

1453^e
61153

NEËRLANDS-OOST-INDIË.

REIZEN

OVER

JAVA, MADURA, MAKASSER, SALEIJER, BIMA, MENADO, SANGIER-eilanden,
TALAU-eilanden, TERNATE, BATJAN, GILOLO en omliggende eilanden,
BANDA-eilanden, AMBOINA, HAROEKOE, SAPAROE, NOUSSALAUT,
ZUIDKUST VAN CERAM, BOEROE, BOANO, BANKA, PALEMBANG,
RIOUW, BENKOELLEN, SUMATRA'S WESTKUST, FLORIS, TIMOR,
ROTTY, BORNEO'S WEST-KUST EN BORNEO'S ZUID- en OOSTKUST;

gedaan gedurende het tijdvak van

1852-1857,

DOOR

DR. S. A. BUDDINGH,

LAATSTELJK BELAST MET EENE ALGEMEENE INSPEKTIE OVER DE PROTESTANTISCHE KERK EN HET
SCHOOLWEZEN IN NEDERLANDS INDIË.

MET PLATEN.

DERDE DEEL.

TE ROTTERDAM, BIJ
M. WIJT & ZONEN.

1861.

BIBLIOTHEEK
der
UNIVERSITEIT
Rotterdam
2, Oosterschelde

BIBLIOTHÈQUE
de
UNIVERSITÉ
Rotterdam
2, Oosterschelde

1931/R 1058

INHOUD.

RIOUW.	Bladz. 1.
BANKA	" 22.
PALEMBANG	" 80.
BENKOELEN	" 114.
SUMATRA'S WESTKUST	" 155.
TIMOR.	" 274.
WESTKUST VAN BORNEO.	" 361.
ZUID- EN OOSTKUST VAN BORNEO.	" 408.

de vergunning zijnerzijds om met dat schip te vertrekken. Toen ook de heer HANSEN mijn verzoek om passage gaarne had ingewilligd, maakte ik mij gereed om naar Soerabaija af te reizen, alwaar de Celébes ten anker lag. Vermits mijne vrouw mij niet naar Timor kon vergezellen, en mij door den heer Jhr. JUNIUS VAN HEMERT (toen Resident van Batavia, later Directeur der middelen en domeinen) vriendelijk gastvrijheid ten zijnen huize voor haar werd aangeboden, zoo bleef zij te Batavia achter, en vertrok ik den 25 Julij met het stoomschip Banda (kapitein SMIDT) der partikuliere stoomvaart-onderneming van den heer CORES DE VRIES naar Soerabaija, ten einde mij van daar op reis te begeven naar de met p. m. 1,846,874 zielen bevolkte Residentie

TIMOR.

In den vroegen morgen dan van 25 Julij en met fraai weder verliet de Banda de reede van Batavia, en stoomde oostwaarts-op langs den Hoek van Krawang, en verder langs Blanak en den Hoek van Pamanoean. Tegen den avond kwamen we bezuiden de Manjawa- of Boompjes-eilanden en bij den Hoek van Indramajoe, en liepen dezen voorbij, toen het reeds donker was geworden, terwijl we ons des nachts ongeveer op de hoogte van de kotta-Cheribon bevonden. Des anderen daags en den daarop volgenden nacht passeerden we de Residentien Tagal en Pekalongan en de Wester-eilanden, en kwamen tegen den avond van den derden dag voorbij Kendal en weldra te Samarang ten anker, alwaar eenige passagiers van boord gingen. Van den Hoek van Krawang af tot voorbij Pekalongan toe hadden we zoover uit den wal gehouden, dat we geen land, en zelfs den hoogen berg Tjirmei van Cheribon en den berg Slamet van Tagal, en het Diëng- en Praauw-gebergte van Pekalongan en Banjoemaas, niet gezien hadden, doch in de nabijheid van Kendal teekenden de Oenarang, de Merapi, de Merbaboe en de Moeria zich

tegen den blaauwen hemel schemerend af, en in den vroegen morgen van den volgenden dag konden we ze uren lang in vollen luister ontwaren, totdat ze zich ouder gewoonte in dampen hulden en hunne kruinen zich in de wolken scheenen te verliezen. Op de Samarangsche reede telden we, toen het anker viel, 15 schepen, waarvan er juist één met het helder opgekomen maanlicht en een' frisschen landwind onder zeil ging, en met het aanbreken van den ochtend zagen we overal witte en bruine zeilen in de verte, en wemelde het van tambangan's of inlandsche sloepen, met schepelingen en passagiers beladen. Ongeveer ten 10 uren in den voormiddag was alles gelost en geladen, wat gelost en geladen moest worden, en, toen de nieuwe passagiers aan boord gekomen waren, gingen we weder onder stoom. De Karimon-Java-eilanden bleven buiten zicht, en met harden tegenwind uit het O. Z. O. passeerden we dicht langs den Hoek van Japara, en het eilandje Mandelika, alwaar we in de verte een paar schepen ontwaarden, die westwaarts koers hielden. Den volgenden dag passeerden we Rembang en Toeban, en zagen duidelijk de hoogere en lagere kusten, het Lassem-gebergte, en de zoo-genaamde Doodkisten (langwerpige heuvelen) van Madura, en liepen op den 5^{den} dag van ons vertrek van Batavia, voorbij den Hoek van Panka, Oud-Sidajjoe, Fort-Erfprins, en Grissé (alwaar we 6 schepen op de reede telden), de Straat--Madura binnen. Niet lang daarna kwamen we voor Soerabaija, dicht bij Z. M. ijzeren stoomschip Celébes en Z. M. stoomschip Batavia en te midden van 17 zeilschepen ten anker, en ten 2 uren was ik weder ten huize van wijlen mijn' zwager VAN DER JAGT. Des anderen daags den Kommandant van de Celébes ontmoetende, vernam ik, dat hij nog nadere orders van Batavia moest afwachten, eer hij zijne destinatie volgen kon, doch was hij reeds geïnformeerd (hetgeen ik ook van den heer BOURICUS vernomen had), dat er te Timor eene expeditie zou plaats hebben tegen den Takaib of Groot-keizer van Sonnabai of Sonna-

beit, die eene tuchtiging verdiend had, en dat de Celébes vervolgens, - te gelijk met Z. M. stoomschip Admiraal van Kinsbergen, hetwelk in station te Makassar lag, en Z. M. schoenerbrik Lansier, die gestationneerd was voor Timor-Koepang, benevens eenige kruisbooten van Soerabaija en Makasser, - een paar maanden lang een' kruistogt doen zou tegen de zeeroovers. Eerst den 13^{den} Augustus werden de laatste orders ontvangen, en den 14^{den} des morgens ten 11 uren was ik aan boord (1). Een paar uren later (ten 2 uren 's middags) waren we onder stoom, hebbende twee gewapende kruisbooten van Soerabaija op sleeptouw. De loods bragt ons veilig door het zoogenaamde Jansens-gat en ging bij de Uiter-Ton van boord. Tegen den avond zagen we het Krabben-eiland en werden de zeilen geheschen. De Noordkust van Java bleef bestendiglijk in het gezigt, en, terwijl we op den 14^{den} en 15^{den} Passaroean, Probolingo, Panaroekan en Bezoekie opvolgend passeerden, vertoonden zich ook successivelijk aan stuurboordzijde de hooge bergen van Java's Oosthoek aan ons oog, als de Penangoengan, Smiroe, Ardjoeno, Bromo, Lamongan, Baliran, Yang, Ringiet, Tjasseem, Rauw, de Idjin of Merapi met zijn' 9,600 voet hoogen krater Argopoero (den hoogsten top van het Idjin- of Ajang-gebergte), en de Sedano of Goenong-Batoeran bij kaap Sedano aan Java's oostelijksten hoek bij Banjoewangie, - terwijl aan bakboord de drie Zadel-bergen van Madura ons een' tijd lang tegenblonken. Toen we in het gezigt der bergen Sedano, Idjing en Rauw waren, werd de batterij met scherp geladen, en kregen we harden oosten-

(1) Het Etat-major van de Celébes bestond, behalve den heer Kommandant T. HANSEN, uit de Heeren E. STAR NAUTA, Lt. ter zee 2e. klasse (thans 1e klasse) 1^{en} officier, J. P. M. WILLINCK, M. J. BIJLEVELD en H. VAN GOENS, Luitenants ter zee 2e. klasse, J. J. GEBEL, officier van gezondheid 3e klasse (thans 2e. klasse), C. J. S. COURT, offic. van administratie 3^e. klasse, en twee Adelborsten.

Het stoomschip Admiraal van Kinsbergen werd gekommandeerd door den heer Lt. ter zee 1e. klasse OSTI, en de schoenerbrik Lansier door den heer Lt. ter zee 1e. klasse STORT.

wind. Voorbij Meinders-droogte kwam de wind aan bakboord half in, en hadden we te worstelen met een hooge en zware zee, die uit Straat-Bali aanplde en ons stuurboord teisterde. De Celébes (die slechts 6 voeten diepgang heeft) slingerde zoo hevig dat de boven-ra en fokke-ra successivelijk moesten worden afgenomen, en de voorsteng gestreken, terwijl de bakboord-boven-pardoen brak en de stuurboord-bakspier wegsloeg. Des avonds ten half 7 uren moesten we de beide kruisbooten, die lek geslagen waren en dreigden te zinken, en waarvan de bemanning vreeselijke noodkreten aanhief, loslaten, en kort daarop werden er gijns op de slingerende en krakende masten gezet en ook de groote steng gestreken (1). Al deze maatregelen gaven het schip meer steun, en toch slingerde het zoo hevig, dat we ons op het dek aan de relings moesten vasthouden en ik telkens dacht dat de golven den steamer het onderst boven zouden keeren. Eindelijk waren we de monding der Straat-Bali overgestoken, en kwamen we onder de Noord-kust van het eiland Bali, waarop we vele vuren zagen branden. Nu hadden we een kalme zee en stoomden rustig door.

Den volgenden dag (16 Augustus) was het weder fraai, doch heijig, en de wind O. Z. O. Met het aanbreken van den ochtend zagen we de pieken van Bali en Lombok, namelijk den Tabanan bij Djagaraga in het Rijk Beliling, den rookenden Bator, den 8,795 voet hoogen vulkaan Goenong-Api, den Agong (2) en het 637 voet hooge bergje Bakoengan

(1) De bijzonderheden, die in dit reisverhaal betreffende schip en tuigaadje, windstroek, peiling, koers, enz. voorkomen, heb ik te danken aan het privaat-journaal van den heer Lt. ter zee VAN GOENS (van de Celébes), die mij vriendelijk inzage er van gegund heeft.

De bedoelde kruisbooten zijn zwaar lek, doch behouden, te Soerabaija teruggekomen.

(2) De Agong heet ook Abang, Goenong-Karang-assem of Piek van Bali. Hij is de heilige berg, dien de bevolking niet durft beklimmen, om den daarop wonenden geest niet te storen. Er staat een tempel op, en hij wordt gehouden voor de woning der goden. Een andere heilige tempel staat te Soengilawas.

De Tabanan is 7,645, en de Agong 10,511 (of 9,790) voeten hoog.

op Bali, zoomede den 13,378 (of 11,490) voet hoogen top Bandeira van den 9,300 voet hoogen Rindjani op Lombok. Het fokkewant werd bijgezet en we staken Straat-Lombok over, terwijl de piek van Lombok, die vrij-sterk rookte, verkend werd. Weldra zagen we nog een kleinere of lagere piek op het eiland Lombok (welk eiland ook Selaparang of Sassak geheeten wordt), en passeerden de baai en kampong Ampanan, alwaar we een schip ter anker zagen, hetwelk rijst en kokosnoten laadde, van welke beide artikelen, gelijk men weet, Lombok en Bali een' grooten overvloed bezitten. De Piek van Lombok hielden we lang in het gezigt. Ze is het ballingsoord voor Amfoen-smokkelaars en Amfoen-schuivers en groote dieven, die door den Radja van Lombok voor levenslang derwaarts verbannen worden. Des nachts stoomden we langzaam door, en hadden aanhoudende stilte en heldere sterrelucht.

Op den 17^{den} Augustus staken we Straat-Allas over, welke Straat door de eilanden Lombok en Sumbawa gevormd wordt, en zagen des avonds op de kust van Lombok eenige lichten en vuren branden. Intusschen werd ten half 7 uren de berg Tabora op Sumbawa in het oosten gepeild, en zagen we den Dongo-tabé en het Ngenges-gebergte, Vlak-eiland, Poeloe-Setonda, de oostkust van Poeloe-Mojo en de monding van Straat-Batahaij of Basalai.

Des morgens vroeg van den 18^{den} passeerden we Dubbeld-eiland, in Straat-Allas aan Lombok's oostkust, en de Tweelingen, welke eilanden almede onder de oostkust van Lombok liggen, en het eiland Poeloe-Mojo onder de kust van Sumbawa. We stoomden nu met een flauwe koelte uit het Z. O. digt langs den wal van Sumbawa, en zagen de bergen van Komodo en Gilibanta, die gepeild werden, en wijders de eilanden Seraijo, Komodo en Poeloe-Ie, en in het zuiden Tanjong-bissi of ijzerkaap. Het groote Sumbawa deed zich hoog, dor en bar voor, en vertoonde nog de treurige resten der vreeselijke uitbarsting in 1815 van den Tabora of den Triding bij de Bogt van Dampo in het Rijk

van Dampo (1), terwijl het eiland Mojo als het ware de mondingen der Straten van Salei en Batahaji, waarin een sterke stroom staat, scheen te sluiten. De eilanden ten noorden van Sumbawa, namelijk Madang of Vlak-eiland, Kamoedoug (Komodo of Rotten-eiland) en Setonda, deden zich allengs duidelijker voor. Ze zien er allen uit als Bali en Lombok, d. i. met hoogere en lagere golvende kusten, waarop een rijke vegetatie heerscht en vele klapperboomen groeijen. Ten noorden en N. O. van ons lagen de Paternoster-eilanden, de Postillons- en de Tonijn- of Kalaur-eilanden, de Domo-eilanden, en de Doffer- of Verlaten-eilanden, (t.w. Oost-Doffer en Pomané of West-Doffer, die in de Donda-baai liggen en door een rif aan elkander verbonden zijn), en opvolgend passeerden we den Goenong-Api bij Bima, de Baai van Bima, Straat-Sappi, Poeloe-Gilibanta, Straat-Mangarei, Komodo, Straat-Molo en Poeloe-Rindja, en zagen aanhoudend de kusten van Floris. Het eiland Komodo is onbewoond, doch rijk in paarden en wilde karbouwen. Het groote eiland Flores is bewoond door onderscheidene Alfoersche stammen.

Op den 19^{den} hadden we fraai en helder weder met O. en O. N. O. wind, doch daarbij een hooge en zware deining uit het O. N. O. en moeilijke zee. Opvolgend passeerden we Poeloe-Kéo in het Z. W., Rokko in het Z., en Roessa-Radja of Koningshert-eiland en Poeloe-Linguetta in het O. Z. O. Tegen 10 uren zagen we in het Z. O. Tanjong-bissi (ijzerkaap) of Floris-hoofd, en aan stuurboord het voorgebergte Boling op Floris's Noordkust. Het bergachtige land van Floris hief zich al hooger en hooger boven de wateren op en Tanjong-bissi werd duidelijker zichtbaar. Wel-

(1) De overige voornaamste bergen op Sumbawa zijn, behalve den Ngenges, die 5,400 voet hoog is, de Soemmoeng-andeh, 2,440 v. h., de Batoe-lanteh, 5,090 v. h., de Aroe-hassa, 5,340 v. h., de Soromandi of Vader-Smit, 3,593 v. h., de Podjo, 2326 v. h., de Wabo, 1,200 v. h. en de Tjéwoe, 1,660 v. h. De Tambora heeft eene hoogte van 8,780 (of 9,017) voeten, en de Goenong-Api, een vulkaan van het eiland van dien naam bij Bima, eene hoogte van 6,000 voeten.

dra waren we er digter bij en hielden den berg Ombococ-Romba of Kéo (op Floris) lang in het gezigt, terwijl we ook de banken van Passier-Leijeran of de Angelica-droogte passeerden, waarop in 1846 Z.M. oorlogsbrik De Haai 6 weken lang vastzat, doch, toen de nood op het hoogst gestegen was en de vloten reeds gemaakt waren om het schip te verlaten, plotseling vrij raakte. Aan stuurboord zagen we den marmerberg Bembira of Bembora en het punt Batoe-Manna ten westen van de Donda-baai aan Floris's N.K., zoomede Roessa-Radja, dat veel hooger is dan Linguetta en aan de Zuidkust schijnt bewoond te zijn, terwijl Linguetta bar en dor en schijnbaar onbewoond is. De zee (de Banda-zee) stond hier zeer hoog en had zware deiningen. Het eiland Groot-Bastaard werd vervolgens ook gepasseerd, en verder Poeloe-Andinanan en Poeloe-batoe-tara. Laatstgemeld eiland bestaat uit een' brandenden vulkaan. De hooge Tanjong-bissi of ijzerkaap (ook Tanjong-boenga geheeten) springt ver in zee uit.

Op Maandag den 20sten Augustus liepen we in den vroegen morgen, met schoon en helder weder en bramzeilskoelte uit het O. ten N., naar Straat-Floris, en bewonderden de verhevene pracht en majesteit, welke de ingang dezer Straat ten toon spreidt. Een aantal hooge en schoone gebergten en steile bergpieken, dicht op elkander gedrongen, staan daar in rijen naast en achter elkander geschaard, en schijnen zoovele onneembare vestingen en bolwerken, die de Straat verdedigen, en tevens hare monding zoozeer afsluiten en maskeren, dat men uit de verte het aanwezen der Straat volstrekt niet vermoeden zou. In rechte lijn stoomden we, voorbij Poeloe-Serbetta, dat als een uitgezette voorpost of schildwacht voor Floris-hoofd ligt, op den 5,045 voet hoogen Ilimandiri of Piek van Larantoeke aan, die den 4,762 voet hoogen en rookenden Wokka op Andenaran, bij Poeloe-Lomblen of Kamella, en den 4,587 voet hoogen Lobetolle op het eiland Lombatta, en zoovele anderen tot geburen heeft. Tegen 9 uren kwamen we in den trechter of het Naauw der Straat, waar ze slechts

2 à 3 kabellengten breed is en aan weerszijden ver-uitstekende reven heeft. Met verbazende snelheid vlogen we door de engte, dewijl de stroom juist met eene 4 à 5 mijls-vaart de Straat indrong. In de Oostmoesson gaat de vloed in deze Straat om de Zuid en de eb om de Noord, doch omgekeerd gaat in de Westmoesson de eb om de Zuid en de vloed om de Noord, en, als deze getijden goed doorstaan, hebben ze eene snelheid of vaart van 8 mijlen. Gewoonlijk wachten de zeilschepen, die om de Noord moeten, te Larantoeke de eb af, en laten zich dan zonder zeilen of stuur en al tollende en draaijende door de engte drijven, waarbij men slechts te zorgen heeft, dat ze soms niet op het rif van Poeloe-Serbetta (1) gezet worden, welk rif zich om de Zuid van dit eiland uitstrekt. Reeds ten half 10 uren in den morgen viel het anker voor Larantoeke, welke voormalige Portugésche, thans Nederlandsche, bezitting in Straat-Floris aan de oostkust van het eiland Floris en aan den voet van den Ilimandiri gelegen is.

Gelijk men weet, wordt het eiland Flores of Floris ook Ende genoemd. Ende is eigenlijk de naam van een rijkje aan Floris's zuidkust bij de baai van Ende of de Alosa- of Braai-baai (2), met welks vorsten en bevolking, nadat ze in 1889 door het Nederlandsch gezag wegens zerooverij getuchtigd waren, door den Resident van Timor een kontrakt gesloten werd ter erkenning van het Nederlandsch bewind en ter afschaffing van den slavenhandel. Dit rijkje, door Alfoeren of Endenézen, maar ook door eenige Maleijers en Boeginézen, bevolkt, levert veel sandelhout, vogelnestjes, Endesche

(1) Naar ik meen, hebben de Portugézen aan dit eiland (Poeloe) den naam van Serbetta gegeven, omdat het als het ware het servet (Portugeesch: serbetta) van Floris-hoofd en Straat-Floris is.

(2) De hoofdplaats van dit rijkje heet ook Ende, doch juist Amboegaga, en ligt bij kaap Alosa. In vroeger jaren had de O. I. Kompagnie hier een posthouder. Het eilandje Alosa of Noesa-Ende bij gezegde kaap behoort onder Timor.

kleedjes en doeken, kokos-olie, haai-vinnen, tripang, karet, wilde kamille en goemoetoe-touw op. Het gansche eiland, waarvan Mangarei of het westelijk gedeelte onder den Sultan van Bima staat en het oostelijk gedeelte onder Timor, heeft eene oppervlakte van 5,700 □ mijlen en eene bevolking van ruim 500,000 zielen, welke bevolking, voor zooveel het strand-gedeelte der oostkust of Larantoeke aangaat, deels uit Heidenen of Djintéo's bestaat, deels uit Muhamedanen, en deels uit inlandsche Roomsch-Katholieke Christenen, die door de Portugézen bekeerd zijn, en gewoonlijk zwarte Portugézen genoemd worden.- De voornaamste bergen des eilands zijn de piek Lobetobi, 6,912 voet hoog, de Omboeoe-Romba of Goenong-Kéo (een vulkaan), 8,798 v. h., de Omboeoe-Soro of Goenong-Rokka, 6,371 v. h., de tweede piek Lobetobi, 7,301 v. h., en de berg van Toren-eiland, die 2,230 voeten hoog is. Aan de zuidkust woont in het gebergte een volkstam, Endoré geheeten, welke als wild en woest wordt afgeschilderd. De Endorézen zouden het hart hunner vijanden of krijgsgevangenen raauw eten, en er in geoevend zijn om dit deel met éénen enkelen slag of houw uit het ligchaam te halen.

Tegenover Floris's noordoostkust of aan de andere zijde der Straat-Floris ligt het eiland Adanara of Andanara, (ook Adinara of Adenara, en door de Portugézen Sarbite of Sabrao of ook Odonaro, geheeten). Dit hooge bergachtige en boschrijke eiland wordt ten zuiden begrensd door Straat-Zimanro en het eiland Solor, en heeft eene oppervlakte van 144 of, volgens anderen, van 290 □ géogr. mijlen, met eene bevolking van p. m. 36,000 of, volgens anderen, van 45,000 zielen, deels Maleische Muhamedanen en deels Maleische Roomsch-Katholieke Christenen, welke laatsten in der tijd almede bekeerd zijn door de Portugézen, die weleer bezitters van het eiland waren en in de laatste jaren nog te Woerei, een gedeelte van het eiland, hun gezag handhaafden. Bij den overgang van Larantoeke aan het Nederlandsch bewind in 1851 (6 Augustus) is ook Woerei en geheel Adenara onder dit bewind ge-

komen. De bevolking leeft van den handel, waartoe haar de haven aan de noordwestkust goed te stade komt, doch meest van de vischvangst. Tusschen Adenara en Floris is een zeestraat, welke Straat-Solor of Straat-Larantoeaka heet en 1 mijl breed is. Overigens is het eiland verdeeld in drie landschappen, welke door drie Radja's bestuurd worden, t. w. de Radja's van Adenara, van Terong, en van Lamahale.

Op een' afstand van 5 mijlen ten oosten van Adenara ligt het eiland Lomblen, hetwelk 340 □ mijlen omvang heeft en p. m. 7000 bewoners telt. De Straat-Lomblen wordt door dit eiland en Adenara gevormd.

Ongeveer 5 mijlen ten oosten van Lomblen ligt het eiland Pandije of Poetare of Pantar, hetwelk eene grootte van 841 □ mijlen en eene bevolking van p. m. 15,000 zielen heeft. Tusschen dit eiland en Lomblen ligt Straat-Pantar, die ook Straat-Alloe of Alloo of Alor heet. De hoogste berg van Pantar is 3,110 voeten hoog.

Ten zuiden van Adenara en ten oosten van Larantoeaka ligt het eiland Solor, hetwelk 300 □ mijlen groot is en ongeveer 20,000 inwoners telt. Het eiland, in twee landschappen verdeeld, wordt door 2 Radja's, t. w. dien van Lawaijang en dien van Lamakèra, bestuurd. De ingezetenen staan bekend als goede visschers en varenslieden, en worden te Timor-Koepang als sloep- of boot-roeijers (pelembaija) gebezigd. Er is eene goede haven, waarin eenige handel gedreven wordt.

De Straat, welke door Solor en Adenara gevormd wordt, wordt onder den naam van Straat-Solor op de kaart vermeld. Bij het passeren van deze Straat op den volgende dag zagen we op Solor de zoo even genoemde kampong Lawaijang of Lawaijong (alwaar de Portugézen ook eenmaal hunne vestiging hadden), en een oud fort, hetwelk in 1613 door de O. I. Kompagnie gesticht werd en Frederik-Hendrik heet. Tot aan 1828 was er te Lawaijang van wege het Nederlandsch gezag een Posthouder,

en in later jaren is er op nieuw een Posthouder aangesteld.

Het bergachtige Solor is het hoofd-eiland van den kleinen Archipel of eilanden-groep, die den naam van de Solor-eilanden draagt, en onder den Civielen gezaghebber van Larantoeke geplaatst is, onder wien ook de Posthouder van Allor en Pantar te Groot-Allor gesteld is. De overige Posthouders in dezen Archipel zijn geplaatst op het eiland Savoe te Seba, op het eiland Sumba, op Ende, en op Rotti te Baä (1).

Ten oosten van Pantar en op 5 mijlen afstands ligt het eiland Alor of Ombaai, hetwelk 980 □ mijlen groot is en p. m. 18,000 zielen heeft. Dit eiland, 15 mijlen ten westen van Timor gelegen, vormt twee straten, die Straat-Ombaai en Straat-Alor of Straat-Moritja heeten. In het landschap Alor of Allor, hetwelk eene Muhamedaansche bevolking heeft, is, zoo als reeds gezegd werd, een posthouder geplaatst, die, schoon onder Larantoeke behorende, toch, even als de overige hooger gemelde posthouders, onder het oppergezag van den Resident van Timor staat. De lieden van Timor en de Boeginézen drijven met dit landschap handel in vogelnesten, katoen, karet, haavinnen, amber, walvischtraan, linnen, djagong, was en levensmiddelen, die ze in ruiling ontvangen voor hunne aangebragte Chinésche goederen, Javasche kleedjes, ijzerwerk enz. Zoowel op Alor als op de meesten der overige Solor-eilanden, welker produktie niet veel van elkander verschilt, is het geld onbekend, en belijden de strandbewoners den Koran, terwijl de bergbewoners heideneu en telkens met elkander in oorlog zijn.

Het zoo even gemelde eiland Savoe ligt 86 mijlen ten westen van het almede pas-genoemde eiland Rotti, en heeft eene oppervlakte van 184 □ mijlen, met eene bevolking van p. m. 28000 zielen, welke bevolking zich wegens hare zedelijk-

(1) Desgelijks zijn er Posthouders te Béloe (Midden-Timor), Babauw, Amarassie, Paritti en Fialarang, allen op Timor.

heid onderscheidt, gelijk het eiland wegens zijne vruchtbaarheid en goed paardenras geroemd wordt. In de nabijheid ligt het eilandje Randjoewa, hetwelk een der 5 distrikten of Regentschappen uitmaakt, waarin het eiland verdeeld is, t. w. het distrikt Timoe, het distrikt Seba, het distrikt Liai, het distrikt Menia, en het distrikt Randjoewa. Veel digter bij Rotti, slechts op 7 mijlen afstands, en almede ten westen ligt het eilandje Poeloe-Daoe, hetwelk 6 □ mijlen groot is en p. m. 4000 inwoners telt, waaronder vele rondreizende goudsmeden en eenige ruilhandelaars.

Op een' afstand eindelijk van 70 mijlen van Savoe ligt ten N. W. het eiland Sumba of Tjindano, hetwelk ongeveer 5347 mijlen groot is en eene bevolking heeft van p. m. 400,000 zielen. Dit eiland is verdeeld in 9 Regentschappen, t. w. Kadoembo, Taloloea, Tamainok en Samparingo, Kambera, Lamboenapoe, Endatar en Batakapido, Kapoendo, Kamato en Kadessan, Palmedo, Lena, Ngadoe, Mengompong, Prikambira, Oeiwindolie en Bartoeli, Kanata, Tangedo, Kalamba en Sambaiba, Momboromeri, Tana-Kadoengoen en Palindi, Menjili, Sobi, Marosewoni, en Pilowatoe. De Radja's voeren den titel van Amboe of soms ook van Batoe-Amboe, als Amboe-MANGKOE-KABOELIE, Fettor van Taloloea, enz. De produkten zijn karet, sandelhout, tripang, vogelnesten en uitstekende paarden. Het sandelhout is er zoo menigvuldig, dat het eiland ook Sandelhout-eiland genoemd wordt. Dit hout staat bij de eilanders in zulk eene hooge veneratie, dat ze het niet durven kappen.

Van de eilanden Poeloe-Kambing, Poeloe-Samau en Poeloe-tikoes, digt bij Timor gelegen, spreek ik later.

Zoodra we te Larantoecka geankerd waren, kwam de Militaire Kommandant en Civiele gezaghebber der Solor-eilanden te Larantoecka, de heer Kapitein der Infanterie VAN VLOTEN, aan boord, en begaf ik mij met hem en den heer HANSEN kort

daarop naar land. Bij het in de baai uitstekend havenhoofd of de landingsplaats stapten we uit de sloep, en bevonden ons in de nabijheid der redoute of schans, welke met 4 zeeponders bewapend en door 40 man bezet is. Binnen den steenen wal of muur staan eenige militaire gebouwen, als de kaserne, het kruidhuis enz., benevens de woningen van den heer 2^{den} Luitenant SPELTIE en den heer Officier van gezondheid JAHN. Een 50tal schreden kwamen we in het huis van den heer VAN VLOTEN, alwaar we den dag doorbragten. Dit huis staat op een heuvelachtig terrein, met het front naar de baai gekeerd, en beheerscht de kampong, welke door inlandsche Roomsche-Katholyke Christenen en enkele Heidenen bewoond is en zich langs de baai uitstrekt. Tegen den avond deden we eene wandeling door het dorp, en zagen aan de zuidzijde der kampong twee prauwtjes van uitgeholde boomstammen of van boomschors, die op stelaadjen of palen, p. m. 5 voet boven den grond en dicht aan de baai en het voetpad onder eenige boomen geplaatst waren, terwijl een vreeselijke stank den omtrek verpestte. In de prauwtjes lagen twee rottende lijken van Djinteo's of Heidenen, — hebbende de bevolking der Solor-eilanden de gewoonte om hunne dooden op deze wijze bij te zetten. De ondragelijke lijkluicht, die ons hier tegenwoei, dreef ons spoedig naar de kom van het dorp ten noorden van het fort terug, alwaar we in de schaduw van eenige tamarinden en andere boomen eene R. K. kapel zagen, die van binnen met een Maria-beeld en een' Christus aan het kruis versierd was, — doch overigens niet veel prachtiger was dan de huisjes der inlanders, die van planken, riet, schors en de bladeren van den gawang-boom gebouwd zijn, — en alwaar we tevens nadere kennis maakten met den Christen-Radja, wiens kleeding weinig beter was dan die der overige dorpelingen, welke er allen armoedig uitzagen, ofschoon we er eenigen met den naam van SENOR VICENTE of SENOR ANTONIO hoorden aanspreken. Het aantal „zwarte Portugezen" of R. Kath. inlanders, zoo te Laran-toeka, als in de negorij Konga aan Straat-Floris en te

Woerei op Adenara, bedraagt ruim 4000 zielen, die, behalve te Larantoeke, ook te Woerei en te Konga kerkjes hebben, doch als zeer onkundig en tevens als zeer fanatiek bekend staan. De inlandsche R. K. priester van Larantoeke, met name PAULUS MONTEIRO, is de eenige in de gemeente, die de Latijnsche kerkgebeden opzeggen en de Vulgata lezen, en wat schrijven en rekenen kan. Zijne gemeente-leden hebben nooit iets geleerd, want scholen zijn er niet en ook nimmer geweest (1). Gelijk men weet, staat het Katholycisme in Polynésie, volgens Pausselijk Dekreet, onder de leiding der Orde der Dominikanen, en is de Missie dezer Orde te Macao gevestigd. Tot aan 1850 zond deze Missie 2 à 3 maal 's jaars een' Priester naar de Solor-eilanden, en in den laatsten tijd kwam gewoonlijk Pater GREGOOR, - door de inlanders padri, verbasterd van het Portugésche padre (vader, pater) genoemd, een te Goa opgeleid inlandsch Priester van Timor-Delhi, de Portugésche bezitting op Timor, - aan de gemeenten der Solor-eilanden een kerkelijk bezoek brengen. Eenige jaren geleden was de Radja van Larantoeke tevens de pastoor der gemeente.

Overigens herinner ik mij niet, dat ik in de kampong van Larantoeke eenig spoor van landbouw of hortikultuur bij de inlanders gezien heb, doch ik moet er ook bij zeggen, dat de roode, harde, ijzerachtige en steenachtige bodem langs de baai niet zeer vruchtbaar zijn kan.

Den volgenden dag (21 Augustus) des namiddags gingen we weder onder stoom, en passeerden het eiland Solor en Straat-Solor, Straat-Lakwéra, het eiland Waiboeloe, de kampong Lamakwéra en Poeloe-Kambing, en zagen van dichtbij den berg Lewainong en de rookwolken van den vuurspuwenden Lobetolle. De Straat-Lakwéra is zeer schoon en ruim. Op het punt, waar ze slechts 3/4 mijl breed is, zagen

(1) In het Kerkrapport is het denkbeeld geopperd om 3 inlandsche Meesters of Goeroe's der kweekschool van Ambon op de Solor-eilanden aan te stellen.

we twee reven, het eene ten Z. W. van Andenara en het andere ten N. O. van Solor, waarop we eene sterke waterverkleuring ontdekten. Des avonds ten 7 uren hadden we Lamararap oost van ons.

Tot dusverre was onze vaart van Larantoecka af een spelevaart geweest. Overal bergen, en hooge en lage stranden, met een helder-groen grastapeet belegd en met schoon geboomte gekroond, en hier en daar kampongs aan den wal, en visschers en visschers-schuitjes langs de oevers. Voortdurend stoomden we als door een kanaal, en digt langs de wederzijdsche boorden heen, de eene zeestraat uit en de andere weder in. Het was een doolhof van Straten, allen even liefelijk en lagchend, en telkens, als een berg of hooge kust of kaap den uitgang scheen te sluiten, kwam plotseling bij een' hoek of bogt des lands een nieuwe Straat gediensig en als door een' tooverslag hare wijde monding openen om ons in te laten. Verrukt aanschouwden we het heerlijk tooneel, dat de Solor-archipel ons allerwege aanbod. De oevers schenen ons voorbij te vliegen en de boomen en struiken ons te gemoet te wandelen. Alleenlijk verontrustte ons een hevige wind, die bulderend door het gebergte en over de zeestraten loeide, en ons met een' storm dreigde, zoodra we bij het oversteken van Straat-Ombaai in volle zee zouden komen. Hevige wervel-, val- en ruk-winden vielen langs de bergtoppen en pieken rondom ons neder, en warrelden wolken van stof en drooge bladeren door de lucht, terwijl ze den effen waterspiegel telkens met zwarte rimpels plooiden of in driftige en digte golfjes opjoegen.

Des avonds en des nachts stoomden we bij heerlijk' weder langzaam door, en met het aanbreken van den dag kwamen we aan den uitgang der laatste Straat, welke uitgang aan weerszijden door hooge en steile kapen bezet is. Hier zagen we de volle zee, niet woest en wild, gelijk we vreesden, maar kalm en stil en blinkend, voor ons. Boven op de bergen en in de Straten en op de eilanden achter ons, hoorden we nog het gieren van den wind, doch daar buiten

rolde de Oceaan zijne dommelige baren slaperig en loomerig voort, en scheen van de zuigingen en trekkingen en togten, die de adem van kool bij elken top en piek en bij elken hoek en bogt van land en Straten wekte, niets te merken.

Kort daarop werd Z.Z.O. half O. gestuurd, en toen Z.W. en Z. en verkenden we reeds ten half 6 ure in den morgen het eiland Timor, waarvan de 3000 à 4000 voet hooge Selamoe-piek en de 4500 voet hooge piek van Timor gepeild werden (1). We liepen nu, de Straat van Ombaai overstekende, regt op de baai van Timor-Koepang aan, zagen Tanjong-maas of Keg-hoek (zoo geheeten, omdat deze hoek den vorm van een keg heeft), Tanjong-poeroes, Tanjong-Paramballa en Tanjong-Silfiana of Kabakoe en den hoogen berg Allas, allen op Timor, - en verder het eiland Koerong of Semaau met zijne vele koraalbanken, - het eiland Poeloe-tikoes (hetwelk bij laag water aan den vasten wal van Timor gehecht is) (2), - het lage eiland Kéra of Schildpads-eiland, op welks oplopende witte stranden (pasísir) veel schildpadden gevonden worden, - en wijders de witte huizen en gebouwen der stad Koepang, - en kwamen ten 11 ure in den voormiddag voor Koepang, hoofdplaats der Residentie Timor en Onderhoorigheeden, ten anker. Op de reede lagen Z. M. schoenerbrik Lansier en twee vreemde schepen, t. w. de New-forest van Manilla en de Sultane van Melbourne. De Sultane had de officieren en équipage

(1) De overige bergen van Timor, welker hoogten alleen bij benadering bekend zijn, zijn de Fetie, de Moetis, de Miomaffa en de Lakaàn, welker hoogte, wat de 3 eersten betreft, op 4500, en van den laatste op 6000 voeten geschat wordt. De Timorsche berg Allas wordt op niet minder dan 11,500 voeten hoogte gesteld. Nog zijn er 2 hooge ver uit zee te ontwaren pieken en bergen, als de piek Timauw in 't westen des eilands, en de berg Masiko in 't landschap Amarassie in 't oosten des eilands. Ook zijn er vele hoogere en lagere kalkbergen, door de Timorézen Tatoes geheeten, waarvan er ook verscheidene op Rotti voorkomen.

(2) Poeloe-tikoes en Poeloe-boerong liggen beiden in het oosten der baai van Timor bij Selamoe, ter hoogte van de groote negorijen Pretti o Paretti en Babauw. In 1823 was Poeloe-boerong of Vogel-eiland nog een naakte klip.

aan boord van het kort te voren bij Nieuw-Caledonie verongelukte Fransche schip *Avonture*. Behalve deze beide schepen lagen er nog enkele zeilprauwen en Boeginésche en andere handelsvaartuigen. Van de *Lansier* kwam dadelijk de Kommandant, de heer Lt. ter zee 1e klasse *STORT*, bij ons aan boord, en verhaalde ons dat hij in de voorgaande maand Maart (1855) een' zwaren orkaan op de reede had doorgestaan, waarbij een kruisboot en eenige prauwen waren omgeslagen of op het strand gezet, zonder dat evenwel het verlies van menschenlevens bij deze ramp was te betreuren geweest. Inderdaad ligt Timor in den kreits der orkanen, en men behoeft slechts naar den wal van Koepang te zien, om overtuigd te worden van het woest en onzinnig geweld, waarmede soms de baren Timor's stranden beuken. Nogtans wisselen er de land- en zeewinden geregeld af, en is de dampkring gewoonlijk des avonds en des nachts zeer helder met een' bijzonder-fraaijen sterrenhemel. In de oostmoesson echter heerschen er op de Koepangsche reede sterke valwinden, en in de westmoesson zware rollingen der zee op het strand, zoodat men, in den regentijd landende, de sloep op het strand moet zetten.

Des middags ten 3 uren ging ik met den heer *HANSEN* naar den wal, en roeiden we bij hoog water of aijer-pasang (1) de kleine rivier binnen, welke langs den rotshoek, waarop het door de Portugézen gestichte fort *Concordia* gebouwd is, uitvloeit. Weldra waren we in het groote van steen 'opgetrokken Gouvernementshuis, alwaar de toenmalige Resident van Timor, de heer Jhr. T. VAN CAPELLEN, ons vriendelijk gastvrijheid bood.

De stad Koepang is in Portugéschen trant digt aan het strand gebouwd, en heeft verscheidene nauwe straten en dwarsstraten, die tusschen de veelal met steenen huizen en

(1) Aijer-pasang is: vloed, en aijer-soerot is: ebbe. De rivier van Koepang, die eigenlijk slechts een beek of kreek is, heeft aan de monding 9 voet water, en is 200 roeden ver met sloepen bevaarbaar. Zoodanige krekten vindt men er verscheidene op Timor, zoomede vele zoet-water-bronnen. Groote rivieren zijn er niet, en in de oostmoesson ziet het gansche eiland er dor en bar en kalkachtig uit.

huisjes bezette kampen of wijken der Chinézen en Timorézen heenkruisen, en waarvan er eenigen naar de kampen der Solorézen, Rottinézen, Alorézen, Endenézen, Savoerézen enz. uitloopen. Aan de zeezijde ziet men een' gemetselden muur en groote koraal-brokken, die, bij de hevige rollingen der baren gedurende den tijd der harde noordewinden, en bij het heerschen van typhonen of orkanen, die hier meermalen woeden, de stad zooveel mogelijk beschermen. Het inlandsche gedeelte der kotta, hetwelk men de Oude stad mag heeten, is sterk bevolkt, en bijna elk huis is er een winkel of toko, waarin men pegawei of werktuigen en gereedschappen, oude pedang's of sabels, bedil's of geweren, Endesche en inlandsche sarongs of kleedjes, ijzer- en koperwerk, potten en pannen en ander aardewerk, petasang's of martjon's (vuurwerk), paso's of kuipen, tobben, bakken en nappen enz. enz. te koop ziet, en vooral duizend kleine artikelen en snuisterijen of kunstwerkjes (pawei), die de nijverheid der bevolking weet te vervaardigen, en die in allerlei mandjes (tennong's en patoel's) doosjes, petten en zonne-hoeden, voetschoeisels enz., alles van bebak- of gawang-bladeren, en allerlei kokertjes en kistjes of bakas van sierlijk-uitgesneden en beschilderde bamboe, bestaan. In de Chinésche toko's ziet men verscheidene soorten van kain-tjita of sitsen, gangang en kain-doerian of gestreepte en andere katoenen-goederen, Javasche kleedjes, Chinésche doeken, en artikelen voor Europeesch gebruik, terwijl de warong's der inlanders gevuld zijn met velerlei groenten, die op Timor, Semaau, Rotti en elders met goed gevolg gekweekt worden, als de beroemde witte Timorsche uijen (van Semaau), knoflook, obi's of pataters (1), komkommers (kétimon), bittere komkommers (patola), erwten, kool (koebies,) boonen, spinazie, radijs, knollen (lobak), selderij, tjabé, pompoenen, kalebassen, watermeloenen, enz., terwijl men weder in andere warong's tabak, siri, pinang,

(1) Er is ook een aardappelsoort, die obi-gadong of klim-aardappel heet, bekend. Gadoeng, (niet gadong), is de naam van een' bedwelmenden geneeskrachtigen wortel.

koffij, kakao, wit suikerriet, indigo, katoen, tamarinde, mostaard, koren (gendom) van Timor-Delhi, kismis (krenten), koenjiet of kurkuma, was, trassie (toespijs van bedorven garnalen of anderen visch) enz., en nog weder in andere warong's rijst, gierst, djagong, bankoedoe, katjang-idjoe en katjang-tana, pisang, mauga, jamboe, enkele ananassen, broodvruchten, mangka, klappers, sandelhout (1) enz. enz., in grootere of kleinere hoeveelheden te zien krijgt. Al deze artikelen worden, met uitzondering der kismis, op Timor, Semaau en omliggende eilanden gekweekt.

Het Europeesch gedeelte of de Europésche wijk, welligt de Nieuwe Stad te noemen, ligt meer landwaarts in en bestaat eigenlijk maar uit een enkele nette en breede straat, die op het plein van het Residentiehuis uitloopt. Hier wonen onder anderen de zendingleeraar, waarnemend predikant, en eenige ambtenaren, en staat de nette steenen kerk der Protestantsche gemeente. Men ziet er een twintigtal steenen huizen, waaronder eenige groote en kapitale woningen, soms met hekken van kisi-kisi of traliwerk, en soms ook met muurtjes van koraalsteen, even als vele inlandsche huisjes, omringd. Voor het Residentiehuis, hetwelk een ruime paseiban of voorgalerij en ter linkerzijde of ten Z. het lands-bureau heeft, ziet men een fraaie en groote halaman of plein, hetwelk met groote en hooge kanari- en kemiri-boomen, en, naar ik meen, ook met enkele Sarangan's of k'hustal's (kastanje-boomen) en koeliet-kondies (een groote boomsoort) beplant is. Dit plein, een der fraaisten, die men zich kan voorstellen, en waarop een groote welwater-pomp eene goede vertooning maakt, is de geliefkoosde alaméda of wandelplaats der ingezetenen, die onder het digte lommer der bladeren eene aangename schaduw

(1) Het sandelhout moet 30 jaren oud zijn, eer het gekapt kan worden. De overige voortbrengselen van Timor bestaan in goud, hetwelk in leisteen voorkomt, koper, dat in porphyresteen, vooral te Hernenno, Fialarang en Djenilo, voorkomt, ijzer-erts, stofgoud, berg-olie, enz. Ook zegt men, dat de bodem van Timor steenkolen oplevert.

zoeken tegen de felle zonnelitte, welke in de oostmoesson, en vooral in Oktober en November, 90 à 92 graden op den Thermométer van FAHRENHEIT teekent (1).

Bahalve deze Alaméda (zoo als men in Spanje zegt) zijn er nog verscheidene andere aangename wandelingen ten westen en ten oosten der rivier van Koepang, en vooral langs het zee-strand ten oosten der Oude stad, alwaar de fraaije en breede weg met schelpzand bestrooid en door noenok of waringien en bamboe-struiken en ander geboomte belommerd wordt (2).

De Protestantsche gemeente te Timor-Koepang bedraagt, voor zooveel de Europeanen en hunne afstammelingen aangaat, 700 zielen, — waaronder 194 ledematen en 360 kinderen, — doch, met inbegrip der inlandsche Christenen, uit 2,450 zielen. Ze heeft eene ruime, door een klein en net kerkhof omringde, steenen kerk, die in 1826 gebouwd is, 31 jaren nadat de kerk van 1769 in 1795 was ingestort.

Deze gemeente, welke vóór 1670 door de Portugézen gesticht werd en toen Roomsch-Katholijk was, werd voor het eerst kerkelijk bezocht door den Protestantschen Predikant van Malakka, G. SEM, in het jaar 1668, en had in C. KEIJZERSKIND in 1670 haren eersten vasten Predikant, die echter reeds in hetzelfde jaar zijner komst overleed (3). In 1673 ontving ze op nieuw een kerkelijk bezoek van den Predikant DIONISJUS, en in 1674 van den Predikant J. RHIJNSDIJK. In vervolg van tijd waren er doorgaans krankbezoekers bij haar werkzaam, en ontving ze bij langere of kortere tusschenpoozen een kerkelijk bezoek van verschillende Predikanten; of wel was er, zoo als in 1753, bij afwisseling een vast Predikant in haar midden. Een der bezoekende Predikanten, t. w. de Predikant F. L. MULLER

(1) In de westmoesson, en speciaal in Januarij, wijst de Thermométer op 87 graden.

(2) Eene aanplanting van djatti-boomen op Koepang is met gunstig gevolg bekroond geworden.

(3) Er was toen reeds een inlandsche school en meester, en een krankbezoeker.

van Soerabaija, stichtte in 1753 op het eiland Savoe, alwaar 5 negorijen zijn, eenige inlandsche gemeenten en eene kerk en school, en reeds in 1752 waren er, onder den Fêtor (opperhoofd, Resident) van Timor, VAN DEE BURGH, 13 scholen op Rotti, en 19 krankbezoekers op Rotti, Timor en Savoe werkzaam (1). In 1778 waren er op de drie genoemde eilanden 7,964 inlandsche Christenen.

In 1701 werd er ook te Koepang eene school geopend, welke toen met 22 kinderen bevolkt was, doch de tegenwoordige Gouvernements-lagere school dagteekent eerst van het jaar 1833. In 1842, wegens ontstentenis van scholieren of althans van een genoegzaam en vereischt getal leerlingen, gesloten zijnde, werd ze in 1850 op nieuw geopend, en telt nu eene bevolking van 27 leerlingen, terwijl de inlandsche Christenschool, door een' goeroe bestuurd, eene bevolking heeft van 101 kinderen.

Tot aan het jaar 1747 was er te Koepang een Wees- en Armenhuis, hetwelk voor 12 armen en weezen was ingerigt.

Behalve te Koepang zijn er ook nog inlandsche Christen-gemeenten en inlandsche scholen in eenige onderhoorige negorijen, als:

Te Oeisappa, alwaar de gemeente 310 zielen telt, waaronder 47 ledematen, en de school met 40 leerlingen bevolkt is;

Te Oeisauw, alwaar de gemeente 117 zielen telt, waaronder 8 ledematen, en de school 57 leerlingen heeft;

Te Babauw, alwaar de gemeente 224 zielen telt, waaronder 30 ledematen, en de school met 100 leerlingen bevolkt is;

Te Oeiléo, alwaar de gemeente 158 zielen telt, waaronder 4 ledematen, en de school eene bevolking heeft van 41 leerlingen;

En te Oeiboffo, alwaar 60 inlandsche Christenen wonen, waaronder 19 ledematen, en de school eene bevolking van 53 leerlingen heeft.

Overigens wonen er nog enkele inlandsche Christenen te Manikie, welke kampong onder Oeisappa behoort; te Oeibello,

(1) De krankbezoeker JAN DIRKSZOON van Timor-Koepang, ten jare 1689, werd in 1691 Roomsch-Katholijk, en vertrok naar de Roomsch-Katholieke gemeente of de Zwarte Portugézen te Larantoeke.

dat onder Oeiléo behoort en vroeger ook eene school had, en te Paritti of Paretti aan den oostelijken oever der baai, alwaar vroeger, en tot aan 1847 toe, almede eene school was en 198 Christenen woonden.

In al deze gemeenten zijn pengadjar's of goeroe's werkzaam, die meerendeels door den zendelingleeraar HEYMERING van Koepang zijn opgeleid, of ook van de kweekschool te Ambon herkomstig zijn, en overal ziet men nette kerkjes, tevens schoollokalen, van bamboe en bebak- of gawang-bladeren (1). Te Babauw echter is de kerk van steen gebouwd, en was tot in het jaar 1854 een soerohan-indjil werkzaam (2).

Sedert 1819 waren er op Timor en Rotti zendelingleeraren van het Nederlandsch Zendelinggenootschap werkzaam, waarvan er eenigen ook eene bezoekreis deden naar de Zuidwester-eilanden, d. i. de eilanden Letti, Moa, Wetter, Kisser, Roma, Damme, Lakor, Sermatta, Babber enz., behoorende onder de Residentie Banda. De eerste zendelingleeraar was REINT LE BRUIJN, die in 1829 werd opgevolgd door TERLINDEN. Daarop volgden in 1833 de zendelingleeraren HEIJMERING en HARTIG, in 1836 FIEDLER, in 1841 NOORDHOFF en LINEMANN, in 1844 DONSELAAR en VERMAASEN, en in 1850 SCHOT. Reeds in 1841 werd de Missie op de Zuidwester-eilanden, (alwaar HEIJMERING op Letti, HÖVEKER op Moa, en DOMMERS succes- siveeljk op Damme, Letti en Moa geplaatst waren,) opge- heven, en in Junij 1851 ook de Missie van Timor en Rotti. Alleen de zendelingleeraar HEIJMERING, waarnemend predikant van Koepang, is op zijn' post gebleven (3).

(1) De gawang- of gebang- of gabang-boom wordt ook lontar-oetan (wilde lontar) genoemd, en is eene soort van palm, die slechte sago geeft.

(2) Soerohan-indjil is: zendelingleeraar (eigenlijk afgezant des Evangelies.) Te Koepang is onder den zendelingleeraar ook nog een penoeliong-indjil of inlandsche hulpzending-leeraar werkzaam.

(3) Volgens berigten zijn er op Letti 500 inlandsche Christenen en 2 goeroe's of meesters; - op Kisser 600 Christenen en 1 goeroe; op Lakor 50 Christenen; - op Roma 200 Christenen; - op Wetter verscheidenen, en op Savoe 3 Christenen. De Radja van Sau op Wetter zou ook Christen zijn.

Op het naburige eiland Rotti zijn verscheidene inlandsche Christen-gemeenten, die ten gevolge van het vertrek der zendelingleraren in 1851 herderloos geworden zijn, zoomede verscheidene inlandsche scholen, welke om dezelfde reden in gezegd jaar gesloten werden, en welker meesters, nu niet langer door het zendelinggenootschap bezoldigd, een ander middel van bestaan gezocht hebben. Ik zal over deze gemeenten en scholen later nog spreken, doch hier aanteekenen dat in de Kerk- en Schoolrapporten het denkbeeld besproken is, om twee predikanten, één' op Timor en één' op Rotti aan te stellen (met last op den predikant van Rotti om het eiland Savoe kerkelijk te bezoeken), en twee reizende predikanten te benoemen voor de Zuidwester-eilanden, die zich voorloopig op Koepang, en later op Letti en op Moa of op Kisser zouden vestigen, — zoomede om al de scholen op Rotti weder van landswege te openen, en de meesters, zoo op Rotti als op Timor, (op dezelfde wijze als onlangs voor de Molukkos is toegestaan), te klassificeren in 4 rangen, en respectivelijk en naar gelang hunner klassen uit 's lands kas te bezoldigen, — en ten slotte om eenige Maleische Nieuwe Testamenten, Psalmen en Gezangen, leermiddelen en schoolbehoefden, ten dienste der inlandsche Christen-gemeenten en scholen, van landswege gratis te verstrekken. Niet lang na de indiening der gezegde Rapporten zijn, op last der Regering, de bedoelde scholen allen heropend, en ten aanzien van het onderwijzend personeel dier scholen dezelfde milde beschikkingen genomen, als voor de Molukkos zijn vastgesteld, terwijl in de bestaande behoefte aan school-benodigdheden en leermiddelen voor rekening van den Staat rijkelijk is voorzien geworden.

Alvorens nu van mijne reis over een gedeelte van Timor en naar het eiland Rotti te gewagen, wil ik omtrent beide eilanden, en ook omtrent Samauw, een en ander ter neder schrijven van hetgeen de lezer in het Tijdschrift van N. I., Jaarg. I en II uitvoeriger vermeld zal vinden.

Het eiland Timor is staatkundig verdeeld in 4 landschap-

pen, als Koepang, Loeka, Sonobait (verdeeld in Groot-Sonobait en Klein-Sonobait), en Waiwieko-Waihalle. De landschappen Waiwieko-Waihalle en Loeka zijn bewoond door den stam der Belonézen of Ema-Weloe (1), - Sonobait door den stam der Timorézen, en Koepang door de Koepangers, welke 3 stammen elk eene eigene taal hebben. Koepang, aan den westhoek van het eiland gelegen, is slechts een smalle strook, ook klaiba geheeten, en wordt door een' inlandsch vorst bestuurd, die zijnen zetel op het eiland Samauw heeft. De vorst van Sonobait voert den titel van Takaip of Liorai, d. i. Groot-Keizer, en zetelt te Tatoeléo. Naar men wil, kan hij 40,000 à 50,000 gewapende mannen te velde brengen (2).

In de gezegde 4 Hoofdlandschappen bestaan verschillende Rijken of Staten, die van de 4 Hoofdstaten afhankelijk zijn en door eigen vorsten bestuurd worden, als :

Tabeno, tellende eene bevolking van ongeveer 5000 zielen, wier vorst op $\frac{1}{4}$ uur afstands van Koepang gezeteld is ;

Amabien of Amabai, in het N. O. van Koepang, tellende p. m. 12000 zielen, welker Radja op $\frac{1}{2}$ uur afstands van Koepang woont ;

Tonai, tellende p. m. 1200 à 1300 zielen, welks Radja op 1 uur afstands van Koepang resideert ;

Amarassie, ten Z. O. van Koepang, welks hoofdplaats

(1) Belo (leest men) is gelegen aan de Z. O. kust van Timor, en is vooral rijk in was, zoomede in sandelhout, hetwelk er in het gebergte groeit. De Portugezen van Timor-Dilli of Delhi komen dit hout, als ook de was, die in de bosschen verzameld wordt, afhalen. De Ema-Weloe of Belonézen zouden van Gilolo afkomstig zijn, en onderscheiden zich van de overige Timorézen door kleeding en wapening, zoomede door hunne taal, waarvan verscheidene dialecten gesproken worden.

(2) De Vorsten van Timor gelooven van een' kaaiman af te stammen. De klaiba of offerplaats aan den kaa'man was weleer te Koepang. Bij de krooning van een' nieuwen keizer werd er een jeugdige en feestelijk uitgedoste maagd aan het strand bij de klaiba vastgebonden, en een der hongerige kaaimans, die het strand van Koepang gewoonlijk bezoeken, door het feestruoer en door oproepingen gewaarschuwd en uitgelokt, haalde het onschuldig menschenoffer dadelijk weg. Was het meisje soms geen maagd meer, dan bragt (zeide men) de kaaiman zijn' buit terug, gelijk zulks, volgens de sage der inlanders, eenmaal gebeurd zou zijn.

Amarassie digt bij het fort Concordia ligt en de zetel is van den vorst. Het heeft eene bevolking van ongeveer 8000 zielen, en er is een Nederlandsche Posthouder geplaatst, die tevens strandvonder is. De berg Amarassie verheft zich in de nabijheid der hoofdkampong en dus ook digt bij de hoofdplaats Koepang;

Amfoeang of Sorbian, met eene bevolking van ongeveer 14,000 zielen;

Klein-Sonobait, (verdeeld in Takai met p. m. 11,000 zielen, en Pittai met ongeveer 3000 zielen,) eenigzins van Groot-Sonobait afhankelijk;

Amakono of Amakong, alwaar de troons-opvolging ook, bij ontstentenis van mannelijk oir, op vrouwen overgaat;

Manoebai, met ongeveer 3000 zielen;

Amanoebang, met een krijgshaftige bevolking van ongeveer 12,000 zielen (1); en

Nenometang en Amanatoeng, een Regentschap, rijk in was en sandelhout, ten N. O. van Amanoebang, met eene bevolking van p. m. 11,000 zielen.

Al deze Rijkjes zijn aan Sonobait ondergeschikt.

Waiwieko-Waihalle aan Timor's Zuidkust heeft eene bevolking van ongeveer 65,000 zielen, en wordt door een' Liorai of Keizer bestuurd, die sedert 1751 of 1752 van het Nederlandsch gezag afhankelijk is. Het bevat de Rijken:

Soetrana aan de Noordkust des eilands, hetwelk door een' Radja, die den titel van Kolonnel voert (2), bestuurd wordt,

(1) In de baai van Amanoebang aan Timor's Zuidkust is een parelbank en wordt tripang gevischt. De rivier aan die kust draagt mede den naam van Amanoebang. Het Rijk Amanoebang grenst ten W. aan de rivier Noi-mina en ten N. aan het gebergte Moloen-Milmatoe, en is in 21 staatjes verdeeld. Het levert was, sandelhout, rijst, djagong, suikerriet, boomwol, obi's, pompoenen, watermeloenen, pisang enz. op.

(2) De overige titels zijn Radja en Fêtor of Fêttor of Rijksbestierder. Een Dorpshef heet Tommongong of Sengadjie of Kapitan. De vorsten van Loeka, Waiwieko-Waihalle en Sonobait heeten Keizer of Liorai, en voeren een' stok met gouden of zilveren knop met het wapen der O. I. Kompagnie, dien ze in der tijd van deze Kompagnie gekregen hebben.

en eene bevolking heeft van ongeveer 14,000 zielen. Dit Rijk levert sandelhout en was op, welke artikelen in de haven van Soetrana verhandeld worden;

Amattang of Amairang met 2000, en Amaikono met 40,000 zielen;

Ambénoe of Ambinoe, ten O. van Amfoeang. Van dit Rijkje behooren Oeikoesi en Noi-moeti onder Nederlandsch gezag, en een ander gedeelte onder Portugeesch gebied (1);

Inaliloe of Djakanilo, in het middengedeelte van Timor;

Moebara of Moubara, tusschen Batoe-gedé en de Portugésche bezitting Timor-Dilli, met eene bevolking van p. m. 87,000 zielen; - en eindelijk

Fialarang en Atapoepoe, ten Westen van Batoe-gedé en ten Oosten van Oeikoesi, tusschen de Portugésche bezittingen. Fialarang heeft p. m. 26,000 zielen. Te Atapoepoe is een Nederlandsch Posthouder gevestigd en wonen p. m. 700 Chinézen van Koepang. Er is thans een klein fort met eene bezetting. In de aldaar bestaande haven wordt veel handel gedreven met Celébes, Koepang en Singapore. De uitvoer bestaat in was en sandelhout, welke artikelen door Boeginésche vaartuigen worden afgehaald.

Op 4 mijlen afstands ten westen van Koepang ligt het eiland Samauw. Dit eiland vormt met den westhoek van Timor de Straat-Samauw of Moeloet-Rotti (Mond van Rotti (2)), welke $\frac{1}{2}$ mijl breed is, - en zuidoostelijk er van ligt Poeloe-Kambing, welk eiland een veilige ankerplaats biedt voor de schepen, die in de westmoesson bezwaarlijk voor Koepang liggen kunnen. Samauw, de zetel van den Vorst van Koepang, heeft eene oppervlakte van 361 □ mijlen met eene bevolking van p. m. 1800 zielen, en een Kommandant of Posthouder ver-

(1) Als het traktaat met Portugal van 1855 was goedgekeurd, zouden Oeikoesi en Noi-moeti aan Portugal gekomen zijn en eene Portugésche enclave in Nederlandsch Timor hebben uitgemaakt.

(2) Aan deze Straat ligt op het eiland Timor de kampong Bolk, alwaar eenige Rottinézen wonen, meest djagong-plantera of visschers.

tegenwoordigt er het Nederlandsch gezag. De bevolking verbouwt katoen, rijst, djagong en uijen, en houdt zich met de inzameling van vogelnesten en was en met het visschen van tripang onledig. Men vindt er ook eenig vee en uitmuntend timmerhout voor schepen en huizen, en hier en daar treft men, even als op Poeloe-Kam-bing, zoutwellen, zwavel-waterwellen en slijk-vulkanen aan (1).

Het eiland Rotti, hetwelk de broodkamer (Rotti is: brood) van Koepang is, ligt op 7 mijlen afstands van Koepang, en heeft eene oppervlakte van 640 □ mijlen met eene bevolking van 40,000 zielen. Het is geheel vulkanisch (Plutonisch, of Neptunisch?), en, even als Timor, met kalkbergen overdekt. De bodem heeft een bar en dor voorkomen, hard en steenachtig, en met scherpe en zwartachtige kalkbrokken, die er verbrand of verschroeid uitzien en soms hoog boven den grond uitsteken, overal bezaaid. Op verscheidene plaatsen echter liggen breede lagen humus of mergelaarde (2), en overal ziet men, even als op Timor, eene ontzaggelijke menigte van lontar-boomen, die welig tusschen de spleten en sleuven der kalk-rotsen opgroeijen, en welker overvloedige sappen de spijs en drank der bevolking uitmaken (3). In het distrikt of regentschap Lando

(1) Aan Timor's Zuidkust vindt men bij de kampong Bebelota eenige wellen van zwavel en stinkend water, als ook berg-olie. Aan de Noordkust, en vooral aan de Pactolus van Timor, namelijk aan de rivier Soengi-maas (goudrivier), in Amfoeang, wordt veel goud en sewassa of goud met koper vermengd gevonden. Ook in de andere rivieren aan de Noordkust is goud voorhande. Koper is er overvloedig, en in het Z. O. gedeelte zijn soms stukken gedegen koper van 70 ₵ gevonden. In dit Z. O. gedeelte heerschen veel aardbevingen.

(2) In het oosten van Rotti vindt men vlakten van aangespoelden of alluvialen grond, doch aan de westkust is het eiland hoog en rotsachtig. Eigenlijke wegen zijn er niet; nogtans kan men het gansche eiland te voet of te paard doortrekken.

(3) De Timorézen en Rottinézen noemen het sap der lontar-boomen: toeak. Het wordt uit den afgesneden bloemstengel van den boom afgetapt, en in bamboezen kokers, die er aan vast gebonden worden, opgevangen. De goela-Rotti (Rottische stroop,) d. i. het pas-afgetapte sap, heeft een' geurigen en zooten smaak, en is een frissche en verkwikkende drank, die den vreemdeling gewoonlijk wordt aangeboden. De vrucht van den lontar-boom wordt in de heete dagen als spijs en drank te gelijk genuttigd, en van deszelfs bladeren maken de inlanders doozen, matten, petjes of zonnehoeden (Som brèro), en velerhande huiselijke artikelen.

treft men twee slijk-vulkanen aan, en een Meer van zout water, hetwelk 6 mijlen lengte en 2 mijlen breedte heeft. Zoet-waterbronnen zijn er velen, even als op Timor, en hier en daar ziet men rijstvelden, en op de bergen (goenong) Tolai en Lolle (die slechts 600 à 700 voeten hoog zijn) (1), eenige bosschen, die goed timmerhout opleveren. De voornaamste rivieren zijn die van Baa, Lolle en Korboffo, zijnde de overige stroomen slechts krekken, die in de oostmoesson opdroogen. Er zijn goede zeehavens, zoo als die van Baa, Rengouw, Lolle, Tie en Termano, kunnende in die van Baa en Termano groote schepen ten anker komen. De haven van Rengouw wordt het meest bezocht door de vaartuigen van Koepang, en in die van Tie en Lolle komen de Boeginésche praauwen veelal tripang visschen. Even als op Timor, Savoe en Sumba, zijn er vele paarden, geiten, varkens, schapen en eenige karbouwen, en de goedaardige, vlijtige, en voor ontwikkeling en beschaving zeer vatbare, bevolking verbouwt rijst, gierst, djagong, katjang, tabak en katoen, en legt zich tevens toe op den aanmaak van zout en het verzamelen van was en honig (2). De paarden, die als zeer goed en zeer sterk bekend staan, loopen vrij en als in het wilde rond, doch ieder eigenaar heeft de zijnen gemerkt, en weet ze gemakkelijk op te vangen, als hij ze gebruiken wil. Zadel of stijgbeugels bezigen de inlanders niet, en ze besturen hunne rossen slechts met een' zeer korten toom van gevlochten rottang of een stuk touw. Dezen toom nemen ze gewoonlijk alleen even in de hand, als het voor de rigting van den weg volstrekt noodig is. Ze houden veel van telloopers of telgangers (koeda-adéan), en zijn voorbeeldlooze ruiters, de Centauren der Mythologie. Hunne huisjes

(1) Behalve den Tolai en den Lolle zijn er geen bergen. Aan de kusten van Rotti zijn, even als aan die van Timor, eenige onbelangrijke parelbanken.

(2) In vroeger jaren werd er ontzaggelijk veel was en honig verzameld, doch in 1845 of 1846 zijn de meeste bijenzwermen door een' orkaan weggewaaid en denkelijk in zee omgekomen. Na dien tijd is de inzameling van was en honig schraal geweest. De nitvoer van was te Timor bedroeg in 1854 ruim 670 pikols en werd ad f 70 à f 80 per pikol verkocht.

maken ze van bamboe en bebak- of gawang-hout en gawang-bladeren. Van deze laatsten maken ze ook de karong-leijer of gevlochten prauw-zeilen. Ook de bladeren van verscheidene andere palmen worden hiertoe gebezigd. Het touw maken ze van den waroe-bast.

Het eiland is verdeeld in 18 onafhankelijke Staten of landschappen, die elk hun' eigen' radja hebben. Deze Staten zijn Baa, Lelain, Denka, Oinale, Tie, Lolle, Déla, Kéka, Talai of Tolai, Bokai, Lelénoe, Dioe, Bilba, Rengouw, Oipauw, Landoe, Korboffo en Termanno.

In deszelfs bosschen leven vele herten, wilde varkens, apen en dieren van de katten- en kangaroo-soort, benevens een aantal slangen en ook vergiftige slangen, adders (tjidoeng), papegaaijen en duifsoorten (1). Wilde eenden zijn er in overvloed, en vele schoone kapellen, vlinders en bijen. Aan de stranden houden zich vele groote haaijen en schildpadden op, terwijl aan de rivier-mondingen een menigte van kaaimans rondzweemt. Visch is er almede in overvloed, waaronder de ikan-paus of pawoes (walvisch), dien de inlanders en vooral de lieden van Solor klein hakken en in de zon tot dending droogen en eten. Ze bereiden er ook een slechte soort van spermacétié van, en verkoopen de traan. In de ingewanden van den Spermacétié of Cachelot vinden ze soms den amber de gris, die duur verkocht wordt (2).

(1) De groote slangen van Menado, waarvan ik een' huid of vel te Tondano in de Minahasse zag, en die men daar Oelar-patolla noemt, komen op de Solor-eilanden en de overige onder Timor behoorende eilanden niet voor. Zoo zijn er ook geen rhinocrossen, olifanten of beeren, en desgelijks ook geen tijgers. De inlanders van Rotti gaan gerust de bosschen in, en zonder overluid het bekende formulier te prevelen: »Toean matjan, Toean matjan'' (Mijnheer de tijger), zoo als de Javaansche houthakker, als hij des avonds het bosch in moet, gewoonlijk doet om den tijger zijn' eerbied te bewijzen en hem aldus gunstig te stemmen.

(2) Voor de walvischvangst deden vroeger soms 86 schepen de reede van Koepang aan. Thans komen er hoogstens 2 à 3 whalers per jaar.

Overigens bedroeg in 1854 de uitvoer op Timor van sandelhout 1122 pikols, ad f 8 à f 10 per pikol. Vóór de onlusten in China (1854) betaalde men per pikol 15 à 20 Spaansche Matten! De uitvoer van paarden van Rotti, Savoe en Sumba naar Java en Mauritius beliep 247 stuks.

De bevolking van Timor is verdeeld in 4 kasten of klassen, zoodat men onderscheidt den adel of de Radja's, de veldheeren of de orang-brani of méo (eigenlijk durvende of moedige menschen) (1), de orang-mardika of vrijlieden, en de boedak's of slaven, welke laatsten, daar er vroeger zeer veel handel in slaven gedreven werd, zeer talrijk zijn. Met uitzondering der bovenvermelde Christen-gemeenten, bestaat ze uit Djintéo's of heidenen, die aan een grof Feticisme zijn overgegeven, en vele goede en kwade goden of geesten vereeren, als: Land-goden, Veld-goden, Moesson-goden, Krijgs-goden en Water- en Zee-goden. Aan deze goden worden in een afzonderlijk gebouw, hetwelk soengo-netto heet of roema-pamali (eigenlijk verboden huis, of ook heilig of ontoegankelijk en ongenaakbaar huis), offeranden van varkens en rijst geofferd. Ieder individu heeft een' beschermgod, doch kollektief erkennen ze een' Oppergod, die Oessenénoe geheeten wordt. Vóór den oorlog en bij alle belangrijke ondernemingen worden door de priesters, die in de landstaal tobor genoemd worden, de ingewanden der offerdieren, d. i. der varkens, geraadpleegd, en bij het aangaan van verbonden doen de partijen een' eed, welke bestaat in het drinken van een glas jenever, met aarde, kruid en lood vermengd en met de punt van een' sabel omgeroerd.

In hun voorkomen gelijken de Timorézen veel op boschmenschen. Het bovenlijf en de beenen zijn gewoonlijk onbedekt, en het lange ruwe kroesachtige hoofdhaar, boven de kruin met een' strook katoen vastgebonden, hangt wild en verward neder en geeft hun een woest aanzien. Die haarbos is ook tevens hun hoofdkussen, even als bij de Papoea of Nieuw-Guinéers, van wie ze, even als de Rottinézen, denkelijk afstammen, ofschoon ze gelooven dat ze uit den hemel gekomen zijn. De gansche kleeding bestaat uit een sarong van grof linnen met blaauw

(1) De Savoerézen hebben voor méo of orang-brani den naam monobani. De djoemblang's op Sumatra of voorvechters worden ook wel orang-brani (stouten of dapperen) genoemd.

of wit of rood bloemwerk aan de randen. Deze sarong gelijk eenigzins op een stuk tapijt, en wordt met een koord vastgebonden (1).

Hunne ongeregeld-aangebouwde en door elkander verspreide huisjes zien er uit als bijenkorven of suikerbrooden, of liever nog als hooischelven of hooihoopen op een weiland, en hebben noch vensters, noch deuren, noch schoorsteen. De ingang is een gat, hetwelk zoo laag bij den grond is, dat de bewoner er kruipende in- en uitgaan moet. Door dit gat gaat ook de rook der haardstede naar buiten. Het dak van bebak-bladeren of van andere palmsoorten hangt tot op den grond toe neder. Alleen de Vorsten, die in de oogen des volks onschendbaar zijn en voor zonen der zon gehouden worden, bewonen huizen, die met gémoetoe of idjoe gedekt zijn. Rondom de huisjes ziet men hagen van kruiselings-gestoken bamboestaken of muurtjes van los-opgestapelden kalk- of koraalsteen. Het huisraad bestaat uit eenige aarden potten en pannen, een weefgetouw, een parang, een mes, en eenige tikars (matjes) en manden van lontar-bladeren, en een geweer. Het dagelijksch voedsel is djagong en opgedroogde toeak. Rijst en varkensvleesch wordt alleen bij feesten en begrafeniszen gegeten, doch voor de Vorsten is dit de gewone hoofdschotel. Paardenvleesch wordt als een lekkernij beschouwd, gelijk op Solor gedroogde walvisch, en op Savoe het vleesch van zwarte honden. Het volkskarakter is goedaardig en zacht. De reiziger behoeft niet voor dieven of roovers te vreezen, en het koppen-snellen heeft alleen in den oorlog plaats. Onreinheid en onzindelijkheid is een hoofdtrek bij mannen en vrouwen, zoowel wat hunne huisjes, als hunne lichamen en kleeding betreft. De mannen dragen ringen van zilver of hoorn of ivoor om de armen, en hebben, als ze uitgaan, over den linkerschouder een' reiszak, aan welks koorden alweder ringen van hoorn, ivoor en zilver hangen. In dien reiszak is alles wat ze op den togt noodig hebben, als: een lepel van hoorn, een klein spiegelkje, en verscheidene sierlijk-uitgesneden en ge-

(1) De Solorézen dragen kleedjes van gingang.

schilderde kokertjes van kalebas of bamboe, en doosjes van lontar, waarvan er eenigen met tabak (1) en siri gevuld zijn, en anderen met welriekende bladeren om de booze geesten te bezweren, en met rauwe rijstkorrels, om die als offerande te strooijen op plaatsen, die gevaarlijk zijn of waar ze eenig ongeluk duchten kunnen. Zoogenaamde pamali-huizen staan in alle heidensche kampongs, en de inlanders beschouwen ieder' individu, die b.v. uit een' toeak-boom of sagoboom valt, of eenig ander ongeluk krijgt, als pamali of vervloekt en ongenaakbaar, zoodat hij door niemand mag geholpen worden. Zoo is ook een schipbreukeling pamali, en wordt niet gered, al is de redding mogelijk en gemakkelijk. Spoelt hij ergens aan het strand, men laat hem liggen, zonder er zich om te bekreunen, of er soms nog leven in hem ware. Het bijgeloof gaat bij de Timorézen hand aan hand met onzedelijkheid en groote neiging tot het onmatig drinken van arak.

Door de Rottinezen, — die meenen van het eiland Ceram herkomstig te zijn, en waarvan er eenigen zich oorspronkelijke bewoners van Rotti en dus toean-tana (landheeren) noemen en de priesterlijke waardigheid bekleeden, — wordt het lange haar los langs het hoofd nederhangende gedragen, en de kruin bedekt met een pet van geitenvel of zeildoek, of meestal van gevlochten bladeren van den lontar-boom, welker vele lange uitstekende en omkrullende tippen of punten niet worden afgesneden, maar als wapperend sieraad aan het mutsje blijven. De Rottische vrouwen houden meer van zindelijkheid dan de Timorsche vrouwen, en schikken zich ook gaarne op. Het haar dragen ze in een kondé en steken er bloemen in, en om den hals hangen ze snoeren van glas-koralen, die ook kruiselings over den rug en over de borst gaan. Op den boezem prijkt bovendien een groot rond en dun gouden plaatje,

(1) De tabak wordt zeer fijn gekorven, hetgeen gewoonlijk door de vrouwen geschiedt.

en in de ooren hangen almede lange snoeren van koralen met stukjes goud versierd. Voor het voorhoofd prijkt een plaat van goud of zilver in den vorm van een halve maan, en om de polsen, boven de ellebogen, onder de knie, en aan de enkels ziet men dikke ringen van goud of zilver of ivoor. Somwijlen dragen ze ook een' gevouwen doek op het hoofd, en bij feestelijke gelegenheden is het baaitje of bovenkleed soms van enkel koralen vervaardigd en weegt dan p. m. 6 A. ponden. De dagelijksche kleeding echter is gemeenlijk een enkele nauwsluitende sarong, die van de knie tot onder de armen reikt. Deze sarong wordt om den middel of boven de heupen met een koord vastgebonden, en dus als het ware in tweeën gedeeld, doch gemeenlijk laten ze het bovengedeelte over het benedengedeelte laag afvallen, zoodat het gansche bovenlijf onbedekt blijft. In dit kostuum verrigten ze haar huiswerk, en weven kleedjes, vlechten matjes, en planten katoen, indigo (die overigens in het wild groeit), padi, tabak en djagong, terwijl de mannen was zoeken, zout aanmaken, sandelhout kappen, en stroo-doeken of zeilen van de gebang- of bebak-bladeren vervaardigen, of soms niet anders doen dan toeak tappen, waarvan ze naar verkiezing wijn of azijn of stroop of suiker bereiden. Het aanmaken van zout geschiedt eenvoudiglijk door het zeewater in de zon of door vuur te laten uitdampen, of door een' ouden boomstam met zeewater te begieten of te besprenkelen, of ook wel op eene andere manier, die ik later vermelden zal. De aanplantingen van rijst enz. staan altijd in verhouding tot de behoefte, daar men het heiligschennis zou achten om meer te planten dan verbruikt kan worden. De katoen, waarvan de kleedjes geweven worden, zuivert men van de pitten, door ze tusschen 2 cilinders te leggen, en ze door deze, terwijl ze bestendiglijk rondgedraaid worden, door te trekken of door te halen, en, bij het verwen der kleedjes, worden die gedeelten, welke ongeverwd moeten blijven of een andere kleur moeten hebben, door lontar-bladeren stijf afgebonden.

De wapenen, waarvan de Rottinézen zich bedienen, zijn een schietgeweer, of een boog en een schild, of soms een houwer (espada of soendré, even als die, welke de zeeroovers van Magindanao gebruiken,) of een piek (assagaai of azagaé.) Gemeenlijk is de espada op het midden der scheede versierd met rood bokkenhaar en vederen van gevogelte. De pees van den boog wordt vervaardigd van de vezels van den noenok of waringien, en de pijlen worden gesneden van riet en met een beentje van een hoen of een geit puntig gemaakt. In oorlogstijd wordt het gevecht doorgaans enkel door de voorvechters geleverd, en maken de strijdenden veel geraas en getier. Zoodra er een vijandelijk hoofd of soms meer hoofden zijn afgeslagen, houdt de strijd op, en zingen de overwinnaars een treurlied, terwijl ze om de afgehouden hoofden dansen, en aan dezen vragen waarom ze toch vijandig waren.

Bij de feesten, die ze gaarne en dikwijls vieren, wordt altijd gedanst, terwijl de dans, waarvan mannen en vrouwen allen groote liefhebbers zijn, begeleid wordt door het slaan op 6 kleine gongs of bekkens. De dans bestaat in langzaam en op de maat rondloopen, vergezeld van beurtzangen van mannen en vrouwen, die telkens afgewisseld worden door koren van al de dansenden. — Zoo was ook de dans der Savoerézen, dien ik te Koepang in de wijk of kampong-Savoe of Saœ bij maanlicht zag, en die door tweestemmig gezang begeleid werd. — De speciale dans, welke op Rotti bekend is onder den naam van poekol-gong, is een levendiger en vrolijker dans, waarvan de inwoners dan ook het meeste houden. Een bepaald bal-toilet is er niet, doch de inlanders van Solor hebben een dans-kostuum, hetwelk uit palmtwijgen of lontar-bladeren bestaat. De drank, welke bij de feesten gebruikt wordt, is arak, dien ze ook des noods, onder den naam van larœ, zelve weten te bereiden, door het lontar-sap (toeak) met eenige kruiden te laten gisten.

De huwelijken worden gewoonlijk tegen betaling door den bruidegom van zekere som, b. v. van f 30 tot f 80, aan de

ouders der jonge dochter, voltrokken. Men noemt dit bellies (welligt verbasterd van het Maleische woord belie, dat „kooopen” beteekent), en het staat gelijk met de semando-djoedjoer op Sumatra. Wanneer de pretendent niet of niet dadelijk den bruidschat betalen kan, behooren de kinderen aan de vrouw, en is hij verplicht hare ouders te volgen. Gemeenlijk neemt de man slechts ééne vrouw, doch de Hoofden huwen er zooveel als hun goed dunkt. De Radja b. v. van Tie, een staatje op Rotti, ofschoon een Christen, heeft zeven vrouwen.

De plegtigheden bij het overlijden van Vorsten zijn zeer zonderling. Wanneer een gewoon inlander sterft, wordt er enkel een karbouw geslagt en een sedeka of feest gegeven. Maar als een Vorst overlijdt, slagt men niet alleen karbouwen, geiten, schapen, varkens en hoenders, maar wordt er ook ontzaggelijk veel misbaar gemaakt en het lijk fraai gekleed en op een tafel ten toon gespreid, terwijl de pooten en hoornen der geslagte karbouwen aan het sterfhuis opgehangen, en op de kist klappers, rijst, siri, pinang enz. worden nedergelegd. De doode wordt niet eer begraven (1), dan nadat zijn opvolger op den troon benoemd is. Vóór en gedurende en na de ter aarde bestelling wordt er een groot aantal geweer-schoten gelost, en vele dagen lang gegeten en gedronken (2) en gespeeld. Op het oogenblik, dat men het lijk zal uitdragen, beginnen de vrouwen te gillen en te schreeuwen, en maken het gebaar als of ze de begrafenis volstrekt beletten wilden.

Wat overigens de bevolking der Solor-eilanden, en meer bepaald nog die van Rotti, bijzonder karakteriseert, is hare gehechtheid aan het Nederlandsch gezag, waarvan ze altijd spreekt

(1) Gewoonlijk worden op Timor en Rotti de dooden onder de huizen begraven. Elders op de Solor-eilanden legt men ze, gelijk reeds gezegd is, in kleine prauwtjes (eene soort van lippe-lippe), die op staken 3 à 4 of 5 voet boven den grond staan, en laat ze in de open lucht verrotten en verteren.

(2) De toeak is, bij gebreke van arak, de gewone feestdrank. Hij wordt ook van den areengboom bereid, van welken boom ook de legèn (gist) getrokken wordt. Op Java dient de bast van den sagoboom om linnen te verwen.

als van de „Mai Bapa Kompania” (moeder en vader Kompanie), d. i. het Gouvernement. Deze benaming is in den ganschen Solor-archipel in zwang (1).

Ik kom nu tot mijne reis over een gedeelte van Timor en Rotti.

Na een verblijf van 8 dagen te Koepang, en terwijl de Celébes (op welken bodem de Resident van Timor zich had ingescheept,) en de Lansier de hulptroepen van Rotti gingen afhalen, vertrok ik op den 31 Augustus, te paard en vergezeld van den Djaksa of Fiskaal Ngabehi (Ingebei) KROMO-DI-POERO, (2) naar Oba, alwaar een heldere waterwel ontspringt, en verder naar Oeisappa-kitjil, Oeisappa-besâr, Manikie en Babauw. Gedurende dezen togt passeerde ik Taros, alwaar een brou is, en Oeibello, in welke plaats vroeger ook eene inlandsche Christenschool gebloeid heeft. De weg naar Babauw, welke plaats 15 palen van Koepang ligt, is veelal door laag geboomte belommerd en voert over een dor en doorgaans heuvelachtig terrein. De bodem was allerwege hard en steenachtig, en met een roodachtig stof bedekt, hetwelk op ijzer-roest geleek. Dit stof dwarrelde aan-

(1) Eene eigenaardigheid der volken van den Ned. Indischen Archipel is, dat ze altijd de moeder vóór den vader noemen. De Maleijer zegt: *iboe-bapa* (moeder en vader); de Alfoer: *mai-pai* (moeder en vader); de inlanders van den Solor-archipel: *mai-bapa* enz. Geheel omgekeerd is in dit opzigt het gebruik bij de westersche volken, die, zooveel ik weet, in alle talen eerst den vader en dan de moeder noemen. — Men zie verder over Rotti, Timor, Ombaai, Pantar enz. het voormalig N. I. Tijdschrift *BIANGLALA*, „Schetsen uit Nederl. Indie,” bl. 237 volg. en Tijdschrift van N. I. Jaarg. I en II.

(2) Deze Fiskaal, een Javaan, was de beleefde man, dien ik immer aantrof. Hij ging altijd achter mij en nooit naast mij zitten, wat ik ook hiertegen inbragt. Altijd wilde hij mij bedienen, ofschoon ik mijn' bediende bij mij had. In de huizen, waar ik logeerde, kwam hij des nachts in de voorgalerij slapen, ofschoon hem in de huizen naast mij een eigen kamer bereid was. Hij sprak mij nooit aan zonder vooraf te zeggen: *akoe minta permissie* (ik vraag verlof, terwijl hij dikwijls ook de Moluksche uitdrukking bezigde: *hamba patek* (eigenlijk „uw slaaf en onderdaan” of „uw onderdanige dienaar”), b. v. *hamba-patek nanti sedija* („uw onderdanige dienaar zal het gereed maken of klaar zetten”) enz.

houdend voor de hoeven onzer paarden op, en vooral dan, wanneer mijne geleidende inlandsche ruiters, die zonder zadel en soms ook zonder toom te paard zaten, van tijd tot tijd hunne vlugheid en bekwaamheid in het rijden toonden. Een paar malen trokken we door de bedding eener kleine en ondiepe rivier, die ergens in het binnenland uit een bron ontspringt, misschien de Fétémaas, die 10 mijlen van Koepang in zee valt. Te Oeisappa-besâr (gewoonlijk slechts bij verkorting Oeisappa geheeten), eene nette kampong met knappe huisjes en een lief kerk- en schoolgebouw, — alles van bamboe en gawang of de stengels der bladeren van den gawang-boom, — werden de gemeente en school geïnspekteerd, en klaagden mij de dorpelingen het verlies van hunnen inlandschen Christen-meester (goeroe), die een paar dagen vóór mijne komst overleden was. Ongeveer ten 12 uren was ik te Babauw, alwaar ik dadelijk het kerk- en schoollokaal, een gebouw van steen, doch ruw gemetseld en ruw aangestroken, binnentrad om de verzamelde schooljeugd te examineren. De Posthouder had mijn logies bij den inlandschen Christen-meester besteld, en bij dezen nam ik dus na den afloop mijner werkzaamheden mijn' intrek, en deed tegen den avond eene wandeling door de plaats. Het dorp ziet er goed uit, en telt verscheidene goede en vrij-geregeld aangebouwde huizen, waarvan echter het grooter deel door een breed grasplein van het kleiner gedeelte gescheiden is. Enkele huizen zijn er van steen. In de nabijheid der kampong liggen welige sawa's of natte rijstvelden, die door de bron van Babauw van water voorzien worden.

De inlandsche Christen-gemeente werd vroeger geleid door den Zendingleeraar SCHOT, die tot aan 1855 in haar midden werkzaam was, en zich toen naar de Zuidelijke distrikten (Bonthain) van het gouvernement Makasser op Celébes begaf.

Op den 1^{en} September reed ik des morgens vroeg naar het op ongeveer 4½ palen afstands ten N. O. van Babauw gelegen dorp Oeisauw, alwaar de kerk- en schoolzaken werden afge-

daan, en keerde in den laten namiddag naar Babauw terug, van waar ik mij dadelijk naar de op ruim 4 palen afstands van Babauw gelegen kampong Oeiléo begaf (1). De wegen naar Oeisauw en naar Oeiléo loopen over een onbebouwd terrein van wit zand, waarop zich echter vrij-veel groen en vele struiken en groepen van geboomte voordoen. Somwijlen zag ik de toppen van gebergte schemeren, hetwelk mijn geleide, ten regte of ten onregte, voor de toppen van den 4000 voet hoogen Fatoe-léo, die zich in het Koepangsche verheft, en van den Fatouwe, den Fétie, den Fateléan en het Nifor-gebergte, hield. Waarschijnlijk echter werden de 4 laatstgemelde bergen verkeerd opgegeven, daar de Fateléan in het rijk Amabi, de Fatouwe in het rijk Takai, de Fétie in het middengedeelte van Timor, en het Nifor-gebergte (waaruit de rivier Biesjama, die zich in de Noi-mina werpt, ontspringt,) in het rijk Amanoebang staan, en dus wellicht te ver van mij verwijderd waren om ze te kunnen zien (2).

Te Oeiléo nam ik mijn' intrek bij den schoolmeester, behandelde des anderen daags de zaken van kerk en school, en keerde toen naar Koepang terug, dewijl ik berekenen kon, dat de Celébes nu weder van Poeloe-boerong bij Paritti (alwaar de van Rotti aangevoerde hulptroepen moesten worden afgezet) te Koepang terug kon zijn, om het restant der hulp-troepen te gaan afhalen, van welke gelegenheid ik gebruik moest maken om Rotti te bezoeken.

Te Koepang op den 2^{den} September teruggekeerd, schreef

(1) Oeisappa, Oeisauw, Oeiléo en Babauw liggen dicht aan de Baai van Koepang, aan welke naauw-toeloozend einde het door een fortje of borstwering beschermde dorp Paritti ligt. Op mijne reis van Koepang naar Babauw en terug had ik meermalen het gezicht op deze Baai en haar eilandje Poeloe-boerong, en somwijlen reed ik rakelings langs haren Zuidoostelijken oever heen.

(2) De Biesjama vloeit aan Timor's Zuidkust en voert koper-erts af. De Fété-maas voert stofgoud af, zoo ook de Haliméa, die in het distrikt Fialarang (een onderdeel van het rijk Waiwiko-Waihalle) vloeit. Fialarang staat onder Nederlandsch gezag met een' Posthouder. In 2 rijkjes verdeeld, wordt het bestuurd door een' grooten en een' kleinen Radja.

ik aan den heer MANUEL DE SALDANHA DE SAMA (Neef van den Portugéschen Hertog DE SALDANHA), Gouverneur van Timor-Dilli, de Portugésche bezitting aan Timor's Noordkust, ten einde hem, volgens onze op de Overlandmail-reis van Malta naar Singapore in 1852 gemaakte afspraak, mijn plan mede te deelen om hem te bezoeken, indien hij mij hiertoe scheepsgelegenheid zou kunnen aanwijzen. In zijn antwoord, hetwelk ik op mijn' brief (dien ik eerst den 22 September had kunnen verzenden) ontving, noodigde hij mij ten sterkste uit om hem in zijne eenzaamheid te komen troosten, doch ons beider wensch moest bij gebrek aan een geschikt zeilvaartuig onvervuld blijven. Dien ten gevolge werd ik ook teleurgesteld in mijne hoop om van Dilli uit welligt de Zuidwester-eilanden of de eilanden Wetter, Kisser, Batoe (1), Letti, Moa, Lakor, Sermatta, Babber, Timor-laut, Damme, de Tenimber- en Loewan-eilanden, en misschien ook wel de Aroe-eilanden of de Zuidooster-eilanden, te kunnen bezoeken. Deze eilanden, even als de Kei-eilanden, onder de Residentie Banda behorende, liggen ten Noordoosten van Timor's Noord- en N. O.-kust, en dus niet ver van Timor-Dilli (2).

Reeds des anderen daags (4 September) scheepte ik mij op de Celébes in en stoomden we naar Rotti. Weldra passeerden we Poeloe-Kaming en Samauw, liepen door Straat-Samauw en Straat-Rotti en langs de eilandjes Poeloe-Tepoen, Landoe, Noesa-Affoe en Poeloe-Bibi heen, stoomden wijders langs de hooge tanjong's of hoeken van Korboffo, Termano en Oeisina (plaatsen aan Rotti's Noordkust), en bereikten tegen 2 uren de reede van Baa, een dorp, of liever de voorstad of het voordorp van een dorp, aan Rotti's Westkust, hetwelk van eene borstwering voorzien en

(1) Een ander eiland Batoe ligt in de baai der parelbank aan Timor's Zuidwestwal, niet ver van het eiland Benzoard.

(2) Bij Dilli liggen ook de eilanden Hera, Daaj, Kaming, Babbi, de Honden-eilanden enz.

waar de Nederlandsche Posthouder gevestigd is. Kort daarop met de sloep aan wal gekomen, betrok ik het steenen gebouw (lodjie), hetwelk achter de borstwering ten dienste van den Resident, wanneer deze het eiland bezoekt, is afgezonderd, en eenvoudiglich uit een binnen-galerij en een kleine slaapkamer bestaat. Van deze borstwering, eigenlijk een ringmuur van opgestapelde klipsteenen, had ik het vrij gezigt op de ankerplaats en reede, en op het eiland Poeloe-Kambing en nog een paar in de baai van Baa gelegen eilandjes (1), zoomede op de 558 man Rottische hulptroepen, die met eenige vrouwen en kinderen langs het strand gekampeerd lagen, wachtende op het tijdstip der inscheping naar Paritti. De goede Rottische strijders zagen er in hunne kleeding en wapening vreemd uit. Van een uniform was geene vraag, doch de meesten hadden toch als het ware modèl-petten op het hoofd van gevlochten gawang-bladeren, waarvan de tippen rondom het hoofd lang uitstaken en naar beneden hingen, hetgeen hun een wild en woest voorkomen gaf. Desgelijks waren ook hunne schoenen of voetschoeisels van gawang-bladeren gevlochten. Hunne wapenen waren oude kalibergeweren, benevens een klewang, waarvan het gevest en de scheede met rosachtig bokkenhaar versierd waren. Over den schouder hing een zak met bras (ongekookte rijst) benevens een zakje met tabak, siri, zout (2) en andere inlandsche versnaperingen, terwijl aan een' om den middel gebonden riem een klein patroontasje bevestigd was. Velen onder hen hadden hanenvederen op het hoofddekseel gestoken, en een soort van wambuis (zonder mouwen) van digt-aanéengeregen zeehoornen of zeekatjes over borst en rug. Het geheel maakte eene schil-

(1) Westelijk van Rotti liggen de eilandjes Doû, Dauw en Noessé, en ten Noorden Noessandauw en Asana en de grootere eilanden Landauw en Deboe, benevens de 2 zeer kleine eilandjes Oessoelai, en meer Noord-Westelijk Savoe en Banjoan.

(2) De Rottinézen hebben eene eenvoudige manier om zout te winnen. Ze scheppen met een fijn-gevlochten net het drabbige en modderige zeewater, laten het water door de mazen uitdruipen of filtreren, en doen dan vervolgens dit water, nu van den modder gezuiverd, in kookpannen, waarin het verdampt en de zoutdeelen achterblijven.

derachtige en woelige vertooning. Sommigen stonden naar de Celébes en Lansier te staren, — anderen liepen heen en weder, — anderen speelden met elkander een of ander inlandsch spel, — en weder anderen lagen of sliepen in het witte zand onder het lommer van het laag geboomte aan den zee-oever, terwijl de vrouwen in de open lucht rijst kookten, djagong braadden, enz. enz.

Behalve de woning van den Posthouder (of „kommandant,” zoo als de inlanders zeggen), die mede binnen de omwalling staat, ziet men op kleinen afstand van de passangrahan of lodjie nog een rij huisjes langs het strand, waarin eenige Rottische handelaars wonen, benevens eenige afstammelingen van Europeanen van Koepang, die de leveranciers schijnen te wezen der vreemde schepen, die te Baa ankeren om Rottische paarden te koopen. Tot dit oogmerk, namelijk den aankoop van paarden, wordt de veilige reede van Baa vaak bezocht, gelijk er tijdens mijn verblijf aldaar een schip van Sydney ten anker kwam, die een aantal paarden in ruil voor madapollam's, sitzen, katoenen, en aarden- en ijzerwerk afhaalde (1). De prijs, welken de kapitein in goederen betaalde, beliep eene som van 10 tot 15 dollars. Een uitgezocht goed paard kon ik voor den prijs van f 25 bekomen. Verscheidene paarden zag ik te Baa tusschen eenige buffels en geiten in een geogost padi-veld (2) vrij rondloopen, en eenige inlanders, die juist te paard waren t' huis gekomen, joegen hunne rossen dadelijk dat padi-veld in.

(1) Geld is op Rotti onbekend. Alleen te Baa, en aan de ankerplaats te Tie, welke ook somwijlen wordt aangedaan, weet men er mede om te gaan. Ter eerstgemelde plaats nam men ook het Ned. Indisch papieren geld als betaalmiddel aan, dewijl de handelaren het gemakkelijk te Koepang tegen spécie kunnen inwisselen.

(2) De padi wordt op Timor en Rotti, terwijl ze op het veld staat, van den stengel afgestroopt, dewijl de korrels er zoo gemakkelijk loslaten dat men, door de halmen, even als op Java en elders, af te snijden, al de korrels verliezen zou.

Toen de hulptroepen op den 4^{den} en 5^{den} ingescheept en beide oorlogsvaartuigen vertrokken waren, zette ik mij op den 6^{den} des morgens ten 7 ure te paard, en reed naar de eigenlijke kampong Baa, welke 3 paal of 1 uur meer landwaarts in op eenige heuvelen gelegen is, en bij uitnemendheid kampong-Radja of kampong-Baa-Radja genoemd wordt, omdat er de Radja woont. De Tommengong, die (bij absentie van den Radja, welke mede met eenige zijner mannen naar Paritti ter expeditie tegen TAKAIP, den keizer van Sonobait, was afgereisd,) het bestuur in handen had, was mij met eenige volgelingen komen afhalen en reed vooruit. De weg, of liever het smalle voetpad, liep al kronkelend en slingerend eerst dwars door eene rivier dicht bij de Lodjie heen, en vervolgens door kleine ravijnen en over heuvelen, en toen weder dwars door een paar smalle stroompjes, die door een paar kleine ravijnen vloten. Hier en daar stonden geïsoleerde huisjes, groepjes van boomen en lontar-palmen, en enkele tabaks-aanplantingen en sawa's tusschen glaga- en alang-alang velden (1), terwijl een aantal mannen en vrouwen en kinderen, die de strijders uitgeleide gedaan hadden en nu naar hunne verschillende dorpen, als Baa, Lelain, Lolle, Denka enz. terugkeerden, de route verlevendigde. Na een groot half uur rijdens over een' harden klipgrond bereikte ik de ledige woning van den Radja, waarin mij huisvesting bereid was, en welke op een' heuvel, — dicht bij het vervallen kerk- en schoollokaal van bamboe en gabba-gabba of gawang, — ongeveer in het middelpunt der wijd-uitéén-gebouwde en hier en daar verstrooide huizen der kampong gelegen is. Deze woning was in den trant van alle Rottische huizen opgetrokken, en bestond dus alleen uit een ontzaggelijk-groot zwart dak van „doek” (buitenschors of bekleding der lontar- en sagoweer-palmen), rustende op zware palen, waaraan ongeveer 4 à 5 voet boven den begaenen grond

(1) Sommige sawa's zijn met een muurtje van klipsteen omgeven, terwijl de tabaksvelden met bamboezen ompaggerd of omheind zijn.

de planken-wanden bevestigd waren. Het kolossale woonvertrek, de eenige kamer van het huis, was met nog een belendend vertrekje of de keuken onmiddellijk onder het dak, en ontving lucht en licht alleen door de openstaande deur, welke men door middel van een' ladder van 5 à 6 sporten bereikte. Onder de planken-bevloering van woonvertrek en keuken waren de aan alle zijden open bergplaatsen voor landbouwgereedschappen, vischtuigen, enz., en de kralen of schuren en stallingen voor de geiten, buffels en schapen. Een muur van opeengestapelde klipsteenen en kalksteenbrokken omringde in het vierkant het huis (1), en een poort van ruw-gekapt hout, in deze borstwering of omwalling aangebragt, verleende den toegang tot het kale erf der vorstelijke Residentie. De gewezen Goeroe (schoolmeester, tevens godsdienstleeraar), wiens huis niet ver van des Radja's woning verwijderd ligt, had in deze Residentie met de Njora, zijne vrouw, intrek genomen, ten einde mij ten gastheer te zijn, en behielp zich in het keukenvertrek, alwaar de Njora voor den gast soep van varkensvleesch kookte, en rijst en inlandsche obie's (soort van aardappelen) en Rottische groenten bereidde. In deze bezigheid werd ze geassisteerd door 12 à 16 vrouwen en meisjes, die er eene eer in schenen te stellen of een feest van te maken om voor mij te helpen zorgen. De drukte, welke door al deze menschen, die af- en aan- liepen, veroorzaakt werd, en de omstandigheid dat ik in het woonvertrek, hetwelk eigenlijk slechts een zolder was, geen licht genoeg had om te kunnen lezen of schrijven, deden mij besluiten om onder het huis, (waaronder ik echter niet goed regt-over-eind staan kon), door middel van eenig zeildoek, matwerk (leijer) en sarongs een vertrekje tusschen de pilaren te laten afschieten, en om den zolder alleen te gebruiken voor mijne bagaadje en om er te slapen. In dit geïmproviseerd vertrekje, dat mij tot salon, spreekkamer en

(1) De meeste inlandsche huizen op Rotti zijn van een muurtje omgeven, en allen zijn ze ook, doch op kleiner schaal, in den trant van dat van den Radja gebouwd.

eezzaal diende, had ik moeite om des avonds mijne kaarsen, waarvan er één op een flesch en één in een kopje met nat zand stonden, behoorlijk aan te houden, dewijl de wind, als om mij te plagen, voortdurend door de honderd-en-één kieren en scheuren en gaten der leijers speelde. Mijn getrouwe reislamp zou met dat bezwaar niet te kampen gehad hebben, maar ik had ze te Koepang vergeten, misschien ook omdat men op Rotti toch geen kokos-olie bekomen kan. Ik moest mij dus behelpen met de spermacétie-kaarsen, die ik gelukkig had medegenomen. Het vertrekje was overigens met een oud tafeltje en een' ouden stoel prachtig gemeubleerd, en geheel ingerigt om het bezoek te ontvangen van den Kapitein van het bovengenoemde Sydnische schip, die mijne hulp kwam inroepen om zijn Engelsch aan de Rottische handelaars te vertolken, en wederkeerig hun Maleisch aan hem over te brengen (1). Zelfs moest dit vertrekje dienen om er eenige kinderen te doopen, en Christelijk onderwijs te geven, en een' Rottisch' Christen, die naar den rang van Goeroe dong, voor dien rang te examineren. Ja dit vertrekje was eindelijk ook mijn zieken-zaal of hospitaal, waarin ik met eenige inlandsche kruiden, die de Njora en nog eene van Koepang afkomstige Njonja-Serani (Christen-Mevrouw) voor mij hadden gereed gemaakt, de kniewond cureerde, die ik dadelijk bij mijne komst aan de ommuring of borstwering van het vorstelijk verblijf ontvangen had. Toen ik namelijk in de nabijheid van het dorp genaderd was, werd mijn ongedresseerd Rottisch paard door het zien en hooren der talrijke juichende en jubelende menschen, die mij inwachtten, zoo schuw en wild, dat ik hem nauwelijks besturen kon. Het

(1) De Hoofden op Timor en Rotti spreken ook Maleisch, doch de overige inboorlingen alleen de taal des lands, die echter met enkele Javaansche en Maleische woorden vermengd is. De inlandsche Christenen verstaan natuurlijk ook het Maleisch, hetwelk ze vroeger op de scholen der zending-leeraren geleerd hebben. — In de landstaal van Rotti beteekent b.v. Lolle of Melolle „goed, mooi,” als: „Toean deik melolle,” (Mijnheer vindt het mooi of goed). Eenige Rottinèzen, die als matroos varen of gevaren hebben, verstaan eenige Engelsche woorden, die ze van de whalers geleerd hebben.

ging echter goed, totdat ik aan de ingangspoort van het erf van den Radja gekomen was. Binnen deze poort toch stond de meester met de schooljeugd in slagorde geschaard, en juist toen ik binnen zou rijden, gaf hij aan de kinderen het afgesproken teeken, die dadelijk daarop met een luid schoolgezag invielen, en hierdoor mijn verwilderd ros zoodanig deden schrikken, dat het dwars door de poort vloog, en mijn arme linker-knie met den scherpen rand van den post der poort of van den deurstijl zoo geducht in aanraking bragt, dat het bloed er tappelings uitvlood. Ik bleef echter in den zadel, doch de zingende kinderen hielden midden in den regel op en stoven angstig door elkander, en de goede ingezetenen van Baa waren onthutst en ontsteld en zagen mijn bebloede pantalon met meéwarigheid aan. Toen de pijn wat bedaard was, steeg ik af en ging dadelijk; onder het huis van den Radja, alwaar eenige banken gereed stonden, over tot het school-examen, hetwelk, ofschoon de kinderen sedert 1851 (toen de zendeling-missie van Timor en Rotti werd opgeheven,) geen school-onderwijs meer genoten hadden, zeer gunstig uitviel, dewijl de gewezen meester en de ouders zelve de voormalige scholieren zooveel mogelijk het geleerde hadden helpen onthouden. Na afloop van het school-examen, examineerde ik ook mijn knie, maar dit examen was geheel ongunstig. De wond was diep en groot, en het been dik opgezwollen. Dagen en weken lang bleef ik er mede sukkelen, en de dawn-obat (geneeskrachtige bladeren) der Njonja en Njora bleven zonder gevolg (1), dewijl mijn dage-

(1) De werking der inlandsche geneeskruiden is anders doorgaans voortreffelijk, vooral bij toepassing op verwondingen, kneuzingen enz. Doch ook voor ziekten en inwendige kwalen weten de doekon's (dokteressen) goeden raad en baat. Voor koorts geven ze de dawn (bladeren) van den hang-boom; voor braking: pinang-ratjip met een handvol akker-seré en kandij-suiker (als thee getrokken); voor kinkhoest: dawn-sago met kajoe-manis of zoethout en kandij-suiker (almede als thee); voor diarrhée: adas-ambon (star-anjís) en dawn djamboe-bidji (almede als thee); voor cholera en ook voor diarrhée: koeliet (bast) van den Latoerie-boom; voor buikziekte: obat seré-Jawa, enz. Het Recept voor wonden is veelal óf minjak-dammar (hars-olie), óf koud-water-druppels, óf siri-toea (oude airie) met koenie (kirkoma), balieran (zwavel) en minjak-boesoek (stinkende

lijksch reizen en trekken te paard de wond gedurig openreet. Eerst tegen het midden der volgende maand Oktober, toen ik aan boord van de Celébes den kruistogt tegen de zeeroovers (waarover later) medemaakte en dus het paardrijden had opgehouden, was de knie genezen.

Intusschen waren de dorpingen den ganschen dag in feestgewaad en zongen de schoolkinderen, verblijd over mijne betuigingen van tevredenheid, uren lang rondom en onder de woning van den Radja. Tegen den avond liet men mij vrij af en ging ik naar de nabijgelegen badplaats, welker groote vijverkom met kristalhelder bronwater gevuld is, en aan eene sloot of beek, die langs het huis van den Radja loopt, het aanzijn geeft. Een zware waringien (noenoek), waaronder een houten bank staat, en vele andere boomen en talrijke siri-ranken breiden takken en bladeren langs de oevers uit, of werpen hun lommer verkwikkend over den plas heen. Dagelijks zag ik honderden van maunen en vrouwen, als ter bedevaart naar den Ganges, naar het aijer-mandi (badwater) heentrekken, en vaak na het bad op den grond of op de bank onder den noenoek plaats nemen (1). Dagelijks ook was de ruime impang (vijver) van Baa, waarin men goed kon rondzwemmen, de geliefkoosde badplaats der officieren van Celébes en Lansier, die er soms tweemaal per etmaal heengingen, en daarvoor telkens 2 uren (heen en terug) afstands te voet of soms te paard aflegden.

Des anderen daags bezocht ik de Christen-dorpingen aan hunne huizen en deed onderzoek naar de kerkelijke aangelegenheden. De Protestantsche (inlandsche) gemeente telt er 113 zielen, waaronder 9 ledematen. Ik doopte er 58 kinderen,

olie), goed door elkander gekookt en warm rondom en op de wond gesmeerd; of dawn-kaki-koeda (paardenhoef-kruid) enz. De goelinggang of dawn-goelinggang (Cassia) of dawn-koerap wordt aangewend tegen de koerap (dauw- of ringworm). De Gandaroessa is almede een plant, die als koortsverdrijvend geroemd wordt.

(1) Er zijn op Rotti verscheidene bronnen, die riviertjes, beekjes en stroompjes vormen.

terwijl er 8 op belijdenis werden aangenomen, die zich, van mijne komst onderrigt, hiertoe bekwaamd hadden, en waarvan er 2 ook gedoopt werden. De meester gaf nog taliter qualiter onderwijs aan 15 kinderen, en verzamelde meermalen des zondags de Christenen in het vervallen kerklokaal.

Op den 8sten September stond ik juist gereed om naar Lollé te gaan, welk dorp ongeveer 6 palen van Baa ligt, toen de gewezen meester en zijne Njora met de gewezen schoolkinderen en een groot aantal ingezetenen, vooral vrouwen en bejaarde mannen, van Lollé te Baa aankwamen. Op het erf van mijn logies in rijen geschaard, hieven de kinderen, ten getale van 107, waaronder reeds meisjes van 16 à 17 jaren waren, een gezang aan en namen op de banken onder het huis van den Radja van Baa plaats, alwaar het onderzoek vervolgens gehouden werd. Ook dit examen was gunstig te noemen, met uitzondering van het schrijven, waarvan de proeven niet al te best waren. Trouwens de schrijfkunst was sedert 1851 niet meer beoefend, daar de zendelingleraren, bij het verlaten van Rotti, papier, pennen, leijen, griffels, en schoolboeken hadden ingepakt en naar Koepang in bewaring gezonden. De ex-scholieren, die zich in het lezen bleven oefenen door middel der Maleische Nieuwe Testamenten hunner ouders, hadden dus geen gelegenheid gehad om het schrijven te onderhouden.

Het examen geeindigd zijnde, deed ik onderzoek naar de belangen der Lollésche Christen-gemeente, die thans, met uitzondering altijd der vele Lollésche strijders, die naar Timor waren afgereisd, in massa of en corps te Baa verzameld was. Ze telt 185 zielen, waaronder 13 ledematen. Van hare kinderen doopte ik er 46, welke plegtigheid op den 13^{den} in de Lodjie te Baa aan het strand plaats had. Na afgelegde belijdenis werden daar ook 12 volwassenen der gemeente van Lollé almede op den 13^{den} aangenomen en gedoopt. De meester van Lollé gaf aan eenigen zijner ex-scholieren nog onderwijs, doch

alleen voor zooveel hem de tijd toeliet, daar hij, even als al de meesters van Rotti, sedert de opheffing der scholen in 1851 en het daarmee verbonden outslag der onderwijzers en de intrekking hunner bezolding, op eene andere wijze in zijn bestaan moest voorzien.

Op den 9 September reed ik naar de kleine negorij Lelain, alwaar de inlandsche Christen-gemeente slechts 30 zielen telt (waaronder geen ledematen zijn), benevens 24 kinderen. In het voormalig schoolgebouw verzamelde ik 19 ex-scholieren. De gewezen meester was naar elders vertrokken om een middel van bestaan te vinden. Voorloopig, en onder nadere goedkeuring der Sub-kommissie van onderwijs te Koepang, stelde ik den door mij te Baa geëxamineerden onderwijzer van den 3^{den} rang als goeroe-penoelong (hulpmeester of kweekeling) bij de school van Lelain aan. Hij zou echter te Baa blijven wonen en dagelijks Lelain bezoeken, welke plaats slechts 1½ à 2 palen van Baa ligt. Het kerkje, tevens schoollokaal, van Lelain was in groot verval, maar toch nog bruikbaar.

Op den volgenden dag (10 Sept.) vertrok ik, vergezeld van den Posthouder of Kommandant en vele mannen, te paard naar Termano, welke plaats 9 palen van Baa ligt. Ik passeerde de Lodjie aan het strand weder, en bevond mij weldra op het slingerende en kronkelende voetpad, dat, op korten afstand van de zee langs het strand voortlopende, naar Termano leidt. De weg is overal bezaaid met kalksteen-brokken en klipsteen-massa's, die op vele plekken puntig en scherp boven den beganen grond uitsteken, zoodat ze de passage voor paarden zoowel als voor voetgangers uiterst bezwaarlijk maken. Verreweg de meesten dezer steenklompen zien er verbrand en zwart uit, alsof ze pas onlangs door eene verheffing van den bodem uit den afgrond zijn opgewerkt. Nogtans groeijen er overal tusschen de steenen lontar- en kokos- en gawang- en andere palmen, en velerlei hoog en laag geboomte, hetwelk vaak bevallige groepen formeert en het door-

gaans wit en kalkachtig en soms roodachtig terrein belommert. Uit alle reten en scheuren en sleuven der rotsstukken en steenmassa's schieten boomen en planten naar boven, en de lontar- en saguweer-palmen schijnen zelfs aan den naakten, harden en steenachtigen grond, waarin ze tieren, de voorkeur te geven boven zachter en voordeeliger aarde. Allerwege staan ze welig en krachtig te wassen, en de vraag dringt zich vaak aan den toeschouwer op, hoe in zulk een dor en onwillig terrein hun wasdom mogelijk is, en van waar ze het overvloedige sap inslurpen, dat dagelijks uit hunne gekapte bloemen vrucht-stengels in bamboezen kokers wordt afgetapt.

Na verloop van een paar uren rijdens over heuvelen en door dalen en opgedroogde stroombeddingen, en meestal (ter oorzaak der duizenden van scherpe en spitse steenen) langzaam en stapvoets voortgegaan zijnde, bereikte ik de negorij Termano, welker verspreide huizen dan eens op bergjes of heuvelen, en dan weder in diepten of ravijnen staan, en door veel hoog geboomte beschaduwd worden. Weldra was ik ook in het ledigstaande, op een' heuvel gelegen, huis van den Radja, die mede op Timor ten strijde getogen was, en had ik uit de voorgalerij van dit gebouw, hetwelk van steen was opgetrokken, een ruim uitzigt op de zee en een gedeelte van den Tanjong-Termano of hoogen hoek van Termano, waarbij enkele kleine vaartuigen geankerd waren (1). Drie à vier afstammelingen van Europeanen, zoo mannen als vrouwen, van Koepang herkomstig, hadden een klein kamertje aan den linkervleugel der buitengalerij voor mij in orde gebragt, en bezorgden mij naar hun beste vermogen het noodige. Gewoon om allerlei huisjes en kamertjes te betrekken, was ik dadelijk op orde, en, zoodra ik mijne natte en bestoven kleederen

(1) Bij N. N. W. en W. winden kunnen de vaartuigen achter den hoek van Termano veilig liggen, doch veiliger is dan nog de Sirius-haven aan de Zuidkust, - welke door de eilandjes Damoe, Landikoe, Heliana, Mano en Noes-Dai gedekt wordt, - en de Baai van Bokai, mede aan de Zuidkust bij het dorp van dien naam.

voor anderen verwisseld had, ging ik met eenige onderhoofden en notabelen der plaats naar de kerk, die hier van steen gemetseld is en tevens tot schoollokaal dient, en deed verder met hen eene wandeling door het dorp, hetwelk door de natuur begiftigd is met 3 à 4 wellen of bronnen, die in de ravijnen ontspringen, en haar helder water in kleine vijverkommen vereenigen, welke door het loof van geboomte overschaduw worden. Bij deze gelegenheid bezocht ik ook het huis, waar de in 1842 overleden zendingleeraar NOORDHOFF woonde, en betreurde het, op nieuw en inniglijk dat de Missie op Rotti was opgeheven. Des avonds deed ik met den ex-meester en de gezegde notabelen onderzoek naar de belangen der inlandsche Christen-gemeente, die p. m. 300 zielen telt, waaronder slechts 1 lidmaat. Van de kinderen van Termano, zoowel van Christen-ouders als van de Djintéo's of heidenen, gingen er vóór de intrekking der Missie op Rotti p. m. 200 ter school.

Des anderen daags (11 Sept.) bragt de gewezen meester ongeveer 60 voormalige leerlingen in het kerkgebouw bijéén, en werden er, na afloop van het school-examen, 27 kinderen gedoopt. Daarna werden de Christen-gezinnen aan hunne huizen bezocht, en hoorde ik allerwege, wat ik reeds te Baa en elders zoo vaak gehoord had, namelijk droeve klagten over het heengaan der zendeling-leeraren.

In het, niet ver van Termano gelegen, Staatje Rengouw telt de inlandsche Christen-gemeente 60 zielen, waaronder ongeveer 30 kinderen. Door toedoen van den Radja van dit Staatje, die met het onderwijs zeer was ingenomen, telde de thans gesloten school in 1851 niet minder dan 244 kinderen, waarvan het meerendeel Heidensche kinderen waren. De meester van Rengouw, die mij reeds te Termano kwam ontmoeten, sprak van zijne voormalige talrijk-bevolkte school met grooten ophef en roemde de zorgen van den Radja met veel erkentelijkheid.

In het Staatje Bilba telt de inlandsche Christen-gemeente 68

zielen, waaronder 31 kinderen. De school was er vóór 1851 met 100 leerlingen bevolkt, meerendeels kinderen van Djintéo's.

Van de inlandsche Christen-gemeente te Tie, waar wijlen den zendeling-leeraar HARTIG arbeidde, kon ik geene numerieke opgave bekomen, en evenmin van de gemeenten te Denka, Oinale, Dela, Talai, Keka, Lelenoe, Dioe, Oipauw, Bokai, Landoe en Korboffo, dewijl de voormalige meesters, de eenigen die tot het doen van zoodanige opgave in staat waren, naar elders een goed heenkomen gezocht hadden. Het getal inlandsche Christenen op het gansche eiland wordt echter op 7000 geschat, en het getal Djintéo's op 33000.

Laatstgemelde plaatsen heb ik niet mogen bezoeken, en zulks om eene alles afdoende reden. De Rottinézen namelijk wisten spoedig (1) dat de expeditie op Timor was afgeloopen, en dat elk oogenblik de oorlogschepen met de Rottische hulptroepen terug zouden komen. De koortsige spanning, waarin de achtergeblevenen omtrent het lot hunner zonen en broeders, en de vrouwen omtrent het wedervaren harer echtgenooten, aanhoudend verkeerden, ging nu natuurlijk over in een onwederstaanbaar verlangen om te Baa de wederkeerende krijgers af te wachten. Het gevolg hiervan was, dat de dorpen, om zoo te spreken, ledig liepen, en ik dus voor gesloten deuren zou gekomen zijn, of, met andere woorden, dat het doel van mijn bezoek in die dorpen niet bereikt zou hebben kunnen worden. Mannen

(1) Hoe men op Rotti toen reeds den afloop der expeditie op Timor en de spoedige terugkomst der hulptroepen weten kon, is mij een raadsel gebleven, dewijl er nergens aan de kusten van Rotti een vaartuig van Timor geland was om die tijding te brengen. Er schijnt bij de inlandsche bevolking, zoowel in Nederlandsch- als in Britsch-Indien, eene wijze van post-kommunikatie of telegraphie te bestaan, die nog niemand heeft kunnen verklaren, en waarvan nogtaas het geheimzinnig aanwezen door talrijke voorbeelden zou gestaafd zijn. In Britsch Indie (zegt men) zijn de jongste tijdingen uit Engeland en Europa reeds bij de inlanders bekend, eer nog de mail-stoomschepen te Calcutta, of Madras, of Ceylon, of Bombay met die tijdingen zijn aangekomen! Zoo ook (zegt men) was onder anderen bij de inlanders op Java het sneuvelen van den Generaal MICHIELS bij Kasumba op Bali (24 Mei 1849) bekend, eer het stoomschip, dat dadelijk met deze tijding en tevens met het lijk naar Java stevende, te Soerabaija gearriveerd was!

en vrouwen en kinderen van Korboffo, Rengouw, Bilba en andere plaatsen, voorzien van kleine zakken met bras (ougekookte rijst) en andere levensbehoefte en versnaperingen, zag men bij hoopen langs de wegen trekken en naar Baa afzakken, en, toen ik den volgenden dag (12 Sept.) te Baa genaderd was, zag ik het strand weder vol menschen, die naar de oorlogschepen uitzagen en hun bivak onder de boomen in het witte oeverzand hadden opgeslagen. Daar ik met de Celébes moest afreizen en, — zoo ik deze gelegenheid liet voorbijgaan, — waarschijnlijk nog vele maanden op Rotti of Timor zou hebben moeten blijven, eer er zich weder een gelegenheid tot vertrek zou opdoen (1), zoo was ik wel verplicht om te Baa te blijven, alwaar op den 16^{den} September de Celébes en Lansier met het meerendeel der hulptroepen van Paritti aankwamen. Spoedig waren de helden ontscheept en door honderden der wachtenden omringd, die met uitbundige vreugde den goeden afloop der expeditie en de bijzondere bewaring der strijders vernamen, waarvan er slechts 2 gesneuveld en 5 geblesseerd waren. De manhafte krijgers, die (het zij in het voorbijgaan gezegd) even als de Timorezen zeer goed schieten, doch zich altijd achter boomen of klipsteen verbergen, waren opgetogen over hun poelang deri prang (t'huiskomst uit den oorlog), en de Radja's van Tie en Denka zongen met hunne manschappen, en met de gewezen schoolkinderen van Denka, die te Baa vereenigd waren, allerlei schoolliederen en zelfs een Psalmgezag. De Radja van Denka vroeg mij, of ik het gezag der schooljeugd mooi vond, hetgeen ik gaarne bevestigend beantwoordde, en daarop sprak hij verheugd tot de kinderen: „Toean deik melolle” (Mijheer zegt dat het mooi is.)

Doch ik heb nog iets mede te deelen, hetgeen aan den datum der terugkomst der Rottische krijgers voorafging. Toen ik namelijk op den 12^{den} September te voren in de Lodjie

(1) In 1855 was Timor nog niet, gelijk thans, begrepen onder de plaatsen, die de partikuliere stoomschepen van den heer DE VRIES maandelijks aandoen.

te Baa was wedergekeerd, en er zoovele vrouwen met hare kinderen en vele oude en ook nog jonge mannen van allerwege zag zamengevloeid, besloot ik om den tijd, die er tot het arrivement der oorlogschepen nog verloopen kon, nuttig te besteden, en katéchétisch onderwijs te geven aan allen die het verlangen of aan mijne opwekking hiertoe gehoor geven mogten. Mijn plan aan het volk mededeelende, kon ik al dadelijk 4 katéchisaties per dag (3 des morgens en 1 des avonds) formeren, 2 voor de mannen en 2 voor de vrouwen, durende elke katéchisatie 2 uren. Des morgens ten 8 uren namen de lessen een' aanvang, en de katéchisanten waren zoo talrijk, dat het vrij-ruim lokaal (of het binnenstuk, de binnen-galerij) der Lodjie telkens eivol was, terwijl ook rondom het huis aan de openstaande deuren en vensters aanhoudend vele menschen elkander als verdrongen om toch te hooren wat er binnen gesproken werd. Onder de katéchisanten, die bij gebrek aan toereikende banken en stoelen meerendeels staan moesten, waren 3 gewezen meesters, en 2 Djintéo's, man en vrouw, beiden stokoude lieden, aan wie ik nog daarenboven afzonderlijk een uur ten beste gaf. Ik bepaalde mij natuurlijk tot de hoofdwaarheden des Evangelies, en maakte het meeste werk van het schetsen van den persoon van CHRISTUS in zijne hooge godsdienstigheid en vlekkelooze reinheid. Men luisterde met de hoogste aandacht en onder het bewaren der diepste stilte, en, als ik des anderen daags al vragende repeteerde, wat ik de vorige les verhaald en gesproken had, had men bijkans niets vergeten! Het was wel waar, wat ik van den Resident en den zendingleeraar van Koepang, den heer HEYMERING, vernomen had, dat de Rottinézen een leergierig, schrandere en bevattelijk volk zijn, en in een intellectueel zoowel als in een moreel opzigt eene eereplaats verdienen in de rij der Tropische volken. Men kan zich geen denkbeeld maken van hunnen leerlust, en hunne hooge belangstelling in de geschiedenis van Toehan Jezus (den Heere JEZUS.) Met gereekte halzen hoorden ze naar het woord, „ dat ze JEZUS's

voorbeeld moesten volgen, en zóó godsdienstig, zóó deugdzaam, zóó rein en heilig moesten leven als Hij geleefd had, en zóó hunne medemenschen moesten liefhebben, als Hij gedaan had." De beide oude lieden, aan wie één der meesters mijn Maleisch vertolkte, dewijl ze deze taal niet verstonden, knikten telkens met het hoofd en bragten vuur in hunne doffe oogen.

Na verloop van 3 dagen verhaalden de Rottinézen, dat de oorlogschepen stellig den anderen morgen komen zouden, en vond ik vrijheid om 51 katéchisanten tot ledematen aan te nemen, en de nog ongedoopten onder hen te doopen, zoomede de beide Hindoe's of Djintéo's. Het geschiedde met stille plegtigheid, en de toeschouwers drongen zich zoo dicht rondom de galerij, waarin de solemniteit plaats had, opéén, dat ze letterlijk het in de deuren en vensters invallend licht onderschepten, en het binnenshuis avond scheen op den vollen dag. Na den afloop er van werd ik overstelpt met verzoeken van vaders en moeders om hunne kinderen te doopen, en bediende ik des avonds ten 7 ure deze plegtigheid aan 114 kinderen van Lolle, Denka, Baa en andere plaatsen, en maakte ik tevens aan de talrijke vergadering, die binnen en buiten 's huis den Doop bijwoonde, bekend, dat ik bij de Mai-Bapa-Kompania (het Gouvernement) een permintaän (verzoek) zou doen, om hunne scholen weder te openen en om hun godsdienstleeraars te geven. Aandoenlijk was het om de blijdschap te zien, die de goede en hartelijke Rottinézen over dit woord betoonden. Hadden ze in mijne komst tot hen een bewijs gezien van de zorgen der Regering voor hunne hogere belangen, en had dit bewijs hen blijkbaar vertroost bij het leed, dat ze wegens het verlaten der zendingleeraren gevoelden, thans scheen alle smart vergeten en hun rouw in vreugde verkeerd. En toen des anderen daags in den namiddag de teruggekeerde hulptroepen ontscheept en met gejuich ontvangen waren, werd aan dezen al dadelijk het groote nieuws medegedeeld, en hoorde ik een' der Radja's zeggen:

„ eerst verloren we onze bijen (1) en hiermede onze honig en was, en daarop verloren we onze paudita's (de zendeling-leeraren), doch thans heeft de Mai-Bapa-Kompania kasian (mededoogen) met ons!" Vooral was de Radja van Tie uitgelaten van blijdschap. „ Kom, Radja-Denka" (koning van Denka), zeide hij tot dezen: „ kom, satoe mazmoer (een Psalm) voor den Toean-Kompania (Gouvernements-heer of Gouvernementsman, namelijk ik)," en daarop hief hij met Denka's Radja Psalm 84 aan, en velen der mannen en al de scholieren vielen in. En toen ik des avonds tegen 6½ uren afscheid nam om mij op de Celébes, die den volgenden morgen naar Koepang zou stoomen, in te schepen, was er een algemeene droefheid, en begonnen eerst de vrouwen en scholieren, en dra ook eenige mannen luid te weenen. Het was een tooneel, dat mij diep bewoog, en mij onwillekeurig denken deed aan het 20ste Hoofdstuk der Handelingen der Apostelen, vs. 17-38, alwaar PAULUS's afscheid aan het strand van Miléte beschreven wordt. Ieder moest mij de handen drukken, en duizend zegenwenschen klonken mij tegen. Het gedrang was zoo groot, dat wij (de Kommandanten van de Celébes en de Lansier en ik) moeite hadden om de sloep te bereiken. De Radja van Tie beproefde weder zijn' geliefkoosden Psalm, maar die met hem instemden, zwegen weldra, en de Radja zweeg dan ook weder, en toen hij nog eens en nog eens had aangeheven, doch geen stemmen vernam, die hem begeleidden, gaf hij den moed verloren. De hartelijke Rottinézen schenen te zeer aangedaan, dan dat ze zouden hebben kunnen zingen, en volgden mij in stilte naar de sloep. Daar klonk het nu honderd- en honderd-malen door elkander: tabé toean-besâr; slamat djalan; tiada koerang satoe âpa; slamat berlaijar; angien baai; tiada kena tjelakka deri angien dan deri laut; djangan loepa

(1) In een' storm, die in 1845 of 1846 woedde, werden (zoo als gezegd is) zwermen van bijen van Rotti opgenomen en in zee geworpen. Althans de bijen zijn toen meerendeels verdwenen. Een gevoelige slag voor een eiland, welks bewoners met hun was en honig een' belangrijken ruilhandel dreven.

kami! (dag, groote heer! ga gelukkig, of goede reis! moge er niets ontbreken! vaar gelukkig! goede wind! krijg geen ongeluk door den wind en door de zee! vergeet ons niet!) enz. enz., terwijl de gedoopte en tot lidmaat aangenomen Djintéo of heidensche man mij in het Rottisch toewenschte, „dat de God van de oost-moesson en de God van de west-moesson mij gunstig zijn mogten” (1). Weldra stak de sloep af, en verdwenen de Rottinézen, die aanhoudend „goeden dag” riepen, in de duisternis, die intusschen begonnen was te vallen. Aan boord gekomen, klom er ook een goeroe de valreep op, die mij nog naar Koepang wilde vergezellen, en zich stil onder het sloepvolk verscholen had. De Kommandant van de Celébes keek hem zuinig aan, omdat hij zich, zoo als de Kommandant het noemde, ingesmokkeld had; doch de meester was nu eens aan boord, en voer naar Koepang mede. Des anderen daags 's morgens ten 5 ure was het anker uit den grond, en ongeveer ten 1 ure in den middag was ik te Koepang aan wal.

Gedurende het trajekt had ik eenige bijzonderheden omtrent de expeditie gehoord, die, met hetgeen ik reeds wist, op het volgende neerkomen: De hulptroepen van Rotti telden 1300 man, die in twee reizen door Z. M. stoomschip Celébes en Z. M. schoenerbrik Lansier werden afgehaald, en naar Poeloe-boerong digt bij Paretti of Pretti in de baai van Koepang overgebracht. Van Poeloe-boerong werden ze met prauwen te Pretti aan wal gezet, alwaar ze deels de Benting bezetteden, en deels rondom de Benting bivakeerden, zijnde de redoute bewapend met 4 draaibassen in het bastion aan de N. W. zijde en 2 draaibassen aan de O. zijde, benevens 3 Coehoorn-mortieren. Op den 9^{den} September rukten ze tegen de troepen op van Fêtor BAKEKOOI, één' der aan TAKAIP, Keizer van Sonnabait, ondergeschikte vorsten, doch kwa-

(1) Ook op Timor wordt oen God der oost-moesson en oen God der west-moesson geëerd, wordende aan den eersten een wit varken en aan den laatsten een zwart varken geofferd.

men dra voor een bamboe-bosch, alwaar ze 2 gebleseerden kregen en toen terugtrokken. Op den 10^{den} rukten ze op nieuw op, een stuk geschut (een éénponder-kanon) medevoerende. Nu trokken ze door tot Batoe-iki, welke plaats ze in den brand staken, doch den 12^{den} waren ze weder te Paritti bij de Benting, zeggende dat ze geen vivres en geen kogels meer hadden! Dit was blijkbaar maar een voorwendsel om den strijd te eindigen. Ze hadden dooden en gekwetsten (2 dooden en 5 gebleseerden) en dus blijken van moed gegeven, en nu ook kon, volgens de denkbeelden en standvastige gewoonte van al de Solor-eilanders, de oorlog als getermineerd beschouwd worden. De expeditie was hiermede afgeloopen (1), en de hulptroepen embarkeerden weder op den 13^{den} aan boord van de oorlogschepen, met achterlating van 300 man ter bezetting der Benting. Den 15^{den} waren ze weder op Rotti. Daar haalden ze breed op van hunne heldenfeiten, en beweerden dat OTTA-PA, onderkoning van BAKEKOOI, met 50 mannen, vrouwen en kinderen in kampong Batoe-iki verbrand was, doch BAKEKOOI, dien ze, volgens het doel der expeditie, levend of dood moesten in handen krijgen, hadden ze niet bemagtigd.

De aanleiding tot de door BAKEKOOI verwekte onlusten was gansch onbeduidend. Eenige ingezetenen van Pretti (gouvernements-gebied) hadden van de onderdanen van BAKEKOOI een' karbouw gestolen. De Resident van Timor beval, dat ze aan de bestolenen twee karbouwen daarvoor in de plaats zouden geven. Doch BAKEKOOI was met dit aanbod of met deze genoegdoening niet tevreden, verklaarde den oorlog, en liet den kop van een' karbouw bij Pretti op een' staak steken, welke zinnebeeldige handeling volgens de adat des lands beteekent: „dit land behoort mij.” Van toen af liet hij alle nachten

(1) Van de manschappen der beide schepen Celébes en Lansier, die de expeditie aan den zoekant dekten en ondersteunden, kwam één Europeesch matroos om, die, bij het terugvoeren der hulptroepen aan boord van de Celébes en Lansier, uit de sloep of prauw in het modderige water der baai viel, en in spijt van alle aangewende hulp verdrong.

karbouwen, paarden en vee op het gouvernements-gebied van Pretti rooven, zoodat de Regering besloot eene expeditie tegen hem uit te rusten, bestaande uit de oorlogsbodems Celébes en Lansier en de gezegde 1300 man hulptroepen van Rotti.

Op den 17^{den} bleef ik te Koepang en vertrok des anderen daags naar Oeiboffo, welke kampong op 4 palen afstands oostelijk van Koepang ligt. De weg er heen liep over een hard en steenachtig terrein, met kreupelhout en doornheesters begroeid en door eenige naauwe stroompjes en beekjes doorsneden. Op enkele plaatsen zag ik een inlandsch huisje, hetwelk volgens de lands-manier gebouwd was en er dus als een hooihoop in een weiland uitzag. Bijkans niets meer dan een goeboek of wachthuisje in een padi-veld op Java, gaf het tot alles toegang, behalve tot regen, lucht en licht. De bewoners van dezen molshoop kropen op handen en voeten uit het gat, hetwelk deur en venster en schoorsteen te gelijk is, en beloerden den ruiter en zijn gevolg over het steenen muurtje, hetwelk rondom den hooihoop (het hutje) was opgestapeld. De mannen hadden met hun dik en lang gekroesd haar, hetwelk hun een ontzaggelijk groot hoofd gaf, een woest en wild voorkomen (1), doch keken ons vreedzaam aan, en de vrouwen en kinderen hadden pret in het wilde en telkens in kleine kringen rondrennen der mij begeleidende ruiters, die, op het bloote paard gezeten, noch van den korten toom van gevlochten rottan gebruik maakten, noch van het stuk touw, hetwelk aan het hoofd van het ros bevestigd was om het, na het afstijgen, ergens aan een' boom te binden. Na verloop van een half uur passeerde ik een minder-begroeid terrein, en zag ik in de verte de toppen van gebergten flauwelijk schemeren. Welke bergen het waren, kon men mij niet zeggen. Misschien waren het de 4500 (?) voet hooge Micomaffa en Moeties, of de 6000 (?)

(1) Men beweert dat de bevolking van Timor en Rotti van Papoea (Nieuw-Guinéa) herkomstig is, dewijl ze kroes-haar heeft, hozeer het minder gekroesd is dan bij de Papoeërs.

voet hooge Lakaàn, en de 11500 (?) voet hooge Allas. Weldra was ik in de kampong Oeiboffo, inspekteerde de school, onderzocht bij de kleine gemeente naar hare kerkelijke belangen, en kon reeds des avonds naar Koepang terugkeeren.

De dagen van den 17^{den} tot en met den 25sten werden door de beide oorlogschepen besteed om vivres, drinkwater enz. in te nemen, ten einde zich uit te rusten voor den kruistogt, die langs de kusten van Mangarei (eiland Flores) tegen de zee-roovers moest ondernomen worden. Deze kruistogt zou geschieden in vereeniging met Z. M. stoomschip Admiraal van Kinsbergen, gekommandeerd door den Lt. ter zee 1e-klasse, den heer OSTI, en twee kruisbooten van Makasser, welke drie vaartuigen ons op den 15^{den} Oktober op de hoogte van Bima op zee zouden ontmoeten, zullende intusschen de Celébes en de Lansier tot aan dien datum te zamen tegen de roovers ageren. Op den 26sten September werd het anker geligt en stoomden we naar Larantoeka, op sleeptouw hebbende de schoener-brik Lansier, welk vaartuig te gelijker tijd van het station in de Timorsche wateren ontheven werd, dewijl dit station, volgens de gegeven bevelen van den Kommandant van Z. M. Zeemagt in O. I. en Inspecteur der Marine, définitief werd ingetrokken.

Weldra zagen we weder opvolgend den vulkaan Réo of Oemboeoe-Romba, die 8798 voet hoog is, den 6371 voet hoogen Rokka of Oemboeoe-Soro, den 5045 voet hoogen Ilimandiri of Piek van Larantoeka, de 2 pieken Lobetobi, die respectvelijk 7301 en 6912 voet hoog en allen op Flores gelegen zijn, en verder het 2230 voet hooge Toren-eiland, zoomede op het eiland Adénara den 4762 voet hoogen Wokka, op het eiland Lombatta den 4587 voet hoogen Lobetolle, en op het eiland Pandije of Poetara den voornaamsten zijner bergen, die 3110 voet hoogte heeft. Des anderen daags vroeg (27 Sept.) passeerden we Straat-Lama-Kwèra en Straat-Solor, en waren tegen 10 à 11 uren in

den voormiddag te Larantoeka, alwaar we ankerden en er een' dag bleven. Ik genoot aan den wal de gastvrijheid van den hooger reeds genoemden Kapitein, Civielen Gezaghebber der Solor-eilanden, VAN VLOTEN, aan wiens kind de Doop werd toegediend.

Op den 29sten September werd het anker weder geligt, en begon de kruistogt tegen de zeeroovers, waaraan de heer Kapitein VAN VLOTEN en de Officier van gezondheid te Larantoeka, de heer JAHN, een paar dagen lang als liefhebbers deelnamen. Met de Lansier op sleeptouw stoomden we het naauw van Straat-Floris door, doch de stroom, die ons met een 6 à 7 mijls-vaart door de enge passage stuwde, was zoo sterk dat de steamer zich met moeite sturen liet, en de Lansier geweldig gierde en een' oogenblik dreigde den sleep-tros of kabel te breken en zich op het in de Straat uitstekend rif te slingeren. Met huivering zagen we het werken der beide schepen, en, ware eens het roer der Celébes onklaar geworden, ze waren beiden al tollende op het drooge gevlogen en welligt verbrijzeld. Zoodra we den trechter uit waren, koersten we om de N.O., passeerden Poeloe-komba en Serbetta, in het gezicht der bergen Ilimandiri en Wokka, en passeerden tegen den avond de Floris-hoofden, zonder iets van de zeeroovers bespeurd te hebben.

Des namiddags ten half 5 uren van dien dag hadden we een' treurigen pligt te volbrengen, namelijk het begraven in zee van een' Europeesch matroos. Het lijk, met een vlaggedoek bedekt, werd onder den treurmarsch der trom drie maal rond het schip gedragen, en toen aan stuurboord op een plank gelegd en met een „1, 2, 3, in Godsnaam” van de valreep in zee geschoven. De ingenaaide kogel deed het lijk dadelijk zinken. De état-major stond in groote tenue op het achterdek. Algemeen was de verslagenheid, en de diepste stilte heerschte onder de équipage.

Des anderen daags (Zondag) hadden we helder en fraai weder, met een zachte koelte Z. en W.Z.W., en waren reeds des morgens vroeg (ten half 3 uur) bij Groot-Bastaard in het Z.W., ten 3 uren bij Noessa-Linguetta in het W.N.W., en ten 6 uren bij het eiland Roessa-radja. Ongeveer ten 9 uren zagen we een zeilpraauw onder den wal van Floris, lieten de Lansier los, en stoomden met vollen spoed naar de praauw. We bereikten ze ten 10 uren, en bevonden dat het een handelspraauw was van den heer MULLER te Makasser, gevoerd wordende door Signo (1) DE GRAVE. De gezagvoerder der praauw kwam aan boord, en berigtte, dat er om de West in de Mawari-baai 13 handelspraauwen van Bonerate, en in de baai verder om de West praauwen van zeeroovers waren. Nu werd aan de Lansier met de sein-vlag art. 387 sein gedaan, en stuurden we (met Sienjo DE GRAVE aan boord,) full speed om de W. en W.Z.W. Ten 12 uren peilden we den Hoek (oedjong of tanjong) Batoe-manna (Floris-eiland), welke Hoek uit een enkele holle konische rots bestaat, en waaraan eenige legenden of tjeritra's (volksverhalen) verbonden zijn, die ik echter niet heb kunnen te weten komen. Van Batoe-manna stuurden we tusschen eenige reven door dicht langs de kust van Floris, bereikten Moesambia, en stopten bij kampong Mawari. Hier vonden we 8 handelspraauwen, welker passen of zeebrieven geviseerd werden, en hoorden we dat er zeeroovers te Lolla-kotta waren, op de kust van Floris en dicht bij het eiland Palowé of Roessa-Radja. Daarop namen we 6 djuragan's of anachoda's (inlandsche gezagvoerders) der praauwen als loodsen aan boord, en stoomden toen naar de Lansier, welk schip we des avonds ten 6 uren weder op sleeptouw namen, en waarmede we nu langzaam om de N.W. naar Roessa-Radja opstoomden. Ongeveer ten 8 à 9 uren in den

(1) Signo (uitgesproken als Sienjo) is de gewone naam voor de mannelijke zoogenaamde Inlandsche kinderen. Het is een verbastering van het Portugésche Sinko, en afkomstig uit den tijd der Portugésche heerschappij in Indie. De meisjes onder de Inlandsche kinderen worden Nonna genoemd.

avond stopten we in diepe stilte en duisternis achter het eiland Roessa-Radja, en hielden het dáár drijvende. De lantarens der Celébes en Lansier waren niet aangestoken, en met slechts klein vuur werd stoom opgehouden, opdat noch het licht der lantarens, noch de rook der steenkolen de nabijheid der oorlogsbodems aan de badjak's (zeeroovers) van Lollakotta, of aan de, misschien met hen bevriende of uit vrees aan hen dienstbare, bewoners van Roessa-Radja verraden mogten. Den ganschen nacht bleven we achter Roessa-Radja, doch ver genoeg in zee om niet gezien of gehoord te worden, op en neder houden. De zee was kalm en effen, — de sterren flonkerden, en geen windje speelde met den ligten damp der schoorsteenpijp van de Celébes. Even vóór het aanbreken van den dag (1 Okt.) stuurden we met fraai weder en een Z.W. koelte langzaam langs Roessa-Radja heen, en hielden toen snel op den oedjong of Hoek van Lollakotta aan, zoodat we ongeveer ten 7 uren in de baai van Lollakotta en vlak voor de plaats ten anker lagen, de Celébes dicht aan den wal, en de Lansier (dien we juist losgelaten hadden omdat hij meer diepgang had), een kabellengte verder van het strand. Naauwelijks was het anker gevallen, toen we in de kampong, — welke in klapper-, pinang- en andere boomen en vruchtboomen verborgen en aan den rand der kust gelegen is, — enkele mannen zagen, die gejaagd en schielijk heen en weder stoven, en niet alleen de burens schenen te wekken, maar ook eenige have en goed in veiligheid trachtten te brengen. Nu deed de Celébes een schot over de kampong heen, en, toen hierop niemand van den wal met een der vele op het strand gehaalde prauwen naar boord kwam, noch ook een witte vlag getoond werd, maar integendeel een honderdtal mannen met pak en zak ginds en derwaarts vlood, werd de kampong met zware projectielen door beide schepen beschoten, en zagen we voortreffelijke uitwerkingen van een 30tal kogels, granaten en kartetsen, maar inzonderheid van de ten half 8 uur geworpen granaten, die juist van pas sprongen en groote verwoestingen aan de huisjes

en in het geboomte aanrigheten. Ongeveer ten 9 uren zagen we de bevolking allerwege naar eene vallei in het zwaar-begroeid gebergte vlugten, en roeide daarop de landings-divisie, bestaande uit 25 man van de Celébes en 21 man van de Lansier, naar den wal. Deze divisie, gekommandeerd door den heer 1^{en} Officier der Celébes STAR NAUTA, en aangevoerd door de Officieren BIJLEVELD en VAN GOENS en begeleid door den Officier van gezondheid GEBEL en den Adelborst 1e kl. BOSCH (alle vier van de Celébes), maakte ten westen van het groote voor de kampong liggende rif laud, liet de noodige matrozen, onder kommando van den Adelborst, in de sloepen, en rukte toen, na eene kleine reserve op het strand opgesteld te hebben, in kolonne naar de kampong op. Ze vond er geene menschen, maar vele varkens, hoenders en ander vee, benevens verscheidene nieuwe praauwen, vischnetten, en zakken met padi en kapok, welke laatste artikelen de roovers hadden willen medevoeren, maar uit angst nedergeworpen hadden. Ze stak daarop de 30 huisjes der kampong in den brand, vernielde 5 praauwen en de vruchtboomen en doodde het vee. Nu werd er eene verkenning in den omtrek gedaan, die weldra eene tweede kampong meer landwaarts in vond en hiervan berigt aan de kolonne bragt, waarop de kolonne oprukte en het dorp doorzocht zonder menschen aan te treffen. Van hier uit werd weder eene verkenning van eenige manschappen uitgezonden, en zag één der mariniers weldra een' roover vlugten, en schoot op hem. De roover begon toen hard te schreeuwen, en oogenblikkelijk daarop kwamen de roovers in massa gewapend en schreeuwende van alle kanten uit het geboomte opzetten. De kolonne had nu een zwaar geweervuur uit een nabijgelegen bamboe-bosch door te staan, hetwelk ze met een goed-onderhouden gelederen-vuur beantwoordde, doch inmiddels langzaam naar de reserve aan het strand retireerde. Dáár herstelde ze zich, en rukte toen (met achterlating van een' onzer inlandsche matrozen, die door het vijandelijk lood aan den voet gewond was,) ten tweedemale tegen de roovers op en stak de kampong, die met groote en goede

inlandsche huizen bezet was, dadelijk in den brand. Onmiddellijk werd ze nu door pelotonsvuur der roovers, die de kampong met opzet verlaten hadden, fel beschoten en stond ze tevens bloot aan zware schoten uit kleine stukken (lilla's) van 1 pond, die echter slecht gedirigeerd werden, zoodat er slechts één onzer (een marinier) geblesseerd werd. De kolonne opende nu haar pelotons- en gelederen-vuur, en na korten doch fellen strijd vloten de roovers diep in het gebergte, waar alle vervolging onmogelijk was. Naar het scheen, hadden ze vele geblesseerden, want men hoorde veel gekerm en geklaag in de wildernis. Volgens inlandsche gewoonte voerden ze hunne dooden en gewonden mede. In de kampong, welker inwoners op p. m. 1500 à 2000 zielen, naar de huizen te oordeelen, geschat werden, vonden de onzen een oud kaliber-geweer, eenige kogels en kruid, en eenige balen of pakken met padi, kapok enz., welke de roovers blijkbaar hadden ingepakt met oogmerk om die in veiligheid te brengen, waarin ze echter door de onzen waren verhinderd geworden.

Middelerwijl dit een en ander aan den wal plaats greep, zat ik met den Kommandant der Celébes (die tevens Chef der afgeloopen expeditie op Timor en van den kruistogt tegen de Badjak's was,) op de koebrug of raderkast het gevecht aan te zien, en waren we ooggetuigen van den aanval der landings-divisie, van hare retraite naar de reserve, en van haren hernieuwden aanval en zegepraal. De geweerkogels van den vijand konden ons daar wel niet bereiken; maar de lilla-schoten hadden vrij spel op de raderkast en koebrug, als de roovers op het denkbeeld gekomen waren om ons beiden eens te verrassen. Misschien echter zagen ze onze verrekijkers voor donderbussen aan, die hun' euvelmoed in bedwang moesten houden, of wel hadden ze (hetgeen meer aannemelijk is,) te veel met de landings-divisie te doen om op ons te kunnen letten.

Toen de vijand verdwenen was, keerden de onzen naar het strand terug, en zagen toen ten westen der eerste kampong nog eene kampong, welker huizen verlaten waren. Hier werden eenige prauwen en sampan's, die in aanbouw waren, verbrand,

en in de vlammen der vaartuigen werd alles geworpen, wat voor de roovers groote waarde had, als visch-netten, padi, kapok, vruchten, tot zelfs de arme varkens toe. Onder de prauwen waren eenige groote rooversvaartuigen voor twee rijen pagaaijen of schepriemen.

Tegen 10 à 11 uren was de landings-divisie weder langs boord der oorlogschepen, en werd er met een driewerf-herhaald hoera ontvaugen. De mannen zagen er nat en bemodderd en vuil uit, daar ze tot aan den middel door het water hadden moeten gaan om van de sloepen naar land en van hier weder naar de sloepen te gaan. Het aan de roovers ontnomen vuurroer werd medegebragt, en dit was de eenige buit, die de onzen niet aan de vlammen geofferd hadden.

Intusschen was de ebbe doorgekomen en bespeurden we, dat de Celébes als het ware rondom door reven was ingesloten. Gelukkig dat we des ochtends met hoog water tot voor het rooversnest genaderd waren, anders hadden we welligt op een of ander rif gestooten, en gelukkig ook, dat de Lansier wat verder uit den wal gebleven was, want dit 11 voet diepgang hebbend schip zou ongetwijfeld zijn vastgeraakt op de zand- of koraal-platen, waarover de Celébes, die slechts 6 voet diepgang heeft, vrij was heengestoomd. Tot onze verbazing bemerkten we ook, dat de eenige passage, die tusschen de reven door tot Lollakotta toegang verleende, juist die was, door welken we des ochtends, zonder iets van het bestaan van zooveel reven af te weten, voor de kampong gekomen waren. Met veel beleid en zeemanschap werkte de Celébes zich nu weder door dezen engen passage heen, nam de Lansier, die aan de buitenkant der reven geankerd lag, weder op sleeptouw en stoomde langzaam heen, terwijl we aanhoudend uitkeken of er zich ook menschen aan den wal vertoonen mochten, die, bij de roovers in slavernij verkeerende, van de gelegenheid tot ontkomen, welke onze schepen hun aanboden, zouden hebben willen gebruik maken. We zagen echter niets, dan den rook der brandende huizen, boomen en prauwen, en bewonderden inmiddels de

voortreffelijke keuze, die de roovers voor den aanleg hunner kampongs gedaan hadden: een strand overdekt met reven, die den toegang voor gewone oorlogschepen ondoenlijk maken, en een terrein, hetwelk zelfs op digten afstand de huizen aan het oog onttrekt. Als Signo DE GRAVE en de djuragan's niet geweten hadden dat er in de wereld een Lollakotta bestond, zouden we honderdmaal de plaats hebben kunnen voorbijvaren, zonder eenigzins te vermoeden dat de woeste en met reven bezaaide kust een zeeroovers-nest verborg.

Toen we de baai van Lollakotta uit en weder in volle zee waren, stuurden we om de oost naar de Mawari-baai, ten westen van Oedjong-Langani. Hier stopten we en lieten de djuragan's naar hunne prauwen teruggaan, terwijl we vervolgens om de N. en half O. koersten.

Op den 2^{den} Oktober stoomden we met Z.Z.O. wind en heerlijk weder om de W.Z.W. en in het gezigt van Roessa-radja, Linguetta, Groot-Bastaard (1), West-Doffer en Batoemanna, en stuurden voorts naar kampong Boering, (welke kampong op de kaart van SMIT Mawari geheeten wordt,) alwaar we eenige oogenblikken stopten en vervolgens om de O.N.O. stuurden. Kort na ons vertrek van Boering brak de sleeptros van de Lansier, en werd den Kommandant van dit schip geseind om naar de kampong Galiting (eiland Flores) te zeilen, terwijl de Celébes, dicht langs de kust stoomende en in alle bogten, krekten en baaijen naar roovers uitzierende, mede naar Galiting koerste. Aldaar aankomende ankerden we in 19 vadem water vlak voor de kampong, en zagen vele reven en ondiepten, die de kampong aan hare N.W. zijde beschermen. Kort daarop viel ook het anker van de Lansier op Galiting's reede.

(1) De Bastaard-eilanden, ten N. van Flores, bestaan uit een groep van 8 eilanden in de Donda-baai (Java-zee). Groot-Bastaard is het voorname en hoogste en prijkt met 3 bergtoppen aan de Zuidkust. Oost-Bastaard, alwaar de Makassaren soms tripang komen visschen, ligt ver van de overige 7 eilanden verwijderd.

Dadelijk gingen we hier aan den wal, en de Kommandant van de Celébes eischte de 3 Chinézen en de 11 Javanen op, die hier, volgens de berigten der djuragan's, door de zeeroovers als slaven zouden verkocht zijn. We namen het kampongs-hoofd in verhoor, wandelden de gansche groote kampong door, betraden bijkans alle huizen, ondervroegen allen, en onderzochten allerwege naar het aanwezen van slaven, doch vonden slechts één' Chinees, die, door de zeeroovers in slavernij weggevoerd, sedert eenige dagen te Galiting als vrij man (zoo beweerde de Radja) leefde. Omtrënt het wedervaren van dezen Chinees vernamen we het volgende: hij was in der tijd als cargadoor eener lading katoenen en sitsen met een handelspraauw van Soerabaija vertrokken, — kort na zijn vertrek door een' storm belopen, waarin hij bijkans schipbreuk leed, — en vervolgens door zeeroovers aangevallen, die de praauw buit maakten en hem en de overige opvarenden in slavernij meevoerden. De roovers hadden hem naar Palowé of Roessaradja gebragt, alwaar hij door den anachoda of djuragan van een Makassaarsche handelspraauw gekocht was en te Galiting aan wal gezet. De man had 6 maanden in slavernij gezucht en was in deerlijken toestand. Zijne polsen en enkels droegen diepe en nog bloedende en zwerende sporen van de wonden, welke de scherpe bamboe-touwen, of boeijen van gespleten bamboe, waarmede hij aan de roeibank en roeriemmen eener rooverspraauw was vastgebonden geweest, veroorzaakt hadden. Ten gevolge zijner geleden mishandelingen was hij van zijn verstand beroofd of liever idioot geworden, zoodat hij niets meer wist van zijn wedervaren, dan alleen dat hij te Roessaradja was aan wal gezet. Wat later met hem gebeurd was, kon hij niet zeggen, doch dit kwamen we van den Radja van Galiting te weten, die het wederom van den anachoda der Makassaarsche handelspraauw vernomen had. De ongelukkige werd dadelijk aan boord van de Celébes gebragt, en dáár onder behandeling van den officier van gezondheid gesteld.

Galiting is eene welvarende plaats, waar veel handel is in boea-assam (tamarinde) en kapok (katoen). Overal groeijen prachtige tamarinde-boomen en kapok-heesters, en leveren met de zacht-glooiende kust een schilderachtig gezicht op. Er wonen vele Boeginézen, en we zagen er vele prauwen aan en op het strand liggen. In den naasten omtrek, die zeer schoon en liefelijk is, liggen nog twee kleinere kampougs aan het strand, namelijk Kewa en Memari. In de laatstgemelde kampoug wonen, even als te Galiting zelve, eenige R. Katholijke inlanders. De mannen dezer drie kampongs dragen den tijdakko (1) als eenigst kleedingstuk, en hebben het krullende en saijetachtige haar hoog op het hoofd gebonden, even als de Timorézen en sommige Rottinézen. De bevolking schijnt van het Papoeäsche ras te zijn. Er werden ons fraaije paarden te koop aangeboden, waarvoor dan eens slechts f 12 en dan eens weer f 15 gevraagd werd. Twaalf of vijftien guldens voor een fraai rijpaard!... Het was eene Tantalische begeerte, die ons kwelde, doch we hadden, helaas, geen berging voor paarden aan boord!... De Boeginézen hadden ook verscheidene kakatoea's en béo's in hunne huisjes of in hunne prauwen. Deze vogels schreeuwden aanhoudend door elkander, en verveelden en hinderden ons niet weinig in onze gesprekken met de inlanders, die druk bezig waren om groote krاندjang's (manden) met tamarinde te pakken. We kochten 6 béo's, die echter eenige dagen later stierven, dewijl één onzer bedienden, die met de zorg er voor belast was, hun op zekeren morgen zeewater in stede van zoetwater te drinken gaf.

Nademaal de Radja van Galiting geen inlichtingen geven kon aangaande de vermiste 2 Chinézen en 11 Javanen en evenmin aangaande 4 schipbreukelingen, waarvan we almede gehoord hadden dat ze te Galiting in slavernij of als vrije menschen zouden verkeerén, zoo werd hij aan boord gebragt om naar Woerei op Larantoeke vervoerd te worden, alwaar hij in

(1) Op Borneo draagt de tijdakko den naam van tjawat.

gijzeling zou blijven totdat er iets naders omtrent het lot der gezegde 17 personen zou bekend geworden zijn.

Des anderen daags (3 Oktober) namen we drie loodsen van Galiting aan boord, en vertrokken ten 9 ure van de reede, sturende om de O. N. O. Weldra stoomden we door eene zeer nauwe en schoone zeestraat of zeeëngte, welke nog maar alleen door Z. M. oorlogschip Hekla bevaren was en tusschen Oost-Bastaard en den wal van Floris gelegen is, — hielden kort daarop eene praauw aan (welke een visschersvaartuig van Galiting bleek te zijn), en stuurden vervolgens N. O. $\frac{1}{2}$ O., ten einde eene op de Kaart nog onbekende Baai te onderzoeken, welke, volgens berigten, ten W. van Floris—hoofd zou aanwezig zijn. Bij het vallen van den avond hielden we meer uit den wal en stoomden langzaam om de N. N. W., terwijl we, een uur vóór donker of ten 5 uren, gezigt hadden op den Ilimandiri en de piek van Lobetobbi, en op de eilanden Poeloe-Siang en Groot-Bastaard, de oostkust van Floris en den noord-hoek der gezegde onbekende Baai.

Des morgens van den 4 Okt. zagen we, bij betrokken lucht doch goed weder, den berg Wokka op Adenara en den berg op de noordkust van Lomblén. Ten 10 uren kregen we Z. M. stoomschip Suriname, komende uit het O. N. O. of van Makasser, in het gezigt. Beide steamers hielden naar elkander toe en wisselden ten 11 uren spreekwimpels. Een uur later waren we bij elkander en stopten, en kwam de Kommandant der Suriname, de heer Lt. ter zee 1e kl. VAN GELDER, vergezeld van twee zijner officieren, bij ons aan boord. De Suriname had destinatie naar Koepang (Timor) en van daar naar Ambon en Kema, ter welker laatstgemelde plaats dit schip station moest houden. De Kommandant had op zijn' togt een roovers-kampong in brand gestoken en 5 slaven uit de handen der Badjak's verlost. Ten half 2 uren verlieten we elkander en verloren we spoedig de Suriname uit het gezigt.

Thans stoomden we naar de onbekende Baai, die een groote bogt vertoonde, voeren deze bogt in, en zagen toen een naauwe baai, waarin de bogt eindigde. Van zeeroovers bespeurden we hier niets, ofschoon de gelegenheid voor hun bedrijf als schuilplaats of als verzamelplaats hunner prauwen, of wel als plaats om te vertimmeren of zich voor nieuwe togten uit te rusten, bijzonder gunstig is.

In den namiddag verlieten ons de heeren VAN VIOTEN en JAHN en keerden over land naar Larantoecka terug, terwijl wij in den ochtend van den 5 Oktober des morgens ten 4 uren, met Z.Z.O. wind en buijig doch goed weder, langs Linguetta stoomden, en vervolgens digt onder de kust van Floris, welke op dit punt volstrekt onbewoond schijnt te wezen. Daarna stuurden we rondom Roessa-radja, en zagen er eenige kampongs in het gebergte en enkele prauwen aan den wal. De bevolking schijnt vrij-talrijk te zijn, doch staat als vuil en onzindelijk bekend. Het werd ongeraden geacht om het eiland aan te doen.

Op den 6 Oktober stoomden we, met goed weder en een' flauwen Z.Z.W. wind, ten half 7 uren langs Tanjong-Karabodja ten westen, en ten 8 uren langs Tanjong-passier (zandhoek) ten zuiden, en bereikten weldra de kampong Potta, op welker reede we de kruisbooten van Makasser, die den verderen kruistogt met ons zouden medemaken, ten anker vonden. Ten half 9 uren ankerden we in de baai van Potta (Floris's noordkust), in welke baai zich de ijzer-rivier (1), die ver opwaarts voor prauwen bevaarbaar is en veel ijzer-deelen en ook eenig stofgoud afvoert, ontlast. Des namiddags gingen we aan wal, en volgden een door moeras en sawa's slingerend voetpad, hetwelk naar het dorp voerde, en bezochten daar den Radja in zijne groote planken woning. Het dorp is goed aangelegd en sterk bevolkt. De ingezetenen,

(1) Een andere ijzer-rivier, of de Pendjeléan, vloeit aan de westkust van Billiton.

800 in getal, zijn Bimanézen en onderdanen van den Sultan van Bima, even als die van Galiting en vele andere dorpen op de kust van Mangarei, welke kust onder het gezag van gezegden Sultan behoort, en eene der koloniën uitmaakt, die door hem op de N. kust van Floris, ook ter beteugeling van den zeeroof, zijn aangelegd. Des avonds keerden we weder naar boord en bleven gedurende den nacht op de reede geankerd.

Van de Kommandanten der kruisbooten, de heeren PILAT en BARENDS, twee inlandsche kinderen van Makasser, vernamen we, dat ze in de maand April te voren, in het gezigt van Potta, met 14 groote rooversprauwen waren slaags geweest. Met behulp van den Radja van Potta hadden ze die alle 14 genomen, en 30 ooren van door hen gedooide zeeroovers (waaronder twee vrouwen waren,) als zegeteekenen naar Makasser gebragt. De 3de kruisboot, die met hen (zeiden ze) voor Potta gekomen was, had op het naderen der rooversvloot schandelijk de vlugt genomen. De strijd had 4 dagen lang geduurd, en de dappere PILAT en BARENDS hadden reeds hun kruid en lood verschoten en den moed verloren gegeven, toen de zege zich eindelijk voor hen verklaarde.

Op Zondag (7 Oktober) gingen we met N. O. wind en goed weder, en met de Lansier en de 2 kruisbooten op sleeptouw, weder onder stoom, en hielden dicht langs de kust van Floris naar de, ten O.N.O. gelegen en als zeerooversplaats bekende, baai van Rioem. In de nabijheid van Rioem lieten we ten oosten van het Etna-eiland (1), en buiten de vele Rioemsche reven, de Lansier los, die even als de Celébes ten anker ging. Men kan zich niets schooners voorstellen, dan het gezigt der 24 kleine groene eilandjes, die voor de baai als op het water schijnen te drijven. Ze liggen zoo dicht bij elkander en zijn zoo bevallig gegroepeerd, dat men aan een' lusthof denkt,

(1) Aldus genoemd naar Z. M. stoomschip Etna, die het eiland vroeger aangedaan of er bij geankerd heeft.

waarvan de ronde of ovale of hoekige grasperken of gazons door stroomen en kanalen en beken grillig doorslingerd worden, doch waarvan het geboomte nog niet is opgeschoten, terwijl gras en struikgewas reeds hoog en welig tieren. Met één' blik overziet men ze allen, en zelfs het grootste dezer lieve eilandjes zou men in 4 à 5 minuten kunnen rondwandelen. Naar het schijnt, zijn het koraal-reven, die met groen overtoegen zijn, zoodra de koraal-diertjes hun wondervol gebouw tot aan den waterspiegel hadden opgetrokken, en het laat zich aanzien dat deze archipel van miniatuur- of mikroskopische eilandjes met den tijd veel uitgebreider worden zal, dewijl er nog talrijke reven onbegroeid zijn, en nog veel meer, die de oppervlakte der zee nog niet bereikt hebben, maar die men reeds onder water schemeren ziet. Een aantal hooge geïsoleerde rotsen voltooit het schilderachtig geheel, en maakt de baai van Rioem tot het bekoorlijkste plekje, dat de verbeelding zich malen kan.

Dewijl de Celébes een slechte ankerplaats getroffen had, zoo gingen we weder onder stoom, en liepen langzaam tusschen Etna-eiland en den wal van Floris om de Zuid heen. Op eene scheeps lengte echter van den wal raakten we bij een' grooten bosch-rand van laag geboomte aan den grond, en konden het schip, in spijt van alle aangewende moeite, niet meer vlot brengen. Het was juist ebbe, en het water verminderde zoo zeer, dat de Celébes over zij zakte. Aan bakboord hadden we maar 2 en aan stuurboord maar 5 voeten water! Men besloot dus de uitgeworpen dreggen, ankers en trossen weder aan boord te nemen en den vloed af te wachten. Het schip werd nu in goeden staat van tegenweer gebragt en natuurlijk stoom opgehouden. Tevens werden de slangen aangelegd, en het water klaar gehouden, ten einde de zeeroovers, zoo ze ons soms mogten aanvallen, met kokend nat te begroeten. Het donker begon eindelijk te vallen, en nu zagen we op alle toppen der bergen en heuvelen rondom ons en langs de gansche kust verscheidene vuren ontsteken. Het waren de gewone seinvuren der zeeroovers, die zich voor een goed deel in onze nabijheid achter den

boschrand in het laag gebergte ophielden, en hunnen makkers op verwijderde plaatsen seinen deden of teekens gaven, die niemand anders dan een zeeroover van den Indischen Archipel verstaan kan. Dan eens zagen we 1 vuur te gelijk op alle plaatsen, dan weder 2, dan 3, dan 5, en dan weder 2 of 4 vuren, op ééne en dezelfde of op meer plekken branden. Elk enkel of geïsoleerd vuur en elke groep van meer vuren hadden natuurlijk eene bijzondere beteekenis, en men kon wel zien dat de telegraphisten hun werk goed verstonden. Dan eens flikkerden er op ééne plek 3 vuren, waarop er 1 of 2 weder plotseling gedoofd werden, en straks daarop brandden er op dezelfde plek 4 of 5 vuren, waarvan er dra weer 3 of 2 of 1 gedoofd werden. Het gegeven teeken werd in de verte getrouwelijk herhaald en weder naar verder overgeseind.

Men kan nagaan, dat wij dat spel van seinvuren met aandacht gadesloegen, en dat alle man gewapend op het dek bleef en behoedzaam naar het naaste gebergte uitkeek, en evenzeer naar den boschrand, waarin het soms sterk kraakte en ritselde, alsof de roovers ter sluik en voorzigtiglijk een' doortogt naar ons schip zochten en ons plotseling zouden omringen. Zoo bleven we in sterke spanning tot des avonds half 8 à 8 uren, toen het water weder zoo hoog geworden was, dat we de Celébes, die van des middags 2 uren af had vastgezet, konden vlot krijgen. Nu verlieten we dadelijk den gevaarlijken boschrand en den onheilspellenden wal, en gingen bij het rif van Etna-eiland in 15 voet water ten anker. Alle bekommering en bezorgdheid was nu geweken, en met frisschen moed werden de batterij en de landings-divisie voor den volgenden dag gereed gemaakt. De nacht ging overigens rustig om, en de seinvuren der badjak's op de pieken en spitsen speelden weldra niet meer.

Den volgenden morgen vroeg gingen er 5 gewapende sloepen en de beide kruisbooten naar den wal om de zeeroovers aldaar en verder in het Z. O. der baai op te zoeken. Weldra vonden ze 23 rooverspraauwen en sampan's, die dadelijk in brand gestoken werden, en een eind weegs in het gebergte een roovers-

kampong, in welker nabijheid ze door geweer- en lilla-vuur ontvangen werden. Dit vuur werd door de onzen zoo goed beantwoord, dat de roovers in het ontoegankelijk gebergte de wijk namen, waarna hunne kampong in brand werd gestoken. Des namiddags ten half 5 uren waren de sloepen en kruisbooten weder terug, en gingen we toen om de Noord in dieper water ten anker. Ten 5 uren namen we de Lansier en de beide kruisbooten op sleeptouw en stoomden de baai uit, koers zettende om de N. O.

Des anderen daags hielden we met goed weder en N. O. wind een' tijd lang op en neder, stuurden toen naar Lollakotta, en ankerden tegen den avond benoorden Floris tusschen Tanjong-Lollakotta en Tanjong-Gomong, in de nabijheid van Batoe-soppo, in de monding der Karakaila-baai.

In den vroegen morgen van den volgenden dag (10 Oktober) kwamen er 5 Mangareijers van Batoe-soppo aan het strand, waaronder de zoon van den Radja van Batoe-soppo, die een witte vlag opstak. Een der officieren, de heer BIJLEVELD, werd met de sloep naar den wal gezonden, en kort daarop verschenen de 5 mannen aan boord. Ze waren vergezeld van een' Madurees, die hun als tolk diende. Deze Madurees was vroeger slaaf bij de zeeroovers geweest, die hem te Talagaurong bij Sumanap genomen en naar Rioem weggevoerd hadden. Later was het hem gelukt te ontvlugten en Batoe-soppo te bereiken. De Mangareijers konden ons omtrent de actuele verblijfplaatsen der zeeroovers niet inlichten, maar verhaalden, dat er op den 1 Oktober, toen ons geschut van Lollakotta in de Karakaila-baai gehoord werd, 15 groote rooversprauwen uit de Gomong-baai gezeild waren, koersende naar Poeloe-Rientja of Rientja. Na eenigen tijd toevens aan boord en na ons ook te hebben medegedeeld, dat er op het nabijgelegen gebergte van Batoe-soppo nog eenige Mangareische kampongs lagen, werden de mannen naar den wal teruggezonden, en gaven we den zoon des konings een' der drie rooversprauwen present, die reeds door onze uitgezonden sloepen en de kruisbooten langs de oevers der baai gevonden waren.

Een frissche koelte uit het N. O. blies over het water en het weder was uitnemend schoon, toen onze gewapende sloepen en kruisbooten dieper de Karakaila-baai invoeren. Aan de westzijde gingen ze aan wal en deden 4 schoten uit de kleine kanonnen en draaibassen in het kreupelbosch, waarbij de manschappen debarkeerden. Daarop rukten ze landwaarts in, doch vonden geen roovers. Eenige uren later zagen we de sloepen van een' vergeefschen togt terugkomen, en stoomden we dieper de baai in der landingsdivisie te gemoet. Zoodra deze aan boord was, keerden we, met de kruisbooten op sleeptouw, naar onze vorige ankerplaats in de monding der baai terug.

Des morgens ten 6 uren van den 11 Oktober gingen we met goed doch heijig weder onder stoom, en koersten, — altijd met de 3 vaartuigen op sleeptouw, — tusschen een aantal reven door langs de Mangareische kust, en voorts naar de Gomong-baai, uit welke op 1 Oktober de genoemde 15 rooversprauwen gevlugt waren. De baai werd scherp onderzocht, doch niets gevonden. Het land is er laag en met zware bosschen bedekt. — Ten 8 uren ongeveer zagen we in de verte een vloot van 8 prauwen, waarop we dadelijk inhielden. Een der officieren van de Celébes ging op de prauwen aan boord om ze te visiteren, en, bevindende dat het handelsprauwen waren, werd aan de anachoda's verlof gegeven om hunne reis te vervolgen (1). Daarop stoomden we W. N. W. en hielden het vervolgens drijvende, peilende Taujongpadang in het Z. O., Rioem in het Z. W., en Goenong (berg) Rokka mede in het Z. O.

Op den 12 Oktober hadden we helder en fraai weder met

(1) Geïsoleerd-zeilende handelsprauwen zagen we slechts tweemaal. Meestal zeilden ze met 5 à 6 of 8 bij elkander, ten einde tegen de zeeroovers eenigzins bestand te zijn. Alle prauwen, die we ontmoetten, werden gescind om op ons aan te houden of bij te draaijen, ten einde ze te visiteren of ze soms ook rooversprauwen waren. Eens bleef er eene alleen-zeilende prauw hare koers behouden, in weerwil van het sein der Celébes, doch een kanonskogel, uit het pivot-stuk over haar heen geschoten, deed ze bijdraaijen. Het was echter een Boeginésche handelsprauw, welke het sein niet begrepen had.

veranderlijken wind. We stoomden ten 6 uren langs Tanjong-boaija ten Z.W., en stuurden voorts in de baai van Réo, alwaar we bij Tanjong-bissi (ijzerkaap) ten anker gingen. Hier vernamen we, dat er 2 dagen te voren 5 rooversprauwen, waaronder eene zeer groote, bij Réo geweest waren, die vervolgens, na geroofd en geplunderd en den zoon van een' Iman (priester), tevens djuragan, vermoord te hebben, naar Barie vertrokken waren. De verbittering der lieden van Réo was des te grooter, omdat de roovers den ongelukkigen onthoofd hadden, hetgeen, volgens de Muhamedanen, voor een' orang-slam (Muhamedaan) de allervreeselijkste dood is, dewijl dan de Profeet MAHOMED, ten jongsten dage slechts een romp vindende en naar het hierop passende hoofd vruchteloos uitziende, verhinderd wordt om den onthoofde op te wekken en naar de lustprieëlen der hoeri's over te brengen. Onmiddellijk namen we 3 loodsen aan boord, alle drie djuragan's, waaronder ook de verbitterde vader van den vermoorde, en stoomden des namiddags ten 5 uren full speed om de N. ter opsporing der rooversprauwen; — doch onze moeite was vergeefs, — we vonden ze nergens... De van wraak ziedende Iman-djuragan of Iman-anachoda keek scherp naar alle kanten uit, en brandde van verlangen om die wraak in het bloed der moordenaars zijns zoons te koelen. Tot zijne grievende teleurstelling en tot ons-aller spijt waren de roovers als door betoovering verdwenen! Volgens hem was het hooge boord der grootste rooversprauw met verscheidene lilla's en draibassen bewapend.

Op den 13 Oktober stoomden we langs Tanjong-bissi en hielden op Poeloe- (eiland) Lougso aan, doch nergens roovers ziende, stoomden we naar Laboean-Badjak, d. i. „zeeroovers-haven of zeeroovers-ankerplaats.” Van nabij passeerden we de eilanden Seraja, Toko-toko, Batoe-kadisan, Giti-bodo, Terong, en Klein-Seraja, en voorts de kampung Barie en het eiland Gilibanta. Laatstgemeld eiland peilden we O. Z. O. en Seraja in het Z. W. Ten N. W. van Gilibanta zagen we een ver in zee uitstekend rif, terwijl we

ten zuiden der Toko-toko-eilanden en ten noorden van Seraja of Seraja-besâr (groot-Seraja) heenstoomden. Ongeveer ten 3 à 4 uren in den middag ankerden we in de monding der baai van Laboean-badjak, gelijk de kruisbooten dieper in de baai bij een riviertje om de zuid van ons ten anker gingen.

De baai Laboean-badjak is uitstekend-schoon, en heeft in hare monding verscheidene eilanden en eilandjes, die haar zoodanig voor het oog verbergen, dat een schip, hetwelk met haar bestaan onbekend is, op dit punt herhaaldelijk passeren zal, zonder iets van eene baai te vermoeden. Uit zee toch en op eenigen afstand gezien, hebben de eilandjes het voorkomen van een vast en onafgebroken-voortgaand kustland. Aan den achtergrond der baai ontwaart men gebergte en heuvelen en hoog en zwaar geboomte, doch aan de voorzijde of den zeekant is het omgevende land vlak en weinig begroeid. Ook de gezegde eilandjes zijn laag en slechts met gras en enkele struiken en heestergewassen begroeid. De zeeroovers vinden hier eene schuilplaats, die als het ware opzettelijk voor hen schijnt aangelegd te zijn. Ze houden er zich dan ook zoo dikwijls op en sinds zoovele eeuwen misschien, dat de baai den naam draagt van Laboean-badjak (zeeroovers-reede of zeeroovers-baai). In het gebergte zagen we met de verrekijkers enkele huisjes en vele Toeak-boomen, en tegen den avond kwamen er herten met breed gewei tusschen het geboomte grazen.

Des morgens ten 6 uren van den 14^{den} gingen de gewapende sloepen en de kruisbooten van boord, en, gedeeltelijk roeiende en gedeeltelijk zeilende, onderzochten ze de oevers der baai en hare krek en eilandjes, zonder iets te vinden. Men beproefde het boven-bedoelde om de zuid vloeiende riviertje in te varen, doch er stond te weinig water in, zoodat de poging moest gestaakt worden. Toen ook de zoogenaamde Badjak- of Roover-eilanden onderzocht waren, gingen we tegen den avond de baai weder uit en keerden naar Poeloe-riemtja.

Des anderen daags (15 Oktober) hadden we Z. W. wind met

goed weder doch heijige lucht. Ten 6 uren in den morgen namen we de drie vaartuigen weder op sleeptouw, en stoomden langs Straat-Molo en Straat-Mangarei naar Bima. De koers ging bewesten Laboean-badjak en langs een groot rif. De eilanden Seraja en Komodo lieten we ten N. O. en peilden des middags ten 3 uren de piek van Komodo en Gilibanta, en den Goenong-Api van Bima. Des avonds ten 9 uren zagen we lantaarnlichten in de verte en praaiden weldra Z. M. stoomschip Admiraal van Kinsbergen, gekommandeerd door den Luitenant ter zee 1ste klasse, den heer OSTI, komende van Makasser. De heer OSTI was weldra bij ons aan boord, terwijl zijn schip in ons kielwater volgde, koers zettende naar Bima.

Den volgenden dag (16 Oktober) was de wind Z. W., en hadden we goed weder, doch betrokken lucht. Langs de kust van Sumbawa stoomende, zagen we Goenong-Api of Sangeang, welk eiland, — eigenlijk een vulkanische berg, — zich ten O. van Sumbawa en weinige mijlen ten N. O. van Bima geïsoleerd uit zee verheft. Ten 8 uren in den morgen zagen we den Soromandi of Vader Smit, één der pieken van Bima, passeerden Batoe-poeti (witte steenen), en Poeloe-Kambing in de Bima-baai, en wijders Tanjong-ratoe (koningin's hoek), en kwamen weldra voor de kotta Bima ten anker, alwaar we den 17^{den} bleven en een bezoek van den Radja-Bitjara ontvingen (1).

Op den 18^{den} Oktober vertrok de Admiraal van Kinsbergen des middags ten 2 uren naar Straat-Sapi om loods en af te halen, en werd bepaald dat we elkander weder op 2 mijlen afstands beoosten Goenong-api ontmoeten zouden. Twee uren later (4 uren des namiddags) stoomde ook de Celébes met de vaartuigen op sleeptouw de baai uit, passerende weder

(1) Zie over Bima Deel II of Afl. 10 bl. 21 volg. van dit werk.

Tanjong-Ratoe, Poeloe-Kambing en Batoe-poeti, en wijders koersende om de N. O.

Den volgenden morgen waren we met fraai weder en een' frisschen wind in de nabijheid van Goenong-Api, de bedoelde Rendez-vous-plaats, en zagen Gilibanta en Komodo in de verte, en ten 1 ure des middags de Admiraal van Kinsbergen van Straat-Sapi terugkomen. Gezamenlijk stoomden we nu om de Oost, wordende de kruisbooten door de Kinsbergen en de Lansier door de Celébes op sleeptouw genomen.

Op den 20sten Oktober zagen we des morgens ten 6 uren Toko-toko, en stuurden tusschen Laboean-Badjak en een groot rif door naar Straat-Mangarei, welke we doorstoomden, en vervolgens, om de Z. W. en Z. Z. O. koersende, op Straat-Molo aanhielden. Te midden van een' archipel van talrijke kleine eilandjes en reven, die allen dicht bij elkander liggen en een' doolhof van straten en straatjes formieren, stuurden we op Riendja aan en liepen langs de Noordkust van dit groote eiland om de Z. O. De gezegde eilandjes en droogliggende reven waren op sommige plaatsen zoo menigvuldig en zoo grillig en dicht bij elkander gedrongen, dat we vaak niet konden zien waar en hoe we passeren moesten. Het scheen soms onmogelijk dat we niet verdwalen zouden. Telkens was de uitgang eener straat of passage door een of ander eiland gesloten, zoodat het scheen als of we regt op het land zouden stoomen, tot dat we, zeer dicht bij zulk een eiland gekomen, weder links of regts en plotseling een' doortogt zagen. De loodsen hielpen ons er goed door, terwijl een der officieren van de Celébes, in den voormast op de bramzaling gezeten, den koers aangaf, en een felle stroom, die allengs sterker werd, ons met verontrustende snelheid vooruitzette. Digt bij Straat-Molo gekomen, werd de stroom zoo ontzaggelijk, dat de Celébes, die het eerst er voor was, bijkans niet meer naar het roer luisterde, terwijl aan stuurboord het hooge land van

Riendja's noordkust en een hooge uitstekende land-hoek juist dáár, waar de kust een scherpe bogt of elleboog maakt, ons de Straat geheel maskeerden. Met vreeselijke vaart vlogen nu de schepen naar dien landhoek of bogt, die we moesten omvaren, heen, toen plotseling de officier uit den mast uitriep: „een rots in het midden van Straat-Molo!” Metéén vlogen we, of liever gierden we, den hoek om, en zagen toen met ontzetting de Straat op één punt zoodanig vernauwd, dat de beide oevers elkander schenen te raken, en in het midden dezer engte een groote gedeeltelijk begroeide en gedeeltelijk kale rots, die den doorgang in twee passages, een oostelijke en een westelijke passage, deelde. Daar de geheele engte slechts $\frac{3}{4}$ kabellengte breed was, zoo had de oostelijke passage slechts eene breedte van twee scheepslengten, en de westelijke passage niet meer dan ééne scheepslengte!... Nauwelijks hadden we de Straat en de rots en de beide passages gezien, of we waren er ook vlak voor, en had de Kommandant van de Celébes, die bij het dreigende gevaar, hetwelk allen met schrik vervulde, zijne tegenwoordigheid van geest gelukkig behield, slechts even den tijd om te kommanderen: „volle kracht!” — „west-passage!” Door het eerste kommando kreeg het schip, — dat reeds door de kracht van den stroom, welke het water met eene vaart van 8 à 9 mijl door beide gaten of passages als door een' trechter heendrong, dwars afdreef en dus ook dwars tegen de rots zou gestooten hebben, — weder stuur; en door het tweede kommando loefde de steamer naar Riendja's oostkust op en verreed alzoo den ontzaggelijken draaikolk, die voor de rots, waar de vliegende watermassa zich scheidde en langs beide zijden der rots een' weg baande, een' diepen dwarrelenden en ziedenden kuil formeerde. En nu het midden van het vaarwater en dus de grootste kracht van den stroom willende ontwijken, gelastte de Kommandant om digt langs den oppert of de oostkust van Riendja te houden, toen de stem van gemelden officier uit den mast over het dek weerklonk: „steenen langs den wal van Riendja!” Doch

met die steenen moest het in 's hemels naam maar gewaagd worden, want het kon toch zijn dat ze dieper onder water lagen, dan ze schenen. Immers door af te houden zou de ondergang der schepen op de rots eene zekerheid geweest zijn, terwijl zulks, door den aangegeven koers te volgen, slechts tot de mogelijkheid behoorde. In weerwil dus der vreeselijke waarschuwing uit den mast, liet de Kommandant digt langs den wal doorsturen, en tot aller verbazing vlogen we over de groote steenen heen zonder te stooten, doch even voor het naauw van den trechter wierp ons de stroom, die Z. O. trok, met een' ruk dwars-af naar de rots toe, en vlogen we met een huiveringwekkende snelheid er zoo digt langs, dat het onbegrijpelijk was hoe ons bakboord van de reusachtige steenklomp vrij bleef. Ook de Lansier, die we op sleeptouw hadden, stoof, door een bekwame manoeuvre van den roerganger, (een ervaren matroos, wiens beradenheid en kordaatheid bij dit nijpend gevaar later door de Kommandanten en Officieren hoogelijk geroemd werden), ongedeerd en zonder zelfs te schuren de rotsklomp voorbij, — en een' oogenblik later waren we het gevaar te boven!... We zagen er allen bleek van angst en zoo wit als lijken uit, en niemand onzer, die een woord kon spreken. Maar nu ook dachten we aan de Kinsbergen, die, met de kruisbooten op sleeptouw, niet ver achter ons volgen moest. We zagen dezen steamer (die minder vaart liep dan de Celébes,) met een' vreeselijken zwaai de bogt of landhoek omvaren, en zijne vruchteloze poging om, even als wij gedaan hadden, digt aan den oost-wal van Riendja te komen. Hij kon het den stroom niet in snelheid van vaart afwinnen, en werd dus als een boomblad naar de rots heen gezet. Fluks liet hij de kruisbooten slippen om zelf meer vaart te krijgen, en dit had het gelukkig gevolg, dat zijn voorsteven, in plaats van op de rotspunt te stooten, hetgeen onvermijdelijk scheen, er nog juist nevens kwam. Nu sleurde hij langs den westelijken wand der rots schurend en krassend heen, en werd er tot tweemalen toe zoo geweldig tegen aan geworpen, dat het schip, als een verdord

riet in den storm, heen en weder kantelde en zijne ra's dan eens het water en dan weder de rots schenen aan te raken. We dachten reeds dat hij verloren was, toen hij, tuimelende en waggelende als een dronken man, gelukkiglijk de westpassage doorkwam! Erger liep het af met één der kruisbooten. De voorste, die van het sleeptouw van de Kinsbergen werd losgelaten, vloog boven op de rots, en de tweede of achterste werd al tollende door de oostpassage (1) geslingerd, zonder de rots of den tegenoverliggenden wal van Mangarei te raken. Van de 5 vaartuigen waren er dus 4 den trechter van Straat-Molo doorgekomen, doch was het nader lot van het vijfde en van zijne schepelingen onbekend.

Zoodra we nu in ruimer vaarwater gekomen waren, en dus minder stroom hadden, gingen we ten anker om de Kinsbergen in te wachten, en voor de gestrande kruisboot hulp te beramen. De Kinsbergen, dien we zwaarlek en deerlijk-gehavend waanden, ankerde in onze nabijheid, en een' oogenblik daarna streek zijne sloep om den Kommandant naar de Celébes te brengen. Weldra was de heer OSTI bij ons aan boord, wit als een doek en geheel-ontdaan. „Nooit in mijn leven,” sprak hij stamerend, „ben ik zoo vreeselijk geschrikt. Ik dacht dat we verloren gingen!” Zijn schip was echter dicht gebleven en maakte geen water, hetgeen we toeschreven aan de omstandigheid, dat de rots aan hare westzijde door den fellen stroom, die haar sedert zoovele eeuwen zweept, zoo glad en effen geschuurd is, alsof ze door een' steenhouwer afgebikt en daarna gewreven en gepolijst ware. Het bakboord of liever de bakboords-raderkast van de Kinsbergen had dus, toen hij er tweemaal plat tegen aan sloeg, geen hoeken of scherp-uitstekende punten, maar een' gladden wand, gevonden. (2)

(1) Er stond 7 vadem water in de westpassage der Straat. Van de oostpassage is mij de diepte niet bekend.

(2) Bij het passeren der rots hadden we bespeurd, dat het gedeelte, hetwelk ter hoogte van p. in. 3 à 4 ellen boven water uitsteekt, ruw en puntig of hoekig was, maar dat het midden-gedeelte even boven en aan de waterlijn volmaakt-glad

De kruisboot, welke door het oostelijk gat getuimeld of getold was, werkte zich achter de rots, en dus buiten den drang van den stroom, op en naar de rots toe om der andere kruisboot hulp te brengen. Ze bond zich voorts aan de noordzijde der rots aan het geboomte vast, en eenige harer opvarenden liepen over de rots heen naar hare zuidelijke punt, en hielpen daar de mannen der gestrande boot het vaartuig weder afbrengen, hetwelk gelukkig alleen zijn koper gedeeltelijk verloren en eenige schade of avarij aan de kiel bekomen had. De stroom scheen het ligte vaartuig opgetild en boven op de steenen bank of het steenen kussen der rots geschoven te hebben. (1) Een uur later draaide en tolde ze door de oostelijke passage, zoo als de andere boot gedaan had, en kwam behouden bij de Celébes ten anker.

Toen we nu wat tot bedaren gekomen waren, overdachten we het dreigend gevaar, waarvoor we als door een wonder gespaard waren gebleven. Waren toch de schepen tegen de rots verbrijzeld geworden, dan hadden we misschien allen het leven verloren, want bij zulk een onzinnig stroomgeweld en woesten aandrang van water moest de redding van schipbreukelingen wel twijfelachtig zijn. Maar gesteld al eens, dat we aan het gevaar van verdrinken ontkomen waren, dan zouden we toch zonder twijfel in de handen der zeeroovers gevallen zijn, die in Straat-Molo en op Riendja en omliggende eilanden en kusten hun hoofdkwartier hebben. Met siddering maakten we deze laatste opmerking, wetende dat het ons beter geweest zou zijn in den vloed te sterven, dan dat we misschien ons

en effen was. Waarschijnlijk was ze dus ook onder water evenzeer door den stroom glad en vlak geschuurd. De rots heeft ongeveer eene breedte van 50 à 60 voeten. De zuidelijke en lagere punt der rots, die den stroom breekt of in tweeën deelt, is aan de waterlijn door den stroom rondachtig en een weinig konisch afgeschuurd; gelijk ook dat gedeelte der punt, hetwelk 3 à 4 voet boven water nitsteekt, almede door het opvliegende en overspattende water afgeplat en als het ware gepolijst schijnt te wezen.

(1) De zuidpunt der rots ziet er inderdaad als een bolvormige steenen bank of kussen uit.

volgend leven in slavernij aan de roeibanken der zeeroovers zouden gesleten hebben!...

Ongeveer een uur later stoomden we beoosten een tweede eilandje, dat West-eiland heet, tot dáár, waar de Straat hare grootste breedte heeft en eene golf of baai vormt, en passeerden toen een groot rif, hetwelk van de kust van Mangarei uitsteekt. Weldra zagen we een groote baai, waarvoor 3 eilandjes en eenige reven lagen, en trachtten deze baai in te varen. Het bleek echter spoedig dat er geen water genoeg in stond, zoodat we ten anker gingen. Tegen 3 à 4 uren togen de gewapende sloepen en kruisbooten naar den wal, doch zag men alleen een aantal paarden en herten en toeakboomen. Ook kon men bespeuren, dat er menschen aan den wal geweest waren, doch men ontdekte niemand.

Den volgenden morgen (21 Oktober) hadden we betrokken lucht met windvlagen, en gingen ten 7 ure om de Zuid onder stoom. Weldra werden we aan den Z. O. hoek van Riendja een groote en schoone baai gewaar, die we dadelijk insteven- den, en tegen 11 uren zagen we aan de noordzijde der baai enkele huisjes staan, waarbij we ten anker gingen. De huisjes schenen verlaten te zijn, en bij het aan wal komen ontdekten we dat hier welligt 30 huisjes pas onlangs afgebrand waren, en vonden we in een klein ondiep beekje of riviertje een' knep- pelkogel van 8 U en eenige versche menschelijke doodshoofden en menschenbeenderen. Zonder twijfel hadden op deze plek de zeeroovers nog niet lang geleden vermoord en geplunderd en gebrand, en de rest der arme kampongbewoners in slavernij weggevoerd. Het was een treurig gezicht, hetwelk ons met diepen weemoed vervulde. Tevens zagen we ons teleurgesteld in onze hoop, om uit het beekje, hetwelk uit het gebergte kwam, drinkwater in te nemen, want, bij het aanschouwen dier schedels en doodsbeenderen, kon ons dat overigens heldere en frissche water niet bekooren. En misschien ook zou het

wel gewaagd geweest zijn om onze scheepsvaten er mede te vullen, daar het stroompje welligt op eene of andere wijze door de zeeroovers kon vergiftigd of bedorven zijn.

Kort daarna werd de westzijde der baai door 7 van onze gewapende booten scherp onderzocht, en ook landwaarts in eene verkenning gedaan, doch tegen den avond kwamen ze terug zonder een levend wezen ontdekt te hebben.

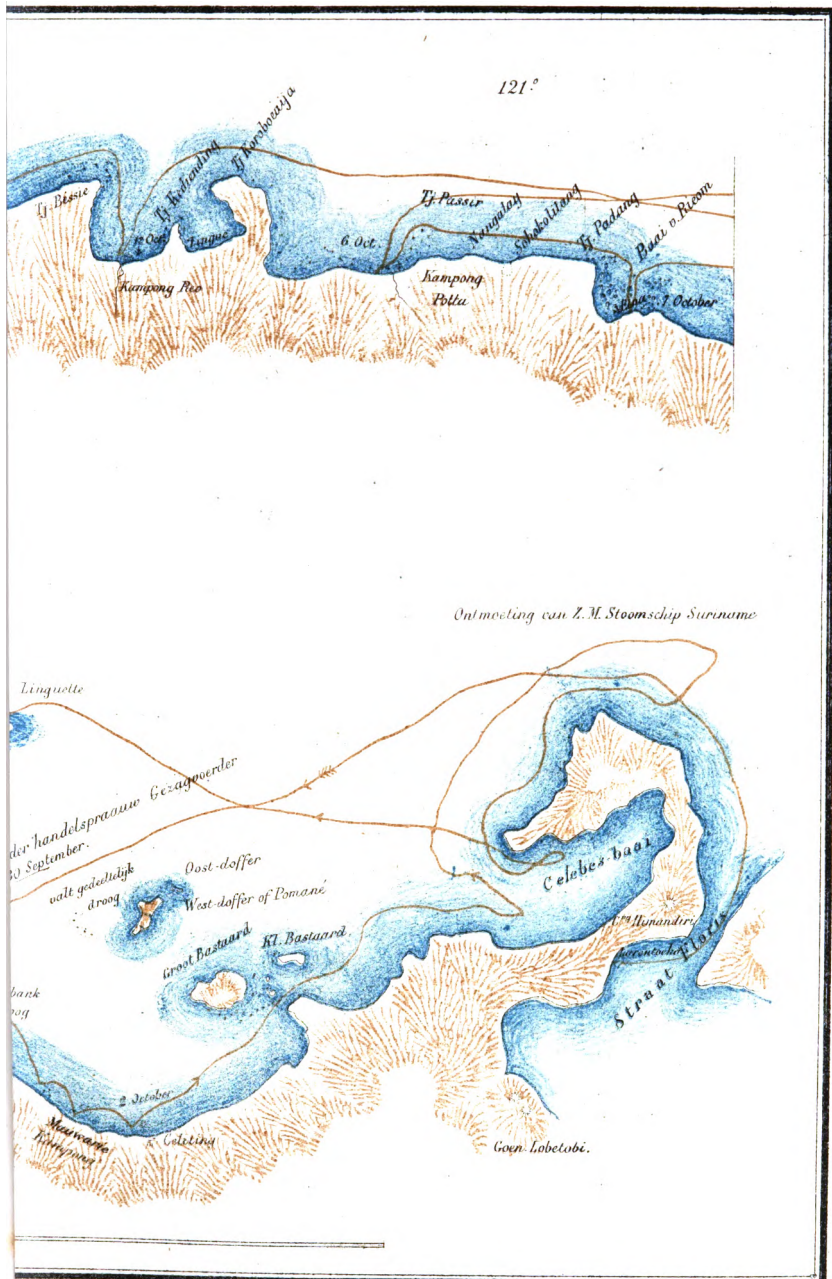
Des anderen daags (22 Okt.) gingen we ten 6 uren in den morgen met helder weder en Z.Z.O. wind onder stoom. Het eiland Riendja werd nu op $\frac{3}{4}$ mijl afstands gerond (zoo als de zeelieden zeggen). Aan de Z.O. kust zagen we weldra weder eene baai, en kort daarop ook eene aan de Z.W. kust. Voor beide baaijen lagen vele en uitgestrekte reven boven water. Tegen 8 uren zagen we aan de Z.W. kust van Riendja een derde baai en nog eene vierde baai aan de Z.O. kust, beiden met vele droogliggende reven voor den ingang. Daarop stuurden we op Komodo (1) aan, zagen Schoorsteen-eiland, de zoogenaamde Linker-tansing-torentjes, Noessa-Todo en de Mâta-Sêtan (duivels-oogen), en stuurden Straat-Sapi in. In deze Straat zagen we den Goenong-Lamboe, de piek van Gilibanta, Goenong-Api en de N.O. kust van Sumbawa (2).

Op den 23 Oktober stoomden we naar de baai van Bima terug, dewijl de Celébes en de Kinsbergen te Makasser steenkolen moesten innemen, ten einde den kruistogt in andere streken te kunnen voortzetten. Ten 7 uren in den ochtend ankerden we buiten de baai bij Batoe-poeti (witte steenen), alwaar we des middags ten 2 ure door het slippen van het

(1) Tusschen Komodo en Gilibanta ligt Straat-Komodo, in welker midden een kliprif uitsteekt.

(2) Op nevensgaand Kaartje van de kust van Mangarei is de kruistogt, dien ik heb medegemaakt, afgeteekend. Ook dit kaartje heb ik aan den heer VAN GOENS te danken.

ORIS OF ENDE.

Ontmoeting van Z. M. Stoomschip Suriname

Geesend v. P. Blommers, te's Hage

anker drijvende werden en toen stoom opmaakten en N.O. ten N. naar Makasser heenkoersten. De Kinsbergen, die vooruit gestoomd was, werd nog even aan de kim gezien.

Des anderen daags (24 Okt.) hadden we een frissche Z.W. breeze en liepen met alle zeilen bij ten 4 uren de Kinsbergen op zijde, en den volgenden morgen (25 Okt.) zagen we een groot schip om de Noord en daarop de Paternoster- en Postillons-eilanden en het eerste land van Celébes. We stuurden nu dicht langs den wal van Laikan en tusschen Laikan en Melassor door, en kwamen ten 6 uren in den ochtend tusschen Tanakeke ten N.W. en Kasiboemba ten N. half W. Ongeveer een uur later bereikten alle onze schepen en kruisbooten gelijktijdig de reede van Makasser, en ankerden dicht bij het stations-fregat Prins Frederik, en het Nederlandsch driemastschip Clasina. (1)

Ik ging kort daarop naar den wal en vond bij den Sekretaris van het Gouvernement, den heer VAN DER VEN, gulle gastvrijheid, terwijl de Celébes een paar uren later naar het Steenkolenhoofd stoomde, om uit het magazijn aldaar de noodige brandstoffen in te nemen ter voortzetting van den kruistogt.

Nog dien eigen dag bezocht ik mijn' voormaligen gastheer te Palembang, den heer Kolonnel (thans Generaal Majoor) DE BRAAUW, die den op 26 Maart te voren vermoorden Gouverneur, wijlen Kolonnel VAN DER HART, als Gouverneur van Celébes en onderhoorigheden was opgevolgd. Eenige bijzonderheden, welke mij omtrent den dood van den heer VAN DER HART (2) bij monde van den heer VAN DER VEN en wijlen

(1) Digt bij de reede waren de Lansier en de beide kruisbooten van het sleeptouw losgelaten en hadden alle drie zeil gemaakt. Onze 5 vaartuigen vormden alzoo, volgens de bevelen van den Kommandant der Celébes, eene kleine vloot, welker ankers bijna te gelijk door het kluisgat rinkelden, toen de reede bereikt was. Een menigte menschen van Makasser stond aan den wal naar onze vloot te kijken.

(2) Ik had den heer VAN DER HART nog op den 1 en 2 Aug. 1854 (en dus slechts een klein jaar te voren,) te Makasser ontmoet, en met hem eene liefhebberij-tooneelvoorstelling aan boord van Z. M. stoomschip Merapi (toen gekomman-

den heer Magistraat GRÜDELBACH ter ooren kwamen, kan ik met stilzwijgen voorbijgaan, om alleenlijk te vermelden, dat ik gedurende de dagen van 25 Oktober tot 8 November, — die ik te Makasser moest doorbrengen om op de partikuliere stoomboot te wachten, waarmede ik naar Java vertrekken moest, — eene Receptie bijwoonde van den koning van Goa, welke ten huize van den Gouverneur van Celébes plaats had, en waarvan ik reeds op bl. 8 van Deel II gesproken heb, en voorts dat ik op verzoek van den Kerkeraad eene predikbeurt voor de toen tijdelijk—herderlooze gemeente van Makasser vervulde en eenige kinderen doopte. Een paar dagen daarna bragt ik bij den Koning van Goa een bezoek, waarop ik weldra een tegenbezoek van Z. H. mogt ontvangen, gelijk almede in Deel II bl. 9 vermeld is.

Inmiddels bragt ik ook nog een afscheidsbezoek aan den heer HANSEN, Kommandant van de Celébes, en de gezamentlijke officieren van dezen oorlogsbodem, die weldra op een' nieuwen kruistogt tegen de zeeroovers zou wegstoomen. Weinig kon ik toen denken, dat ik den heer HANSEN nimmer zou wederzien. Een paar maanden later toch kwam hij plotseling te Soerabaja te overlijden, slechts weinige uren nadat de tijding bij hem aan boord gebragt werd, dat hem, wegens zijn gedrag bij het door mij bijgewoonde gevecht tegen de zeeroovers te Lollakotta, de decoratie der Militaire Willemsorde was ten deel gevallen. (1)

Eindelijk kwam op den 7^{den} November het uit de Molukkos verwacht wordende partikuliere stoomschip Makasser, Kapt. CHEVALIER, op de reede van Makasser ten anker, en des

mandeerd door wijlen mijn' vriend, den Kapitein ter zee DIBBETS, en in station te Makasser,) bijgewoond. De equipage van de Merapi gaf toen: »de liefhebber van Naturalia" en »de Rekrut," en voldeed het auditorium, waaronder ook de dames van Makasser waren, ongemeen.

(1) Deze onderscheiding is ook aan den heer STAR NAUTA, 1^{en} officier op de Celébes, wegens de affaire te Lollakotta toegekend.

anderen daags vertrok ik met dit schip naar Java, ten einde van daar uit het eiland Borneo te bezoeken. Na eene voorspoedige reis kwam ik op den 11^{den} te Soerabaija, en vertrok van daar over land naar Batavia. Op den 15^{den} bereikte ik Toeban, en was in den namiddag van den 16^{den} te Rembang, en des avonds te Patti, alwaar ik bij wijlen mijn' zwager, den toenmaligen Resident van Japara, GAILLARD, mijne vrouw in goede gezondheid aantrof. Wegens een mij opgedragen lokaal onderzoek, bleef ik eenige dagen te Patti, en vertrok toen, door mijne vrouw vergezeld, op den 23sten over Samarang naar Kendal. Den 24sten waren we te Pekalongan, den 25sten te Tagal, en den 27sten te Cheribon, van waar we des anderen daags naar Sumadang en den 29sten en 30sten naar Bandong en Tjanjor afreisden. Op den 1sten December reden we Buitenzorg binnen en hadden den 3^{den} Batavia bereikt, alwaar ik, in afwachting van het vertrek der naar Borneo's Westkust bestemde stoomboot, tot den 9^{den} verblijven moest. Toen deze datum was aangebroken, ging mijne vrouw ten huize van een onzer Bataviasche kennissen logeren, en was ik weldra weder aan boord van denzelfden steamer, waarmede ik van Makasser gekomen was, namelijk het partikuliere stoomschip Makasser, hetwelk nu echter een' anderen kapitein, den heer SCHMIDT, tot gezagvoerder had. Ongeveer ten 9 à 10 uren in den voormiddag stoomden we van de met schepen als overdekte reede van Batavia weg, koers zettende naar de met 245,650 zielen bevolkte Residentie:

WESTKUST VAN BORNEO.

Alras stoomden we de eilanden Segarie, Edam, Enkhuisen, Alkmaar en Leiden in het gezigt, en des anderen daags de boven water uitstekende Discovery-westbank, Discovery-oostbank en Discovery-Rif, Lavenderdroogte en Mankop aan den ingang van de Karimatta-

